

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG ÉLETSORSA NEVELÉSÜGYÉNEK TÜKRÉBEN

1914—1934

IRTA:

Dr. 3ANCSÓ ELEMÉR

BUDAPEST 1935.

Kiadó: Merkantil-nyomda könyvkiadóvállalat (Havas Ódön) Budapest, VIII., Hunyadi-u. 41

NAGY L Á S Z L Ó K Ö N Y V T Á R

Szerkesztik:

BALLAI KÁROLY,
KEMÉNY GÁBOR ÉS NÓGRÁDY LÁSZLÓ

Megjelenik évente négy számban

Eddig megjelent füzetek:

1. NAGY LASZLO A magyar közoktatás reformja.
2. Dr. KEMÉNY GÁBOR Az iskolai értékelés és kiválasztás,
3. Dr. KRAMMER ZENŐ A szlovenszói magyar serdülők lelkivilága.
4. Dr. JANCÓSÓ ELEMÉR Az erdélyi magyarság életsorsa nevelésügyének tükrében. 1914—1934.

(Bővebb ismertetés I. a kötet végén).

E L Ő S Z Ó .

A NAGY LÁSZLÓ KÖNYVTÁR szerkesztőinek egyik vezető elve volt, hogy szintézisbe foglalja azokat a nevelési gondolatokat és eredményeket, melyek az utolsó években, határokon innen és határokon túl éltek, hatottak és megtermékenyítették a magyar pedagógia elméletét és gyakorlatát. A történeti eltolódások nagy változásokat hozhattak és hoztak is létre, de „az élet él és élni akar” s ha a hely és idő távolából nézzük a dolgokat, rá kell eszmélnünk arra az igazságra, hogy a szellem élete egységes és törhetetlen s mindenféle gátlások ellenére is újból és újból megújítja önmagát.

Az utódállamok irodalmi eseményeivel kapcsolatban sok szó esett a magyar szellem integritásáról. Mi azt hisszük, hogy az utódállamok pedagógiai fejlődéstörténete is ezen szellemi integritás mellett tanúskodik ... Sok akadály és még több előrelendülés, sok momentum az elkedvetlenedésre, de az erők megfeszítése után új hit és új optimizmus ...

Az elszakított magyarság oktatásügyével Kornis Gyula könyve foglalkozott először behatóan 1927-ben. Az a 7—8 év, mely az elszakítás óta eltelt, elég komoly figyelmeztető volt arra, hogy szembe kell nézni a tényekkel. Az újabb 7—8 év viszont arra intett: megérett az idő arra, hogy szembe nézzünk a tények mögött mutatkozó társadalmi jelenségekkel is. Ezt a szembenézést végezte el Jancsó Elemér abban a dialektikus rajzban, melyben sine ira et studio, fiatalos szókimondással, de mégis a komoly gondolkodó éleslátásával írta meg Erdély magyarságának sorsát nevelésügyének tükrében.

.. Jancsó Elemér a történelmi változások előtt kezdte meg iskolai életét, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen folytatta, ma Kolozsvárt él, mint az új erdélyi magyar fiatalság szellemi mozgalmának egyik vezető embere, irodalomtörténész és a református líceum tanára. Benne a régi és új idők szellemi áramlatai munkáltak és így alkalmassá tették arra, hogy az erdélyi magyarság életének szociális keresztmetszetét megítélje és megrajzolja.

Maga ez a helyzeti energia természetesen nem lett volna elég arra, hogy ezt a nagy munkát elvégezze. Széles látókör, szociális érzék is kellett ehhez és az a készség, hogy meg merje látni és nevezni régi hibáinkat, mert csak így mentheti át régi erényeinket.

Jancsó Elemér európai szemszögből nézi Erdély nevelésügyének régi és újabb fázisait. Figyelmét nem kerülik el a kapitalizmus fejlődésével járó fellendülések és azok a világnézeti ellentétek, melyek a háborús összeomlás óta küzdenek egymással. Szociális értelmet ad a dolgoknak s ezzel akarva nem akarva érezteti, hogy a nevelésügy a mindenkori társadalmi állapotok vetülete.

Ez a felismerés a valóság ízéi adja meg tanulmányának, mentesíti a vérmes reményektől, de biztosítja a helyes mérlegelést, az erők becsületes felmérését, a tényekkel való komoly szembenézést.

Jancsó Elemér munkája erre int: ami életre való, annak életre kell kelnie, de ezt a győzelmet csak úgy közelítjük meg, ha leszámolunk az illúziókkal és ha a valóság talaján állva értékelünk embereket és eseményeket.

Budapest, 1934 október 31.

KEMÉNY GÁBOR.

Bevezetés.

Kapitalizmus és polgári fejlődés.

Az erdélyi magyarság háború utáni nevelésügyét megírni, arról hűséges és a mai tudomány kívánalmainak megfelelő képet adni egyet jelent az itteni magyarság egész élet-történetének, problematikájának felvázolásával. A nevelés semmiféle társadalmi közösségben nem jelentett és nem jelent önmagábazárt, az élettől és a társadalmi folyamatoktól távoli tudományt; hibáiban és erényeiben, felemelkedéseiben és visszaeséseiben a mindenkori társadalmak életét tükrözi vissza. Ha tehát a Romániához csatolt területek magyar nevelés-ügyét igazában meg akarjuk érteni, akkor nem elégedhetünk meg néhány kiragadott és hatásosan felhasznált statisztikai adat elmondásával, de ugyancsak nem szabad a részletkérdések és a csupán pedagógiai vizsgálódás ismert módszereiben elmerülni, hanem minden adatnak, minden részletnek, minden magyarzatnak a kétfélmilliónyi romániai magyarság élet-alakulását, erőviszonyait kell megvilágítani. Az erdélyi magyarság nemzeti életerejének ilyen felmérése rá fog vezetni ennünket neveléspolitikájának erényeire, hibáira és sok tekintetben a követendő utakra is.

A XIX. század kapitalizmusa és a nyomában előretörő polgári fejlődés rövid félszázad óta akkora lendületet adott a közoktatás ügyének, hogy ma bátran elmondhatjuk: minden nemzet, társadalmi osztály, vagy világfelfogás ereje, megmaradása és továbbterjedése attól az erő kifejtéstől és a nyomában járó eredménytől függ, amivel az a nevelésen át a fiatal nemzedéket magáévé akarja és tudja tenni. Erdélyben épúgy, mint másutt, a nemzetek és társadalmi osztályok harcában a siker és megmaradás a neveléstől függ. De a nevelést a különböző és egymást keresztező, sokszor tudatosan, máskor öntudatlanul dolgozó és alig-alig észrevehető tényezők tömege befolyásolja.

Dialektikus módszer.

A magyarság nevelésügye, annak fejlődése és hanyatlása szintén két társadalmi tényezőcsoporttól függ: a külső és belső feltételektől. A külső tényezők jórészt a magyar

kisebbség akaratán, erőviszonyain kívül esnek, a belsők ellenben nagyrészt attól a. mindenkori magatartástól függnnek, amellyei az a külső tényezők kedvezőtlen hatását igyeckszik ellensúlyozni és tudatosan, vagy öntudatlanul megvédeni önmagát az ellenerők támadásaitól. A külső feltételek az államhatalom mindenkori magatartása az erdélyi magyarság életkérdéseivel és elsősorban nevelésügyével szemben, a világ-helyzet, a gazdasági élet változó alakulásai és a tudományosan nehezen észrevehető kisebb-nagyobb társadalmi tényezők munkája. A belső feltételek: a magyarság politikai, gazdasági és kulturális szervezettsége; e szervezettség tudatosítása, saját problémáinak felismerése, szóval életerejük felhasználása, megmaradása érdekében. Vizsgálatainknál mindkét tényezőcsoport nagy szerepet fog játszani. Munkámban az a meggyőződés vezetett, hogy az igazsághoz csak azzal a tárgyilagos módszerrel lehet eljutni, amely mindig a tudományadta lehetőségekkel él és az igazság kimondásának nehéz útját követi. Az igazság részleges kimondása és bizonyos tények elhallgatása, amik talán hibáinkat és erőtlenységünket árulnák el: bűnös és káros. Épen ezért nem merev és dogmatikus tényeket fogok leszögezni, nem nagyképű és hiú reménységeket alátámasztani, hanem azt a pusztá, kegyetlen és véres valóságot, amit a tudományos vizsgálat főnyénél: mai erdélyi magyar életnek látunk és hiszünk. Fontosnak tartottam továbbá mindig a *fejlődés irányaira* rámutatni. A társadalom élete állandó mozgásban, változásban lévén, a merev statisztikai adatok csak a pülanat képét rögzítik meg, de a szociológiai magyarázat felfedi a számok mögött rejlő élő valóságot, a társadalmi, politikai, szellemi erőviszonyok folyton alakuló változásait és ezeken belül a nevelés mindig mást, mindig újat adó képét is. E dialektikus módszer világánál látjuk meg, hogy magának az erdélyi magyarságnak saját nevelésügyéről alkotott felfogása is állandóan változott. Más volt 1918 előtt, más az impériumváltozás, a 22—27-es években és más a gazdasági válság teljes kibontakozásának idején.

De van még egy fontos módszertani kérdés, amit vizsgálódásainkban nem szabad szem elől tévesztetni és ez az. hogy *egy adott időpontban sem lehet akar a magyarság, akár a románság álláspontját egységesnek venni*, különösen nem az erdélyi magyarságét, amely társadalmi rétegződésében nagyon bonyolult, egymással homlokegyenest szembenálló ideológiákat fejlesztett ki. Kontos Léhát minden esetben azokra a különbségekre rámutatni, melyek u magyar társadalom egyes rétegeit felfogásban, célkitűzésekben és gyakorlati módokban egymástói elválasztották.

Mint minden nem természettudományi alapon álló tudományos megállapítás, úgy az erdélyi magyarság iskolaproblémáiról alkotandó ítéleteink is a viszonylagosság bélyegét fogják magukon hordani. A társadalmi és neveléstudományi vizsgálódások természetéből folyik az általánosítás és típuskeresés. De a tudomány nehézségei nem jogosítanak fel bennünket a semmittevés álláspontjára, amely arra hivatkozva, hogy úgy se lehet ma még ezekben a kérdésekben világosan látni, visszautasít minden irányú kutatást és megállapítványt.

Statisztikai szempontok.

Forrásaimban az erdélyi magyar, a magyarországi és a hivatalos román statisztikákra támaszkodom. Sajnos, ezek az összeállítások nem teljesek és nem mindig adják vissza a valódi helyzet képét. A hivatalos román statisztikák vagy eltúlozzák, vagy leértékelik a magyarság igazi erőviszonyait. A magyar részről történt számítások sem egészen megbízhatóak, mert régi összeírásokon, vagy kiegészítésre szoruló egyházi statisztikán alapulnak. A hivatalos és nem hivatalos becslések között félmillió különbségekkel találkozunk. Az ókirályságban élő magyarok kérdése még jobban megnehezíti a statisztika pontosságát. A romániai magyarság száma (magyar számítások szerint s az ókirályságbelieket kivéve) 1,380.000 és 1,900.000 között ingadozik. Ebből az ingadozó számból következik, hogy ha már a nevelésügy általános képénél is nagy nehézségekkel kell megküzdenünk, az egyes iskolatípusokat illetően még nehezebb a pontos adatok megállapítása. Szomorú tény, hogy 17 évi kisebbségi sors után is sajtónk, kulturális vezetőrétegünk saját nevelésügyi problémáinkat illetően is a legnagyobb tájékozatlanságot áruja, el. Nincsen egységes kultúrpolitikánk se és a szervezetlenség és bizonytalanság, mely egész mai kisebbségi életünket jellemzi, még jobban megmutatkozik ezen a téren.

Az anyag gyakorlati és sokfelé ágazó volta miatt szükségesnek láttam az egyes részletkérdések tárgyalása előtt a magyarság nevelésügyéért folytatott egész küzdelmét röviden bár, de áttekinteni. Ez az áttekintés szintén csak vázlatos képét adja annak a küzdelemnek, amelyet az impériumváltozás óta Erdély magyarsága iskoláinak megtartása és fejlesztése érdekében folytat. Ennek a küzdelemnek változásaiban, eredményeiben és visszaesésében benne van a háború utáni Erdély egész magyarságának sorsa. Az általános kép keretén belül vázolni fogom az elemi-, közép-, felsőiskolai tanítás helyzetét, a szakoktatás fejlődését, az 1918 előtti magyar és román iskolaügy kérdését s ugyancsak itt

próbálom felvázolni azokat a *lelki állapotokat*, melyek a társadalmi kataklizmus folytán a magyarság különböző rétegeinél megnyilvánultak s végül igyekezni fogok *a nevelésügy főbb irodalmi vonatkozásaira, belső harcaira és problémakeresésére is rámutatni*. A tanító és tanárképzésről, az állami iskolák magyar növendékeinek kérdéseiről, az erdélyi *új magyar nemzedék lelki változásairól* sem fogok megfelekezni, szóval: *szintézist* szeretnék adni, mely összegezi az eddigi kutatásokat s egyben kiinduló pontul akar szolgálni egy még részletesebb, tökéletesebb szintézis felé. Munkámat vázlatnak tekintem csupán, mely erdélyi életünk szomorú valóságairól ad képet olyanoknak, kik arról közvetlen tapasztalatot nem szereztek. Ha sikerül tanulmányom révén néhány ember érdeklődését felkeltenem, feladatomat megoldottnak fogom tekinteni.

I. Általános helyzetkép.

A háború előtti Magyarország iskolapolitikája elsősorban Budapestnek, Erdélynek és a Felvidéknek kedvezett. Az 1867-től 1918-ig működő magyar kormányoknak olyan feladatokkal kellett a közoktatásügy terén megküzdeniök, amikkel Európában kevés államnak. Elmaradt és hiányos volt úgy a közép, mint felső oktatásunk. Szakoktatásról meg alig lehetett még beszélni. De legelhanyagoltabb mégis népoktatásunk ügye volt. A nemzetiségek kulturális állapota, iskolaügye, a németektől és többé-kevésbé a horvátoktól eltekintve, még rosszabb volt a miénknél, ötven esztendő alatt azonban az oktatásügy minden területén hatalmas fellendülés mutatkozik s minden elfogultság nélkül kijelenthetjük: Magyarország nevelésügye terén 1914-ben elérkezett a nyugat-európai általános nívóra. A mindenkori magyar kormányok elsősorban a vegyes lakosságú területek magyarságát erősítették meg és látták el iskolákkal. Így volt ez Erdélyben is, hol a közoktatásügy fejlődése már 1867 előtt is gazdag lehetőségeket nyújtott. Ezek a lehetőségek a régi és gazdag felekezeti gimnáziumok és főiskolák révén s a városi lakosság magyar többsége folytán elsősorban a magyarságnak kedveztek.

Az erdélyi román népoktatás 1867—1918-ig nagy fejlődést *teit* meg s az ókirályság színvonalát is túlszárnyalta, ellenben közép-, felső- és szakoktatás terén annál is inkább elmaradtak, mert nem rendelkeztek városban lakó tömegekkel.

Legtökéletesebb iskolapolitikát Erdélyben a szászok folytattak, akiknek több mint félezeréves kiváltságos kisebbségi helyzete az autonóm intézmények egész sorát hozta létre.

Ami a magyar elemi oktatást illeti, a háború előtti évek Erdélye érte el a virágzás legmagasabb fokát. Intézményeinek száma, a lakossághoz viszonyított aránya s az iskolák minősége tekintetében egyaránt túlszárnyalta az őt környező románság intézményeit. A tanítóképzők gyors fejlődése és magas színvonala szintén hozzájárultak az erdélyi magyar népoktatás megszilárdításához. A magyar iskolapolitika irányzata hozta magával, hogy legmodernebb és legújabb iskolákkal nem a színmagyar erdélyi területek, hanem a vegyes lakosságúak voltak ellátva.

A közép- és felsőoktatás terén még jobb volt a helyzet. A magyar felekezetek többszázados intézményei (enyedi, kolozsvári stb.) nemcsak kulturális munkát végeztek, de új középosztályt is termeltek ki a szegényebb néprétegekből, a modern állami gimnáziumok viszont a megnövekedett városi rétegek igényeit elégítették ki. A teológiák, jogi akadémiák, a Ferenc József Tudományegyetem intézményei is a kiegyezés után fokozatosan fejlődtek, a század elején épített egyetemi könyvtár és klinikák Európa legmodernebb intézményeivel egy színvonalon voltak.

A világháború és 1918 mindent elsőprő vihara Erdélyt váratlanul és felkészületlenül a románság kezére juttatja. A békeszerződés Magyarország csaknem ezeréves uralmának vet véget. Ha voltak is megszakítások ebben az uralomban, de valóban az osztrák és török fenhatóság mögött mindenkor a magyarság kezében volt az ország tényleges vezetése, a gazdasági és politikai túlsúly.

A román impérium gyors ütemben veszi át az egykori magyar állam közoktatási intézményeit, először a felső- és népoktatás, később a közép- és szakoktatás nagyszerűen kifejleszteti kultúrbástyáit

Helyzetkép az impérium változás után.

A legelső kérdések, melyeket tisztáznunk kell: milyen magyar rétegekkel került szembe a román impérium Erdélyben 1919 után s ezzel szemben milyen osztály tagolódást látnunk a románságnál?

Román polgárokról — nyugati, középeurópai értelemben — a háború előtti Magyarországon még alig beszélhetünk. Az 1867-ik évi kiegyezés után néhány ezer tanító, pap, ügyvéd próbálta a románságot megszervezni, de a belőlük formálódó középosztály jórészt falvakban, községekben lakott. A román munkásság kialakulása is későbbre, a legújabb időkre esik. A szászságnak volt városlakó középosztálya: még parasztjai is inkább kisvárosokban, mint falvakban laktak. Viszont a szászság alig negyedmilliót megközelítő lélekszámával és állandóan romló arányával sem a magyarságra, sem a románságra nézve nem jelentett hátrányt vagy veszélyt.

A magyarság erőviszonyai egészen mások. 1867 után a kapitalizmus gyors előretörése folytán Erdély rohamosan városiasodni kezd. A bányavárosok elvesztik patriarkális jellegüket, tisztviselőrétegük összeolvad a magyar nemesség-középosztállyá formálódó részével, a kisiparosság megerősödik s az elmagyarosodott zsidóság is egyre tevékenyebb részt vesz Erdély gazdasági irányításában. 1918-ban körül-

belül félmillió a városi magyarok száma. Ez a szám a magyar polgárság és magyar munkásosztály erőviszonyait tükrözi vissza. A polgárságon belül két frakciót látunk az impériumváltás pillanatában: a liberális és konzervatív frakciót. A liberális szárny a városok radikális középérégeire és a számban és jelentőségben rohamosan növekvő zsidóságra támaszkodik. 1918 őszén pillanatnyilag ez a réteg uralkodik Erdélyben s a magyarság tekintélyes részének irányítása — még a román csapatok bevonulása után is — az ő kezében marad.

A konzervatív frakció a városi tisztviselőkből, birtokosokból, a régi megyei élet ittmaradt töredékeiből toborozta híveit. Életfelfogásában Tisza István életszemlélete tükröződött s ugyanakkor, mikor a külső politikai változásokat elítélte, a magyarság belsejében történő progresszív változásokkal is szembehelyezkedett.

A liberálisok és konzervatívok küzdelme irodalmi síkon a *Napkelet* és *Pásztortűz*, politikáin a *Nép-párt* és *Nemzeti Párt* között zajlott le. A liberális polgárság az októberi forradalom bukása után elvesztette legnagyobb támaszát, a konzervatív erdélyi polgárság előretörésének viszont komoly külső segítséget és erkölcsi támaszt adott az ellenforradalom diadalrajutása. De a konzervatív frakciónak elsősorban a magyar egyházak megváltozott célkitűzése és egyre növekvő jelentősége adja meg igazi erejét. Az egyházak szerepe eddig vallási és pedagógiai volt. Az új viszonyok az egyházak társadalmi és politikai befolyását növelték. S ez annál jelentősebb volt, mert 1918 után a konzervatív polgárság rétegződése is nagy eltolódásokon ment át: a vidéki intelligencia és hirtokososztály elszegényedett. Az utánpótlás lassú folyamata másfél évtized alatt körülbelül azt a helyzetet teremti meg, aminő a háborút megelőző román polgárságé volt. *A magyar középosztálynak többé nem állami vagy megyei apparátus tisztviselőrétege alkotja a főtámaszát, hanem a papok, tanítók, tanárok s egyházak körül csoportosuló többi diplomások.* Számban nem nagy, de kulturális és társadalmi tekintetben annál jelentősebb ez az osztály: gazdasági ereje! az egyházak megmaradt vagyona, művelődési befolyását iskolai és kultúrintézményei biztosítják.

Az erdélyi magyar társadalom két másik osztálya, a *munkásság* és *paraszság* az impériumváltás óta nem játszottak oly nagy szerepet, mint a polgárság s az egyházak köré csoportosult új magyar középosztály. A paraszság egy része a konzervatív magyar uralkodórétegek életakarátát tükrözi vissza, másik része — főleg a városokhoz közelfekvő

falvak lakosai — a munkásság világszemléletének befolyása alatt állnak.

A munkásság sem egységes. Egyre növekvő számát két réteg szakítja ketté: a szocialistáknak és kommunistáknak a munkásság egyedüli vezetésére törő táborai. Az erdélyi munkásság változatos és heves küzdelmét nagy mértékben gátolták a marxi smus ellen felvonuló világerők. a helyi magyar polgárság ellenállása és az államhatalom fokozódó elnyomása .

Ami az iskolapolitikát illeti: az impériumváltozás első éveiben sem a liberális polgárság, sem a munkásság nem nézte örömmel az egyházak lázas iskolaépítő tevékenységét. Attól féltek, hogy a felekezeti iskolákon át a konzervatív magyar rétegek életfelfogását fogják a jövő magyar nemzedékbe átültetni. A liberális polgárság, élén *Paál Árpáddal*, *Benedek Elekkel* és *Szentimrei Jenővel* a békeszerződésekre hivatkozva (L. az 1919 december 9-iki párisi békeszerződés 11. szakaszára vonatkozóan, mely a székelyeknek iskolai autonómiát ígér, dr. *Mikó Imre* könyvét: *A székely közületi és kulturális önkormányzat* 2. s köv. 11.), az autonóm világi magyar iskolák megteremtését szorgalmazta, de néhány évi hasztalan próbálkozás után vagy elcsendesedett, vagy a i felekezeti iskolát védők sorába állott. A munkásság eleinte támadta a felekezeti iskolákat, később hallgatólagosan védte mint olyanokat, melyek a mai viszonyok között hiányt pótolnak. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a parasztság és munkásság inkább a népiskolák, a liberális polgárság a gyakorlati életre nevelő szakiskolák, a konzervatív magyar középosztály pedig a középiskolákért lelkesedett!

Passzivitás.

Az impériumváltozás első éveiben a. konzervatív polgárság politikai felfogása a *passzivitást* látta magyar erők megmentésére szolgáló egyedüli célravezető eszköznek. Ez a passzivitás, az állami és társadalmi élet minden megnyilatkozásában való *tartózkodás* olyan károkat okozott az összmagyarságnak, hogy az ma alig-alig mérhető fel. Az eskü megtagadása, a román állam rendelkezése elleni passzív, de határozott ellenállás *nemhogy meggyengítette volna a román-ságot*, sőt olyan erőkifejtésre kényszerítette. aminek következményeit az elmúlt évek jól megmutatták. *A tömeges iskola-állítás, a nagyarányú középosztályképzés megindulása erre az időre esik.*

II. Az elemi oktatás Erdélyben 1919 után.

Ha van valami, ami egy nemzet sorsát, lelki fejlődését, művelődését intézményesen és döntő módon befolyásolni tudja, úgy minden kétséget kizáróan a kötelező és mindenkire kiterjedő népoktatás az. A XIX. század óriási szellemi fellendülésének talán egyik legmaradandóbb következménye, az írni-olvasni tudás gyors elterjedése. Fél századdal ezelőtt még Európa nyugati államaiban is a lakosság kis százaléka volt csupán abban a helyzetben, hogy az általános műveltség alapjául szolgáló elemi ismereteket megszerezhesse. 1910-ben már Nyugat-, Észak- és Középeurópa büszkélkedhetett azzal, hogy évtizedes harc után sikerült majdnem százszázalékosan kiirtani az analfabétizmust. A világháborút közvetlen követő években a balkáni államok és Oroszország maradtak még ideiglenes fészkei az írni-olvasni nemtudásnak. A múlt hibáit orvosolni akaró kis és nagy államok a világégés borzasztó utókövetkezményei ellenére legfőbb programjuknak népoktatásuk minél szélesebb kiterjesztését tartották. A művelődés általánossá tételéért folytatott nemes küzdelem és óriási anyagi áldozat nem is maradt eredmény nélkül. 1919—1934 között Európa déli és keleti államai is területükön csaknem kivétel nélkül megszüntették az analfabétizmust. Romániában 25 évvel ezelőtt a lakosság 20—30 százaléka tudott csak írni-olvasni, ma már közel kilencven százaléka jut az elemi ismeretek elsajátításához. Oroszországban, Szerbiában és Bulgáriában a fejlődés hasonló képet mutat.

Az elemi ismeretek elsajátításának nagy jelentőségét ma már mindenféle rezsim, legyenek bár célkitűzéseiben egymással homlokegyenest ellenkezőek, elismeri. Vörösök és fehérek, nacionalisták és internacionalisták kultúrpolitikájuk alapvető célkitűzésének az elemi ismeretek elterjedését tartják. És mégis népek és országok, fajok és osztályok sajátos akarata más és más irányt szab az elemi oktatás folyamatának a különböző politikai és világnézeti célok szerint.

A román elemi oktatás célja nemzeti és vallásos. A tanterv és a tanítványanyag egyaránt a román nacionalizmus érzés- és gondolatvilágának állnak szolgálatában. Természetesen az erdélyi magyar nevelésügy eszménye nem lehet azonos ezzel az ideállal. Pozitív magyar eszményiséget nem adhatván, Erdély magyar elemi iskolái a védekező és passzív magyar szellemiség védőbástyái. Eszményei a vallásosság és a magyar érzés ápolása nem olyan agresszívek, mint az állam egységesítésre törekvő intézkedései. támadni már csak helyzeténél

fogva sem képes, védekezése is az államhatalom nehezítő intézkedéseivel szemben csupán abból áll, hogy a magyar nyelviséghez való ragaszkodással kultúrértékeket akar megmenteni.

A békebeli magyar és mostani erdélyi népoktatási céljaiban körülbelül az különbözteti meg, ami a háború előtti erdélyi magyar és román oktatást egymástól eltérővé tette. Az erdélyi magyarok elemi oktatásának hiányzik az expansiv ereje, de hiányoznak nemzetszemléletének azok az elemei is, amik annakidején oly jellegzetessé tették nemcsak Erdélyben, hanem a többi magyarlakta vegyes területeken is a magyar elemi iskolákat. Ezzel szemben belső gazdagodást jelentenek: a tanítványanyag jó kiválasztása, az alaposabb pedagógiai felkészültség, a reális életszemlélet, a lehetőségekkel való számolás és mindazok az apró, felmérhetetlen erőtenyezők, melyek időtállóvá teszik Erdély magyar elemi iskoláinak nagy részét.

Vallásos vonás az erdélyi magyar elemi iskolában.

Új vonás az elemi iskolák belső arculatában az erős vallásosság is. Ma a magyar elemi iskolák 80—90 százalékát a református, katolikus és az unitárius egyházak tartják fent. Ezek sajátos vallásos eszményei hangsúlyozódnak ki természetesen is, amelyeknek egyik célja a vallásosság a magyar nyelvűség alapján. Sajnos, e téren a katolikus egyház már nem áll egyöntetűleg a magyar kultúra szolgálatában. A német és román nyelvű katolikus iskolák számának növekedésével szemben a magyar katolikus elemi iskolák állandó apadását látjuk. És mindezt nemcsak eltűri Róma, de hallgatólagosan támogatja is.

Régi állapotok.

A békebeli Románia közoktatásügyének fejlesztésére az 1890-es évektől fogva kezdett nagyobb gondot fordítani. A népoktatás fejlesztésének különösen Spiru Haret reformjai adnak nagy lendületet. 1864-ben, 1893-ban és 1896-ban hozott népoktatási törvényei a balkáni műveltségű országot rövid idő alatt európai nivóra szeretnék emelni.¹⁾

A nagy kulturális erőfeszítésnek meg is volt az eredménye, mert 1914—15-ben az akkori Románia hét és fél millió lakosának már 5344 állami elemi iskolája volt. A nívó is fokozatosan emelkedett és különösen nagy gondot fordítottak a tanítóképzésre.

¹⁾ L. *Barabás* Endre: A romániai állami elemi oktatás. Budapest, 1927. 88. s köv. lapjait.

A Romániához csatolt részeknek ezzel szemben aránylagosan is több, nívósabb és jobban felszerelt elemi iskolája volt, mint az ókirályságnak, amelynek művelődése a hosszantartó török uralom miatt csak későn indulhatott el a fejlődés útján.

Erdélynek és a csatolt részeknek 1912-ben 5,242.024 lakosa és 5899 elemi iskolája volt. Ezek az iskolák Ghibu adatai szerint a következőkép oszlottak fel:²⁾

Állami elemi iskola.....	1369	
Községi elemi iskola <i>magyar</i>	311	összesen
Községi elemi iskola román tannyelvű	165	476
Görög katolikus elemi iskola	1119	
Görög keleti elemi iskola	1536	
Római katolikus elemi iskola	474	
Luteránus elemi iskola	276	
Református elemi iskola.....	501	
Unitárius elemi iskola	29	
Izraelita elemi iskola.....	43	
Társulati elemi iskola	76	
	összesen:	5899

É statisztikánál azért hivatkoztunk román forrásra, mert épen Ghibu Onisifor hangoztatja ma leginkább az egykori magyar kultúrák elnyomását, amit azonban régebben kiadott könyvének adataival cáfolhatunk meg legkönnyebben. A háborút közvetlen megelőző években 2820 román nyelvű elemi iskolával rendelkezett az akkori nem egészen három milliót kitevő románság. Ez a szám 1867 előtt annyira kicsi volt, hogy alig haladta meg a 100-at. A románság tehát közel háromezer elemi iskoláját az 1867—1918 közötti időkből állította fel és ebben a munkájában a mindenkorai magyar kormányok anyagi támogatását élvezte.

Ha a magyar kisebbségi iskolák államsegélyben azt az összeget kapnák ma (jelenleg egyáltalán nem részesülnek segélyben, sőt sok helyt a községek és városok segélynyújtását sem engedélyezik), amit egykor a román felekezetek kaptak, úgy elemi oktatásunk ügye 17 évi keserves küzdelem után nyugvópontra jutna.³⁾

²⁾ *Dr. Onisifor Ghibu: Viata si organizatia Bisericeasca si scolara in Transilvania. Bucuresti, 1915.*

³⁾ Azok a szigorítások és elnyomó intézkedések, amik ellen a románok méltán panaszkodtak és amiket még ma is a magyar kisebbség minden jogos követelésével szembeállítanak: az Apponyi törvények és az általa létesített kulturális zóna már a háborús szellem műve és az 1916-os román háború ellenhatásaként jött létre.

Ugyancsak a fenti kimutatásból tudjuk, hogy 1912-ben a román tankötelesek száma 455,397 volt és ezeknek 60—80 százaléka járt iskolába. Román felekezeti iskolát 207.690 látogatott (68%), a többi magyar vagy német vagy községi román iskolába járt.

1918 után.

Mi lett Erdély iskoláinak a sorsa 1918 után? A román állam a békeszerződéseket még meg sem várva, azonnal neki fogott a végleges berendezkedéshez és mindent, ami egykor állami volt, néhány hónap alatt átvett. Azok az intézmények, amelyek félig-meddig állami jellegűek voltak, vagy az államtól nagyobbarányú támogatásban részesültek, szintén erre a sorsa jutottak.

A magyar uralom megszűnése után öt év alatt a következő veszteségek érték a magyarságot művelődési intézményei terén. A fentebb felsorolt magyarnyelvű intézetekből elrománosítottak.

3025 elemi iskolából	2070-et (68%)
151 polgári iskolából.....	123-at (62%)
65 középiskolából	46-ot (70%)
29 tanítóképzőből	23-at (78%)
<u>29 kereskedelmi iskolából....</u>	<u>27-et (93%)</u>
<u>Volt 3299</u>	<u>megszűnt 2289 (69%)</u>

Megmaradt tehát 1924 végén az egykori 3299 állami iskolából magyar nyelvűnek 1010.

1924 után ez a szám is folytonosan apadt és tíz év múlva, 1934 őszén az állami magyarnyelvű intézetek száma még a háromszázat sem éri el.

1919 után egyházaink, mint egyetlen vagyoniilag, jogilag és erkölcsileg megszervezett és elismert nagy magyar közösségek nyomban nekiláttak az elvesztett iskolák pótlásához. Egyik egyház a másikkal versenyezve állított fel elemi- és középiskolákat mindenütt, ahol arra lehetőség nyílt. A magyar lakosság nagy áldozatkészséggel járult hozzá az egyházak iskolafejlesztő tevékenységéhez és a helyi erők teljes megmozdításával az új iskolák létrejövetelét elősegítette.⁴⁾

Eleinte a magyar iskolák felett a nagyszabedű *Consiliul Dirigent* döntött, amely, egy-két esettől eltekintve, nem gör-

⁴⁾ Sajnos, sok helyt — a felekezeti események következtében — iskolát állítottak egyházaink ott is, ahol már volt felekezeti iskola és sok község katolikus protestáns ellentéte okozta mindkét iskola legyengülését és később megszűnését is.

dített akadályokat a magyar egyházak iskolaállítási szándékaival szemben. A gyulafehérvári pontok kisebbségi határozatai azt a reményt keltették ekkor a magyarságban, hogy talán sikerülni fog rövidesen a *közös megegyezés* útját megtalálni és autonómia útján iskolágyeinket átszervezni.

Nemsokára a bukaresti kultuszminisztérium veszi át a Consiliul Dirigenttől a közoktatásügyi ügyek intézését és egyelőre annak békés politikáját a felekezeti iskolákkal szemben tovább folytatja.

Eskütétel.

Komoly nehézség csak az eskütétel körül volt. A román állam ugyanis minden hivatalnoktól a hűségeskü azonnali letételét kívánta, amit azok a még létre nem jött békeszerződésekre hivatkozva nagy többségükben megtagadtak, ami azonnali elbocsátást, sőt sokszor bebörtönzést is jelentett és az esküt megtagadó tisztviselő csak abban az esetben maradhatott meg állásában, ha arra a. helyre nem akadt román pályázó.

Az igazi küzdelem csak 1919 végén és 1920 elején indul meg. Ekkor elveszik nemcsak a volt állami, de a királyi katolikus intézeteket is.

A nehezítések minden vonalon megindulnak. Újonnan felállított kisebbségi iskoláink nyilvánossági jogát nem ismerik el, az elismerés folyamata néha évekig elhúzódik s ez a körülmény bizonytalanságban tart mindenkit: szülőket, tanulókat és tanárokat egyaránt. Nagyon sok iskolának a nyilvánossági jogát annak megadása után röviddel visszavonták s voltak régi intézeteink is, amelyeknek csak nyolctíz év múlva adtak végleges működési engedélyt.

Új iskolák felállítása.

Az egyházak rövid néhány év alatt 403 új elemi iskolát, 33 polgárit, 7 liceumot, 7 felsőkereskedelmi iskolát, 4 tanítóképzőt, 1 polgáriiskolai tanárképzőt állítottak fel és kérték az államtól azok nyilvánossági jogának megadását. A 403 új elemi iskolából 319 református, 23 unitárius és 61 katolikus volt.

A közoktatásügyi kormány az elismerés előfeltételül a következőket kívánta: *a)* alkalmazkodás az állami tantervhez; *b)* államilag képesített tanerők alkalmazása; *c)* megfelelő iskolai helyiségekről való gondoskodás; *d)* tandíj nem szedhető; *e)* csak a román kultuszminisztériumtól engedélyezett tankönyvet lehet használni; *f)* megfelelő tanítói és tanári fizetéseket kell adni.

Mindez nagy akadály volt, de kevés módosítással elfogadták egyházaink csak azért, hogy a békés megegyezés *útjait* megtalálják. De az összes követelményeknek egyszerre így nem tudtak eleget tenni, mert anyagi erejük rendkívül megcsappant a sok irányból jövő támadások és az egyre romló gazdasági viszonyok miatt. Különösen a földreform okozta veszteségek voltak nagyok és pótolhatatlanok. Az a több mint félszázezer hold. amivel az erdélyi felekezetek intézményei, főként a gimnáziumok rendelkeztek, 95%-ban kisajátítás alá estek, annak ellenére, hogy az agrártörvény módot nyújtott volna megtartásukra. A hasonló helyzetben levő román intézmények meg is tarthatták birtokállományukat.

E téren nagy volt a református, de még nagyobb a katolikus egyházak vesztesége.

Állami magyar nyelvű iskolák ügye.

Az állam és a felekezetek iskolai küzdelmének egyik legégetőbb és legtöbb összecsapásra alkalmat adó pontja az állami magyarnyelvű iskolák ügye volt. Az impériumváltás utáni években hosszú időn át nem lehetett még tudni, hogy a román állam milyen álláspontot fog elfoglalni a felekezeti oktatás kérdésében, mert hiszen Erdély közoktatásügye egészen más alapokon épült fel 1918 előtt, mint az ókirályságé. Az egymásután változó román kormányok e tekintetben nem foglaltak el egységes magatartást, de a kérdés végleges rendezését nagyban befolyásolták nemcsak a békeszerződések kötelezettségei, de a mindenkori európai politikai erőviszonyok is. Az államosítás gondolata 1924—25-ig ennek ellenére erősen élt a román nevelésügy vezető embe-reinek elgondolásában, s végül is az állam — a felekezetek heves tiltakozására — „magániskoláknak” nyilvánította az összes felekezeti intézeteket és sorsukról e törvény keretén belül rendelkezett. Bár a magánoktatási törvény az állam szigorú ellenőrzését írja elő, az alája tartozó iskolákkal szemben és alapjában véve méltánytalan helyzetbe juttatta ősi intézményeinket, mégis hosszú évek bizonytalansága után kisebbségi iskolai életünkre nézve bizonyos fokú állandóságot jelentett.

Sokkal nagyobb veszély fenyegette régi, és újonnan felállított iskoláinkat a középiskolák s később csak az elemi iskolák mellett felállított magyar tagozatok által. Bennük a magyar államtól *átvett* tanerők tanítottak és minden erejükkel már csak saját helyzetük erősítéséért is azon voltak, hogy a felekezetek iskoláinak növendékeit saját intézeteikbe csá-

bítsák át. A veszély abban állott, hogy az állami tagozatoknál nem volt tandíj, míg a felekezeti iskolák államsegély hiányában kénytelenek voltak elég magas díjakat szedni, ami még a gazdasági jólét éveiben is meghaladta magyar lakosságunk teherbíróképességét. A román állam — sajtója útján is — azzal érvelt, hogy az anyanyelvű oktatást épügy megkapja a magyar lakosság az állami magyarnyelvű iskolákban, mint a magyar felekezetekben, de azokkal szemben ingyen oktatásban részesül és a román nyelvet is jobban el fogja sajátítani. Sajnos, a magyar lakosság igen tekintélyes [része, különösen a Székelyföldön, elfogadta ezt az érvelést! és egy tál lencséért eladta *jövőjét*. 1919—24 között így szűnt meg nagyon sok felekezeti iskola, mert a minden segítség nélküli magyar intézmények nem bírták folytatni az egyenlőtlen erővel folyó küzdelmet.

A magyarnyelvű felekezeten kívüli oktatás ügyét támogatta, az erdélyi liberális párt néhány vezető embere is, Paál Árpád. Benedek Elek, Szentimrei Jenő, Kós Károly, stb., akik túlságos optimizmusukban azt hitték, hogy az állam és a felekezetek között létre lehet hozni az úgynevezett *autonóm* kisebbségi iskolák típusát, amelyek főként a kisebbségi szerződésben biztosított székely autonómia megvalósításával fognak elterjedni.⁵⁾

Az erdélyi liberalizmus bukása éppen annak antidialektikus voltából következett. Csodálkozhatunk-e, ha azután ma, amikor az optimizmus hitére kegyetlenül rácaffolt a kisebbségi élet, éppen az egykori felekezeti iskolák támadói állanak azok védelmének első soraiban...?

Az idők szellemének megértésében és a lehetőségek okos felhasználásában sokkal dialektikusabb volt az egyébként konok és haladásellenes „*Ady gyűlölő*” és a modern szellemet tüzzel-vassal irtani próbáló református püspök: Nagy Károly. Pedig valamikor ő is az állami oktatás nagy híve volt és a béke években Nagyváradon tartott szabadkőműves

⁵⁾ Az iskolák államosításának gondolata alapjába véve helyes és természetes ott, ahol egy nyelvű államokról van szó. de a több nyelvű és a békeszerződések kisebbségi intézkedéseit egyoldalúan magyarázó államokban ez halálos veszedelem azok számára, akik meglevő és egyelőre biztos intézményeket és kereteket akarnak felcserélni tisztán *elméleti* igazságokból kiindulva egy még bizonytalan új iskolatípus érdekében. A liberális polgárság kétségtelenül jóhiszemű vezérei elég nagy számú követőre támaszkodtak, akik mindenáron az egyházak növekvő társadalmi befolyását szerették volna megakadályozni. Hogy mennyire tévedtek iskolapolitikájukban, azt tizenhét év kisebbségi élete bebizonyította.

vándorgyűlésen egyenesen az államosítás gondolata mellett tört lándzsát.

1919 után azonban, látva a megváltozott viszonyokat és felismerve a nemzetközi összeköttetések és erőviszonyok által nyújtott lehetőségeket, kérlelhetetlen gyűlölettel szállt szembe a régebben általa is hirdetett elmélettel. Az ő karakán magyar kitartásának, akaraterejének és céltudatosságának köszönhető, hogy 1919—24 között csaknem minden hiányt lehetett pótolni, olyannyira, hogy az 1924 után megindult és napjainkig tartó iskolai harc után még mindig maradt iskolánk, bár nem a tényleges szükségletet kielégítő számban. Ugyancsak neki köszönhetjük, hogy abban a harcban, ami az állami magyarnyelvű és a felekezeti iskolák között éveken át változatlan erővel dühöngött, végeredményben veszteségek árán is, de a felekezeti magyar oktatás ügye jutott diadalra. Hogy ez a felfogás mennyire helyes volt, azt a további fejlemények igazolják. Ott, ahol az állami magyar tagozatok sikere folytán megbukott a felekezeti iskola, az állam rövidesen romanizálta azt és új felekezeti iskolák létesítését nem engedélyezte. Nagyon sok helyen még névleg, papíron működnek állami magyar tagozatok, de valóban azokban magyarul nem tudó román tanerők tanítanak. Az egyes községek és képviselőink panaszaira a miniszterek azzal válaszolnak, hogy nincs elegendő „képzett” magyar tanerjük és ezért kénytelenek helyettük románokat alkalmazni. Természetesen arról bölcsen hallgatnak, hogy a magyar tanítóképzést épen ők tették tönkre és nemcsak nem létesítettek egyetlen magyarnyelvű állami tanító- és tanítónőképzőt, hanem még a felekezeteknek is csupán egyet-egyet engedélyeztek. Csoda-e, ha ma e rendelkezések folytán a magyar tanítóság helyzete, utánpótlása még jobban meg van nehezítve.

Az állami magyarnyelvű oktatás mai helyzetének megvilágítására nem lesz talán érdektelen néhány adatot közölnünk abból a statisztikai összeállításból, ami R. Szeben András tanulmányában 1954-ben megjelent.⁶⁾

⁶⁾ R. Szeben András: „A magyar tagozatok az erdélyi állami elemi iskolában 1932-ben.” Amarul Invatamantului Primär, 1933 alapján.

	Magyar tagozat	Tanítók száma	Ebből magyar nevű	Beírt tanuló
Alsófehér vármegye	5	29	10	1523
Arad ..	13	71	19	4633
Bihar ..	16	88	30	4871
Brassó ..	15	92	30	4827
Kolozs ..	31	129	40	9087
Fogaras ..	2	6	2	292
Marostorda ..	20	86	43	5002
Udvarhely ..	8	33	28	1996
Szilágy ..	21	79	35	5325
Szörény ..	2	16	1	884
Szolnokdob. ..	4	17	5	1591
Nagyküüllő ..	6	17	8	1134
Kisküüllő ..	16	46	18	3231
Temes-Tor. ..	28	145	15	9462
Háromszék ..	20	100	51	5157
<i>Összesen</i>	<i>207</i>	<i>954</i>	<i>335</i>	<i>59.015</i>

Csík. Krassó, Huny ad. Máramaros. Szatmár, Szeben és Tordaaranyos vármegyékben azonban a hivatalos román statisztikák szerint nincs egyetlen magyarnyelvű önálló *állami* elemi iskola, vagy magyar tagozat.

Íme hová olvadt le tíz év alatt, az első Anghelescu korszaktól napjainkig az állami magyar iskolák száma. Az akkor kimutatott több mint ezer iskolából ma már csak 207 áll és a fenti statisztikából sejthetjük, hogy azokban is minő „magyarnyelvű” tanítás folyhat.

Kultúrzonák.

És hogy a román állam mennyire igyekszik az elrománosítást népiskolaival elérni, azt a fenti adatokon kívül sokkal jobban igazolja az ú. n. kultúrzonát létrehozó törvény, mely valóban megfordítása mindannak, amit a békeszerződések értelmében a székely és szász „népközösségekkel” szemben tenniük kellett volna.

A „*kultúrzonát*” az 1924-es VII. 26-iki törvény 159. §-a lépteti életbe Bihar, Szilágy, Szatmár, Udvarhely, Csík, Háromszék. Marostorda, stb. vármegyék területére. Az idejövő tanítók alapfizetésük 50%-át kapják pótlék gyanánt, ha kötelezik magukat arra, hogy legalább négy évig ezeken a területeken tanítsanak. De ezen kívül még számtalan kedvezményben részesülnek e zóna tanerői csupán azért, mert román nemzeti szempontból „hasznos” munkát végeznek. A kultúrzonába csaknem kivétel nélkül jobb képzettségű és

magyarul egyáltalán nem tudó tanítókat neveznek ki, akiknek legtöbbször inkább anyagi előnyökért vállalkozik e munkára és csak kis részben „nemzeti misszióért”.

E kultúr-zóna erkölcsi igazolását a tornán körök nem is igen tartották szükségesnek. Csupán a külföldi támadásokra válaszul jelentette ki több ízben Anghelescu, hogy az nem irányul a kisebbségek ellen, csupán az „elrománosodott magyarokat” akarja az „ősi” fajhoz visszavezetni. A kultúr-zóna elsősorban a Székelyföld lakosságát nyomorítja meg. A román történetíróktól (Jorga) átátámasztott elmélet hatására a román közvélemény tekintélyes része ténylegesen abban a hitben van, hogy a székelyek nagyrésze az utolsó kétszáz év alatt magyarosodott el. Ezzel szemben az az igazság (s ezt a hely- és személynévek alapján megállapíthatjuk), hogy a színmagyar területre került román eredetű székelység az össz-székelységnek csak 114%-át teszi ki, tehát nem volt rá jogcím, hogy a székelység legnagyobb részét megfosszák az anyanyelven való tanulás lehetőségétől.⁷⁾

A statisztikai adatokból kitűnik, hogy az erdélyi kultúr-zóna lakosságának több mint 55%-a kisebbségi és kevés kivétellel magyar. Még a gazdasági válság éveiben is óriási összeget áldozott az állam a kultúr-zónára (székelyföldi, albániai, görögországi román iskolák fenntartására) ugyanakkor, amikor a magyar iskolák részére nem jutott államsegély. S az eredmény? A kultúr-zónába kerülő tanító, aki magyarul egy szót sem tud, szembe találja magát naponta 50—100 olyan gyerekekkel, aki viszont románul nem tud egy szót sem. Hogy mi ennek a „direkt módszerrel” való tanításnak az eredménye, azt könnyen el lehet képzelni.

Maguk a román tanítók is elismerik munkájuk eredménytelenségét, de ennek ellenére az állam a kultúr-zóna fenntartásához tűzön-vízen át ragaszkodik, mert az a hite, hogyha rövidesen nem is, de néhány évtized alatt nagy eredményeket tud majd felmutatni.

Az elemi iskolák mai helyzete.

Lássuk, hogyan áll ma, 17 év után a romániai magyarság elemi oktatásának ügye?⁸⁾

⁷⁾ L. erre vonatkozóan az *Annuaire Statistique de la Roumanie* 1922, Bucuresti, 1923, a Ministerul Instructione Proect tie Lege asupra Juvatamantului particular adatait és *Barabás* Endre id. m. 88. s köv. 11.

⁸⁾ Sajnos, nem minden egyház ad ki évente jelentést iskoláiról. Az elemi iskola tanulóinak számára, helyzetére vonatkozóan η a legnépesebb romániai magyar egyház adataira hivatkozunk.

Az erdélyi református egyház jelentése szerint az 1922—33. évben a kerületnek 356 elemi iskolája volt 533 tanerővel. Ezenkívül 5 óvodája is volt.

Az iskolák az egyes megyék szerint a következő módon oszlottak meg:

Alsófehér.....	22
Brassó	6
Kolozs	33
Fogaras	2
Hunyad.....	12
Szolnok	28
Nagyküküllő	7
Kisküküllő	27
Marostorda	102
Beszterce	7
Udvarhely.....	21
Szatmár	4
Naszód.....	7
Szeben	3
Káromszék	17
Tordaaranyos	10
<i>Ókiráltság [Bukarest. Ploesti, Galac, Andrásfalva (Bukovina)]</i>	<i>4</i>

Érdekes a tankötelesek statisztikája is. 1931—32-ben az egyházkerület összes tanköteles gyermekeinek száma 69.380 volt, ebből református elemi iskolába járt 26.211, más magyar felekezeti iskolába 1388, magyar nyelvű állami iskolába 26.956, román nyelvű elemi iskolába 6301, német nyelvűbe 214, tanonciskolába 1701, beiskolázatlan 5872. Ugyanakkor magyar nyelvű középiskolába 1909 és román nyelvű középiskolába 878 református tanuló járt az erdélyi egyházkerület területén.

Az évi püspöki jelentések kiemelik a tanulók számának állandó emelkedését. Három év alatt a következő volt az emelkedés: 63.200, 69.380 és 1932—33-ban 71.982.

Ez utóbbi évben a 365 református elemi iskolában 27.060 gyermek tanult. Ezek közül

I. osztályba járt	6351
II. „ „	5300
III.....	5505
IV. „ „	4214
V. „ „	2809
VI „ „	1776
VII. „ „	1105

Ebből református vallású volt 25.6b2. unitárius 384. római katolikus 781. stb.

Az egyház, amelyik ekkora tanügyi szervezetet tartott fent. 1932 végén 518.942 hívővel rendelkezett (két évi szaporulat 7727).

Mindezek után felvethetjük a kérdést, mik a mai erdélyi magyar népoktatás legsürgősebben megoldandó feladatai? Hol vannak hiányok és hogyan lehetséges, vagy egyáltalán lehetséges-e a hiányokat pótolni? Hogy e kérdésre pontos feleletet adjunk, mindenek előtt az elemi iskolák területi megoszlására kell néhány pillantást vetnünk.

Aránylag legtöbb magyar elemi iskola a vegyesnyelvű területeken van. Ezzel szemben a szükségletet csak részben elégítik ki a Székelyföld és a határmente magyar iskolái, ahol a kultúrzóna szigorú végrehajtása vagy megnehezítette, vagy véglegesen lehetetlenné tette a magyar felekezeti iskolák létesítését.

A vegyesnyelvű területek viszonylagos helyzetét többféle okból lehet megmagyarázni. Egyik ilyen ok, hogy az erdélyi magyar politika súlypontja Kolozsvárra esvén, az ottani magyar élet vezetőinek az akarata és befolyása döntött. Ilyen tényező még a román állampolitika érdekes taktikája is, amely elsősorban a színmagyar területek magyar iskoláztatására tört és élni hagyta a vegyes területek tanügyi intézményeit. De nem utolsó magyarázó ok a vegyes területek magyarságának pszichéje sem, amely az állandóan veszélyeztetett volta miatt ön tudatosabbá fejlődött, mint a színmagyar területeké.

Székelyföld és a határmenti lakosság.

A Székelyföld több mint félmillió egy tömegben élő magyar lakossága és a határmente 400.000 magyarja azonban nagyon gyatrán van elemi iskolával ellátva. Könnyen érthető az a kultúrzóna törvényéből és szelleméből. A Székelyföldön a „visszarománosítás” címén több helyen nem engedtek magyar iskolát létesíteni és zárták be a már meglévőket. A határmentén meg az volt a legfőbb kifogás, hogy a Nagykároly és Szatmár vidéki magyarság német eredetű, tehát falvaiban vagy német, vagy román iskolát lehet csak felállítani. Minden egyezkedési kísérlet vagy tiltakozás hiábavalónak bizonyult, mert a román kormány a névelemzés álláspontjára helyezkedve, egyszerűen nem tartja magyaroknak mindazo-

kat. akik idegen nevűek és beiratásukat a magyar iskolákba szigorúan eltiltja.⁹⁾

A középosztály közönyössége.

Végül felemlíthetjük azt a szomorú tényt is, hogy elemi iskoláink pusztulását, elégtelen voltát nemcsak az államhatalom politikájának tudhatjuk be, hanem annak is, hogy középosztályunk elsősorban a középiskola és az egyetem iránt érdeklődött és fiai sorsán kívül sem a nagy magyar paraszttömegek, sem az ugyancsak jelentős számú városi munkásság gyermekeinek neveltetésével nem sokat törődött.

Tizenhét év után elemi iskoláztatásunk kérdése nyílt kérdés maradt továbbra is. Pedig a nagy magyar tömegek megmaradására nem közömbös ezeknek az intézeteknek sorsa. Sikerül-e egyházainknak megoldani a népoktatás kiterjesztésének problémáját?, milyen lesz a román álláspont a jövőben iskoláinkkal szemben és mindezekre hogyan fog reagálni a magyarság? Kérdések, amikre csak a jövődő fog feleletet adni.

III. A tanítóképzés Erdélyben.

A magyar tanítóképzés 1918 előtt európai híré volt. Tanítóanyagunk belső értékének növekedése lépést tartott az iskolák számának gyors emelkedésével is. Különösen Budapest vezetett e téren és a régi Magyarország tanítónemzedékének nyújtott szakszerű és mindig modern tudásával, lapjaival, intézményeivel példát. Erdély 1867 után hosszú ideig el volt hanyagolva tanítóképzés terén, de 1896-tól 1918-ig nagyon sok történt e téren is a régi mulasztások pótlására.

⁹⁾ Egyházaink kimutatásából látjuk, hogy a magyar népnevelés kérdése egyáltalában nem nevezhető megoldottnak: a kisebbségekkel rendelkező európai államok lehetővé teszik az elemi ismeretek anyanyelven való megszerzését, Románia csak részben teljesíti e kötelességet 2 millió magyarjával szemben. A református iskolálatogató gyerekeknek több mint fele állami iskolába jár; a katolikusoknak a reformátusoknál is kevesebb elemi iskolájuk van. A bukovinai 12.000 magyarnak egyetlen református elemi iskolája van, Moldva 50—60.000 csángó magyarjának viszont egy sincs. A jászi róm. kat. püspökség, valamint az ottani tanügyi hatóságok mindent elkövettek arra, hogy az etelközi magyarok eme leszármazottjait, kik nyelvükön ma is a legősibb és legzamatosabb formák őrzői, beleolvasszák a környező románságba. A Bukarestben és a Havasalföld többi városaiban élő magyarság (120—150 ezer) gyermekeinek neveltetését mindössze három református iskola látja el. Holott legalább 30 új iskolára lenne szükük.

1918-ban a Romániához csatolt részben 29 magyar tanítóképző volt. 1928-ban már csak hat. A magyar állam által felállított erdélyi tanító és tanítónőképzők minden tekintetben kifogástalan intézmények voltak. Nagyszerű felszereléseik, bennlakásaik, kitűnő szakkönyvtáraik és jól megvalósított tanárikaruk a haladásnak és a fejlődésnek voltak mindenkor biztosítékai.

Tanítóképzőink egy részében az impériumváltozás után néhány évig még folyt a magyar nyelvű tanítás, de az állam rövidesen beszüntette a párhuzamos magyar tagozatokat. Az eleinte nagyszámú állami magyarnyelvű elemi iskolák oktatószemélyzetének utánpótlására már az első években fel kellett volna állítson az állam í—2 képzőt, de ezt sem akkor, sem később nem tette.

A tanító- és tanítónőképzés így tehát teljesen a magyar egyházak feladata maradt. Ugy a katolikusok, mint a reformátusok csakhamar új képzőket állítottak fel vagy a régieket alakították át a mai igényeknek megfelelően. Sajnos, felekezeteink képzői már a békeidőkben sem voltak túlságosan modernnek és korszerűek, éppen ezért átalakításuk és a mai viszonyok sokféle következményéhez alkalmazásuk nem volt könnyű feladat. A reformátusok e téren úgy oldották meg a modernizációt, hogy az önként megszüntetett udvarhelyi kollégiumba helyezték át a nagyenyedi tanítóképzőt.

Azóta csökkenő létszámmal, de egyre javuló tanulmányanyaggal mindkét református intézet gyönyörű eredményt mutat fel. A román tanügyi hatóságok is a legnagyobb elismerés hangján beszélnek mindkét intézet, de különösen a tanítóképző munkájáról. De minden dicséretnél szebben beszélnek az eredmények. 1931—32-ben képesítő vizsgára jelentkezett az udvarhelyi tanítóképzőből 45, átment 33, 1932—33-ban jelentkezett 59, átment 47. A nagyenyedi tanítóképzőnél jelentkezett 1931—32-ben 26, átment 20, 1932—33-ban 23, átment 15. Aki a romániai szigorú vizsgáztatásokat ismeri, az bizonyára értékelni tudja a lenti eredményeket.

A katolikusok intézetei is hasonló fejlődést mutatnak, mint a reformátusoké. Különösen a csíkszeredai válik ki a ma már alig egynéhány meghagyott katolikus tanítóképző közül.

Az erdélyi magyar tanítók bátran megállják helyüket abban a nehéz versenyben, amit a sors rájuk kényszerített. bár anyagi helyzetük rendkívül rossz.

Továbbképzésük érdekében, anyagi és szellemi megszervezésükért nem egy akció indult meg, de eredményt e téren sem láthatunk. Az ideiglenesen létrejött tanítóegyesületek, körök tisztavirágéletűeknek bizonyultak. Lapjaikat a

közöny fojtotta meg, megmozdulásaik erőmutatások voltak csupán. Sorsuk sajtóságon erdélyi sors. Kényszer, amit akarva, nemakarva, viselni kell.

IV. Az erdélyi magyar középiskolák sorsa.

Mialatt a paraszt- és munkástársadalom elemi iskolák állítását sürgette, középosztályunk inkább a meglévő gimnáziumok továbbfejlesztésére és újak létesítésére gondolt. 1919—25 között a helyzet valóban kedvező volt középiskolánk kifejlesztésére, de a hirtelen fellépő külső akadályokhoz 1925 után egyre több és több belső, a magyarság fokozatos légyengüléséből folyó nehézség járult.

A két front között vergődő magyar nevelésügy csak részben tudott megbirkózni a sokféle és mindég új és nehezebb problémákkal. Ezt a küzdelmet végigkísérni nem érdektelen, mert középiskolánk külső és belső fejlődése tükörképe az erdélyi magyarság 17 évi életsorsának.

Középiskolák elvesztése.

A magyarságot ért veszteségek között nagyon jelentős középiskolánk nagy részének elvétele is, amivel az új impérium elsősorban középosztályunkra mért jelentékeny csapást. A háború végén az ókirályságban 141 középiskola volt, Bukovinában 19, Besszarábiában 67 és Erdélyben 363.

Az erdélyi középiskolák egy része polgári iskola volt, amely iskolatípus a régi Romániában nem honosodott meg oha több ilyirányú kísérletezés ellenére sem. Az új román kormányzat, mint minden téren, úgy a közoktatásügy területén is a különböző kultúrhatások alatt fejlődött közoktatási intézmények egységesítésére törekedett. A feladat nem volt könnyű, mert úgy Erdély, mint Bukovina és Besszarábia egészen eltérő és egymással sokszor merőben ellenkező nevelési eszmék szolgálatában állottak. Néhány év alatt azonban mégis létrejött az az új egység, amelynek keretében az átvett állami iskolák most már kiszabott pedagógiai utakon folytathatták működésüket.

A román kultúr kormány eleinte a felekezetek önkormányzatát tiszteletben tartotta és így az első években a román középiskolák egymást követő reformjai kisebbségi intézeteinket nem érintették, legfeljebb azt a néhány állami magyarnyelvű tagozatot, amelyek az első években még működtek valahogy. 1920-tól lassanként megindul a szigorú ellenőrzés intézeteink ellen. De ez az ellenőrzés a tantervbe

még csak annyiban szólt bele, hogy a román nyelv és történelem tanítását kötelezővé tette. Egyébként a tanterv összeállítására még teljesen a kisebbségi egyházak jogában állott és ezzel a joggal egyházaink saját céljaik és lehetőségeik keretében éltek is.¹⁰⁾

A román iskolák egységesítése és a magánoktatási törvény létrehozatala megszüntetik a felekezetek önkormányzatának azt a lehetőségét, hogy a tantervet ők maguk állíthassák össze. Az új törvény szerint iskoláinknak mint minimumot az állami tantervet kell elfogadniuk minden változtatás nélkül. Ezen felül minden egyház taníthatja még a vallást és a magyar nyelvet bizonyos óraszámban.

Változó reformok.

1924-től fogva az egyre apadó felekezeti középiskolák nemcsak a különleges szigorító intézkedések áradatának voltak kitéve, hanem annak a bizonytalanságnak is, amelyben azóta Románia összes középiskolái élnek az állandóan változó „reformok” miatt. 1919 és 1934 között úgy az állandó irányelveket, mint az egyes tárgyak tanítását, óraszámát, a vizsgákat, az osztályozást, a tanító- és tanárképzést illetőleg annyi részben jó, részben azonban teljesen fölösleges és csupán a kísérletezést szolgáló intézkedés született meg, hogy azokat e tanulmány keretében még csak felsorolni sem vagyunk képesek.¹¹⁾

A román iskolák számának emelkedése.

A román iskolák számának rohamos emelkedése *Anghelescu* nevéhez fűződik. Ezt az emelkedést az alábbi adatok is érdekesen megvilágítják: az ókirályságban 1916-ban

¹⁰⁾ Így Jött létre az 1919—20-as években az a furcsa helyzet, hogy míg az állami intézetekben az idegen nyelvek közül a francia tanítására helyeztek nagy súlyt, addig nálunk egyházpolitikai szempontokat követve, az angol nyelvet vezették be és tanították, nagy óraszámban.

¹¹⁾ Így változott pl. az osztályozás kérdése is. Az évvégi vizsgákat hol eltörölték, hol visszaállították; a jegyeket illetőleg: eleinte 1—4-ig, azután 1—10-ig jegyeztek, majd számok helyett betűkkel, később számmal és betűvel, legújabbban már csak számmal (1—10-ig) szabad osztályozni. A nevelés célját illetőleg is változtak a humanista, modern és gyakorlati felfogások és célkitűzések. A tanárképzést illetőleg is ellentétes törekvések voltak/impériumváltozáskor mutatkozó tanárhiányon az ú. n. gyorstalpaló tanfolyamokon próbáltak segíteni, de 1926 után η kurzistákat rendre kicseréli az állam s különösen az erdélyi nagyvárosok tanári karaira nagy gondot fordít. Általánosságban: az erdélyi állami intézetek tanítási eredménye ma már kielégítő s pedagógiai szempontból az iskolák nívója ellen nem lehet kifogást tenni.

nyolcosztályos liceum 33 volt, 1924-ben 96. Erdélyben román tannyelvű középiskola 6, 1924-ben 81. E rohamos növekedést érthetővé teszi az, hogy 1916 és 24 között a legtöbb városi román középiskola növendékei tekintélyes százalékát (60—70 százalék) magyarok és zsidókból toborozta. Ez az arány csak újabban változott meg, de még ma is a kisebbségi növendékek tandíjai nélkül nagyon sok városi román liceum menne tönkre.

17 év után középiskoláink sorsa épen olyan bizonytalan, mint azelőtt.¹²⁾

Kolozsvártól és a belső Erdély egy-két városától eltekintve, a magyarság nincs kellőképp liceummal és algimnáziummal ellátva. Számarányuknak megfelelőleg legalább még annyi középfoka intézet volna szükséges, mint amennyi jelenleg birtokunkban van.

Az erdélyi református egyház adatai.

A mai helyzet vázolására nem lesz érdektelen az erdélyi református egyház legújabb adatait közölni. A kerület középfofú intézeteibe 1932—33-ban összesen 2483 tanuló iratkozott be. Legnépesebb volt a kolozsvári fiú-liceum 380 növendékkel, legkevésbé a zilahi 173 tanulóval. A leánygimnáziumba (kolozsvári) 331 növendék iratkozott be.

Az érettségi eredmények szintén érdekesek. 1931 szeptemberétől 1933 júniusáig vizsgára jelentkezett összesen 404, ebből átment 279.

A katolikusok és unitáriusok adatai nem állnak rendelkezésünkre. Arányuk azonban összesen sem nagyobb, mint a református intézetekké.

Az állami középiskolába járó magyarok számát legalább 3000-re tehetjük. így összesen legkevésbé 7—8000 magyar középiskolai tanuló van ma Erdélyben.

Az idősebb tanárnemzedék.

A tanulás és nevelés eredménye minden időkben két tényezőtől függött: a tanártól és a tanulótól. A tanár egyénisége, világfelfogása, tudása, jelleme nemzedékeket képes a

¹²⁾ 1934-ben még működő liceumaink a következő helyeken voltak: református fiú-liceumok: Kolozsvár, Marosvásárhely, Szatmár, Nagyenyed, Sepsiszentgyörgy, Zilah; leány-liceumok: Kolozsvár; algimnáziumok: Marosvásárhely, Nagyvárad, Sepsiszentgyörgy, Brassó. Katolikus intézetek: Kolozsvár, Brassó, Gyulafehérvár, Arad, Marosvásárhely, Székely udvarhely, Csík-szereda, Kézdivásárhely (fiú), Kolozsvár (leány-liceum). Unitáriusok: Kolozsvár és Székelykeresztúr.

maga képére átalakítani, ha a tanulmányban meg van a kellő befogadóképesség. De a tanuló szerepe se kicsinyelhető le. Az ifjúkor általános tulajdonságaitól eltekintve, minden idők ifjúsága olyan bélyegeket is hord magán, amik csak korából és az őt környező társadalom adottságaiból magyarázhatók meg. Az erdélyi magyar tanár és tanító sajátos társadalmi helyzetét és lelkiállapotát vizsgálva fogjuk csak igazán megérteni a mai Erdély magyar középoktatásának problémáit.

A békebeli Erdély rengeteg állami és felekezeti középiskolája számban és tudásban egyaránt erős magyar tanárságot termelt ki. Kolozsvár középiskolái az egyetem, négy-öt vidéki város középintézetei meg a helyi teológiák vagy egyéb főiskolák miatt igyekeztek a legjobb erőkkel erősíteni intézeteiket. Mindemellett a tanárság Erdély kis városaiban a békeévekben jelentős pozíció volt, közelemben, az irodalmi és tudományos világban egyaránt a haladás gazdag lehetőségeit nyújthatta. 1918 azonban mindent megváltoztatott. A gyors államosítás révén több mint ezer középiskolai tanár vesztette el állását és kénytelen volt vagy Magyarországra kimenni, vagy otthon maradván a még meglévő felekezeti intézeteknél helyezkedni el, esetleg új pályán új életet kezdeni. Mindhárom választás nehéz volt és nem csoda, ha tanárjaink nagy része a legkönnyebb megoldást választotta: kiment Magyarországra és ott próbált elhelyezkedni. Az itt-honmaradottak súlyos helyzet előtt állottak. Lelkileg nehezen bírtak belehelyezkedni a megváltozott viszonyokba és régi, merev, hagyományt imádó életfelfogásuk legtöbbször még az új magyar élet sorsvállalásától is távol maradt. Minő problémák érdekelték és érdeklik az impériumváltozás után Erdélyben maradt tanárokat? Legelőször is a mindennapi > élet, az anyagi nehézségek és az egyre növekvő kisebbségi gondok azok, amikből nem lát a régi tanárnemzedék kiutat. Egyetlen megoldás, amivel megelégedne és ami titkos vágyait teljes mértékig kielégítené: a múlthoz való visszatérés volna. De mivel az élet tovább halad és sem a társadalom, sem az egyén nem térhet többé se testileg, se lelkileg vissza arra a pontra, ahonnan kiindult, az idős erdélyi magyar tanárság elszigetelten és megértetlenül áll a körülötte zajló élettel szemben. Egy-két kivételtől eltekintve, sem a tudomány, sem az irodalom nem kötik le érdeklődését.¹³⁾

¹³⁾ Kolozsvár és a vidék között természetesen e téren is komoly különbség észlelhető. Erdély fővárosa, Budapesthez hasonlóan, a legjobb tanárokat vonzotta magához és magyar könyvtárai a vidéki intézetekéihez képest viszonylagosan elég gazdagok még új művekben is.

Az idősebb tanárnemzedék egyik legfontosabb kérdése az új idők elején a román nyelv elsajátítása volt. Tanfolyam tanfolyamot követett, míg az idősebb tanárnemzedék is megszerezte a kívánt nyelvvizsgát. De ha külső kényszerből meg is tanult románul, lelkiileg nem bírt felmelegedni az idegen műveltség iránt. *A régi tantervektől való eltávolodás is sok zavart okozott.* Romániában az újítások és váratlan rendeletek sokszor állították meglepetések elé egyik napról a másikra a tanulókat és tanárokat. *Az újítások egyrésze tényleg az új idők szellemét tükrözte vissza, de viszont a régi magyar tanárság megértetlenül állott szemben az új nevelésügyi kérdésekkel.* A világ 1914 óta változott s változott a nevelés és oktatás ügye is, de a régi tanárnemzedék, könyvek és lapok hiányában nemcsak az európai, de még a magyarországi modern pedagógiai törekvésekről sem vett tudomást. Pénzhiány és közöny miatt lapok alapítása vagy kongresszusok révén sem lehetett ezen segíteni. Így régi tanáraink tanítása nem tartott lépést az új pedagógia új módszerével és nevelő munkájának hatása is csökkent egyszerűen azért, mert az új idők hatása alatt az ifjúság is teljesen megváltozott. A beilleszkedés problémája, a sokféle és sokfelé való alkalmazkodás ma az idősebb erdélyi magyar tanárság legsúlyosabb kérdése. Általánosságban tehát nem áll azon a nívón a régi tanárnemzedék, amint az új idők sokkal nehezebb feladatai kívánák. Becsületesen dolgozik, tanítása pontos és lelkiismeretes és mégis a mai erdélyi ifjúság és közte szakadék van, amit ő nem is érez s épp ezért áthidalni sem akar. Hogy csak egy példát hozzak fel, hadd vegyük a modern irodalom kérdését. A régi nemzedék Adyt gyűlöli; az új már Adyn túl keresi saját világképét. A régi tanár számára Madáchnál megszűnt a magyar irodalom. A 16 éves erdélyi diák pedig a „modernként” ajánlott *Mikszáthot* és *Gárdonyit* sem olvassa. Az unalmas, kötelező olvasmányok helyett a Színházi Életnek az emlőin táplálkozik, érdeklődését a sport és a detektívregény köti le. Ha komoly természetű a diák, akkor lázasan és rendszertelenül újat keres, de az őszinte és becsületos megismerés ösztönétől hajtva, elolvas *jót*. rosszat egyaránt.

Az új tanár.

És az új tanár, a mai idők szülötte, milyen? A kép valamilyen vigasztalóbb, de teljesen nem nyugtat meg. A fiatal tanárok csaknem kivétel nélkül felső osztályukat 1919 után végezték el, tehát románul a rendkívül nehéz baccalaureatus miatt jól meg is tanultak. Az egyetemet szintén románul, Kolozsvárt végezték és így számukra mindaz, ami a régi tanárookra nézve leküzdhetetlennek látszott, önként megszűnt.

Ismerték a nyelvet, a műveltséget, az új nevelési módszereket és ezek tudásával a régi tanároknál nagyobb eredménnyel végezheték oktatói és nevelői munkájukat. De van még előnyük is. Nyelveket tudnak, a románon kívül legtöbb franciául, németül vagy angolul is beszél. Nagyon sok külföldön is megfordult és visszajöve, értékes kultúrhatásokat közvetít. Azonkívül az új magyar tanárnemzedék ismeri a tanár és tanuló közötti viszonyt mindkét oldalról, mert ő is benne élt és közvetlen tapasztalta a régi nevelés hibáit és erényeit. Életszemlélete, látóköre tágabb, irodalommal, társadalmi kérdésekkel foglalkozik és a mai életet akarja élni. Természetesen az ifjúsággal való kapcsolata is más. Keresi és akarja azokat a módokat, amikkel a mai ifjúság bonyolult lelkületéhez hozzáférhet. De erényei mellett komoly hibái is vannak a fiatal erdélyi tanárnemzedéknek. *Magyar műveltsége felszínes*, társadalmi életszemlélete legtöbbször zavaros, optimizmusa nem a tények szigorú vizsgálatához, hanem egy új, de nem kevésbé veszélyes „*transilván*” *romantikához* vezetett. Az ifjúsággal szemben megértő ugyan, de azért itt is saját „átértékeltnek” vélt világfelfogását próbálja érvényesíteni és az ifjúkor új utak keresését sokszor épúgy megakadályozza, mint ahogy a régi tanárnemzedék gátat emelt az „*új idők új dalainak*”.

Az új tanári nemzedék ismeri a nevelés és oktatás új módszereit. A cserkészlet és irodalmi konferenciák jórészt a fiatal tanárok vezetése alatt állnak. Idősebb kartársaikkal barátságos, kollegiális viszonyban vannak, habár az új idők sorsdöntő erői életszemléletben el is távolították azoktól. Jó oktatók, de kevésbé jó nevelők. Szaktárgyaikat jól értik, de egyéni elzárkózottságuk és nyomasztó gazdasági helyzetük miatt még nem találták meg azt az utat, mely az ifjúság megértésén át a nagy magyar tömegek sorsvállalásához vezet.

Az ifjúság.

És most lássuk a másik tényezőt, az ifjúságot. Az a magyar fiatalság, amelyik 1918 után látogatta és látogatja Erdély magyar középiskoláit, nemcsak belső, de külső összetételében is megváltozott. Az elemi iskola általános és kötelező volta miatt minden társadalmi osztály gyermekei megszerzik az írni olvasni tudást és az általános műveltség alapelemeit, de a középiskola jobban, mint bármely más iskolatípus, igézi visszatükrözője azoknak a változásoknak és eltolódásoknak, amelyek az uralkodó rétegek összetételében végbementek. Az erdélyi magyar középiskolák nagyrésze a békebeli társadalmi erőviszonyoknak megfelelőleg a középosztály és a gyorsan

növő városi polgárság iskolái voltak. Kivételt ez alól főként azok a felekezeti iskolák képeztek, amelyek gazdag alapítványaik révén a parasztság és elsősorban a székely földművesosztály fiainak adtak tanulási lehetőséget és ezáltal a gyorsan növekvő magyar középosztályt tehetséges és eleven paraszti elemekkel frissítették fel. A régi Magyarország és Erdély tisztviselői és szabadfoglalkozású intellektueljei sorában jó néhány ezer székely és belső erdélyi magyar van, aki nyomorult anyagi viszonyai és parasztsorsa miatt talán sohasem került volna el az ekeszarva mellől, ha ezek az iskolák demokratikus művelődéspolitikájuk és gazdag alapítványaik révén nem adtak volna alkalmat az osztályemelkedésre. Az enyedi, szászvárosi, gyulafehérvári, udvarhelyi, sepsiszentgyörgyi, zilahi, kolozsvári, székelykeresztúri, csikszere-dai, marosvásárhelyi és brassói református, katolikus és unitárius főgimnáziumok követték elsősorban ezt az áldásos iskolapolitikát addig, amíg megfelelő anyagi fedezetet lehetőséget nyújtott rá. De már a századvégtől kezdve, a paraszti elem kezd lassanként háttérbe szorulni középiskoláinkban és helyét a városi polgárság, elsősorban a középosztály igazi gerincét alkotó hivatalnoktársadalom fiatalsága váltja fel. A munkásosztály fiait inkább polgári iskolákba, vagy szakintézetekbe járatta, de a háborút megelőző években már a városi középiskolák tekintélyes számú munkásgyermeknek nyújtottak tanulási lehetőséget.

Magyar-zsidó tanulótság.

A román uralom és az azzal járó mély társadalmi meg-
 rázkódtatások és erőeltolódások néhány év alatt megváltoztatták középiskoláink gyermekanyagának összetételét is. 1919—22 között a régi középiskolák és a gyors ütemben újonnan felállítottak túl voltak növendékkel zsúfolva. A régi tisztviselők nagy része még ott volt, de a repatriálás állandóan csappantotta intézeteinek létszámát.¹⁴⁾ Voltak osztályok pl. Kolozsvárt, hol 50—60 tanulóból 20—28 vándorolt ki szüleivel együtt. A létszám további esését két súlyos állami rendelkezés még jobban előmozdította. Az egyik idegennevű, de magyar tanítványainkat állami intézetbe utalta át, a másik a zsidó fiúkat tiltotta ki intézeteinkből. A zsidók jelenléte iskoláinkban nemcsak anyagi szempontokból volt fontos,^{14*)} de

¹⁴⁾ 1919 és 1925 között budapesti kimutatások szerint több mint 200 ezer magyar hagyta el Erdély területét.

^{14*)} Városi iskoláinkban a zsidó tanulók száma 1900-tól 1920-ig 2%-ról 15%-ra nőtt és impériumváltozás után jobb gazdasági helyzetük miatt hathatósan segítették elő a felekezeti iskolák fenn-tartását.

azéri is. mert szellemi frissességük. minden új iránt való rajongásuk nagyban hozzájárult a keresztény ifjúság lassú és sok tekintetben maradiabb gondolkodásának átformálódásához. A zsidó fiúk olvasták először *Adyt, Móricz Zsigmondot, Anatole France-ot*, ők rajongtak a *társadalomtudományokért*, a sport, rádió, társadalom kérdései rajtuk át jutottak el a szellemileg zárkózottabb keresztény ifjúsághoz. *Az együttélés hasznos következménye volt a baráti kapcsolat, mely az életben is megmaradt és a magyar polgári társadalom különböző rétegei között az ellentétek elsimításában nagy szerepet játszott.* Mindez a zsidók kizárásával megszűnt és olyan folyamatot indított ezáltal, amelynek káros következményeit igazában csak ezután fogjuk tapasztalni. Az állami kényszer hatása alatt a zsidók társadalmilag és műveltségileg lassanként elkülönülni kezdtek a magyar rétegektől. Az impérium-változáskor engedélyezett zsidó középiskolában a tanítás feltétele a héber vagy román tanítási nyelv volt. Az államhatáron kívül a *cionizmus* is elősegítette a magyar kultúrától való távolodást. A zsidó nacionalizmusnak ez a hajtása 1918 őszén jelentkezett először. Külföldi pénz s a román államhatalom egyaránt támogatták. Néhány évi próba után jutottak a cionista vezetők ahhoz a taktikai felismeréshez, hogy a magyarnyelvű zsidóság legfeljebb magyar nyelven veszi be a cionizmus tanait. Az első balsikerek után a zsidóság kéri, hogy iskoláiba a magyar nyelvet vezessék be, de mivel e kérést a román kormány ismételten visszautasította, a zsidó középiskolák megszűntek.¹⁵⁾

A hirtelen felállított zsidó gimnáziumok és a felekezeti és állami iskolákat előzőnlő zsidó ifjúság egy olyan társadalmi folyamatnak volt a következménye, amelyet érdemes közelebbről megvizsgálunk. 1900 óta az iparosodás gyors üteme s a kereskedelmi és városi élet elsősorban a zsidók számát növelte. Kolozsvárt pl. az utolsó 30 év alatt kétezerről húszezerre nőtt a zsidók száma. Kisvárosokban és nagyközségekben is ilyen arányú volt a növekedés.¹⁶⁾ Kivételt csak a szász és székely kisvárosok képeztek, ahová az őslakosság gyakorlatias szelleme miatt a zsidó elem nem tudott behatolni. 1918 előtt a zsidóság gazdasági, kulturális előretörése még rovására lehetett a magyarságnak, 1918 után más volt a helyzet: a kisebbségi élet kétszeresen közös frontvállalásra kényszerítette a magyarokat és a magyar nyelvű zsidókat

¹⁷⁾ A háború utáni zsidó gimnáziumok magas nívót értek el, különösen a kolozsvári Tarbu főgimnázium, amelynek virágzása tetőpontján több mint félezer növendéke volt.

¹⁵⁾ Marosújvárt 1890-ben még csak két zsidó család volt, ma már négyszázon felül (1000 lélekkel) 5000 lakosból.

egyaránt. A fentvázolt zsidó előretörés 1918 után az erdélyi magyar szellemi élet minden vonatkozásában érezte hatását. Gondoljunk Nagyvárad ismert századeleji irodalmi és kultúrhatására, a zsidóságnak a városok művelődési mozgalmában, a sajtó és színház munkájában, a szépirodalomban való részvételére. (E tekintetben elegendő *Bárd* Oszkár, *Karácsony* Benő, *Ligeti* Ernő, *Kádár* Imre és *Szántó* György neveit felemlítenem, akik a magyarrá asszimilálódott zsidóság legismertebb exponensei.) Az az elv, hogy a zsidó hivatalosan csak zsidó vagy román lehet s hogy a héber iskolák megszüntetése után a zsidó ifjúság csak állami iskolába járhat: tudatos ékverés volt a magyarság és zsidóság közé. Az élet alkalmazkodásra kényszerítette a zsidókat. Elárasztották az állami iskolákat, ami a kormányzat intencióinak megfelelt, de beolvasztásuk nagy számuk miatt lehetetlen volt. Ha a zsidó ifjúság meg is tanulta az állam nyelvét, érzelmileg mégis magyar maradt és a társadalmi együttélés ezer szálával kapcsolódott az őt környező magyarsághoz, magyar színházba járt, magyar könyveket olvasott. A románná válást a rombolóan fellépő antiszemitizmus is megnehezítette. Es amíg a 1919—20-as *budapesti antiszemitizmus határozottan 'eltávolította az erdélyi zsidóságot a magyarságtól,* addig a legutóbbi évek zsidó és magyar üldözései e két *egynyelvű kisebbséget ismét közelebb hozták egymáshoz.*

A középiskolai magyar-zsidó ifjúság helyzete azonban fokozatosan romlik. 17 év alatt kitermelődött már az a román városi réteg és középosztály, amely a zsidók *állami középiskolában való tömeges jelenlétét fölöslegessé teszi.* Sőt a román intellektuel rétegek túltermelése oly nagy, hogy a gyakorlati szükséglettel számot nem tartó hivatalos kultúrpolitika *nem képes saját embereit sem elhelyezni.* Ennek közvetkezménye az a legújabb sovinizta áramlat is, amely közvetett vagy közvetlen úton a még meglevő magyar iskolák és *a városok anyagilag legyöngült magyarságának létre tőr.* A zsidóság természetesen kétszeresen szenved az állam elnyomó politikája miatt. Szenved mint zsidó és szenved mint magyar. De a túlerős nyomás meghajtásra kényszeríti és a zsidó növendékek most már állandóan apadó száma lassanként egy olyan folyamatot indíthat meg, ami az eddigi szórványos asszimilációval szemben az elrománosodásnak gyorsabb ütemet diktálhat.

A középiskolai zsidó ifjúság szellemi képét vizsgálva, *három típust* különböztethetünk meg. Az egyik *még olvassa* a magyarországi és az erdélyi magyar irodalom termékeit, érzelmileg ez áll az erdélyi magyarsághoz legközelebb; a második csoport a *magyarnyelvű cionista műveltségért* ra-

jong. Az „Új Kelet” és számos hetilap és többszáz Erdélyben megjelent magyarnyelvű, de cionista célokat szolgáló regény, dráma, tanulmánykötet járulnak a zsidó ifjúság cionista szellemenben való átalakításához.

A *harmadik* magyarnyelvű zsidó csoport (közép- és felsőiskolások egyaránt) részint a meggyőződés, részint a divat útjait követve s nem utolsó sorban gazdasági leromlásuk folytán a *marxista* eszmék rajongói. Nagyon gyakori jelenséggé vált az 1928—31 -es évek zsidó milióiban a *kommunizmus közeli eljövételéről* beszélni; *Stalin* és *Lenin* nevei pedig hosszú ideig háttérbe látszanak szorítani a cionista apostolokéit. Természetesen itt is folyamatokról lévén szó, a divat gyorsan változik és a komoly meggyőződés is más formát ölt, ellanyhul, vagy újraéled a történelmi idők tovatűnő rohanásában. Mint szomorú tényt azonban le kell szögeznünk, hogy a zsidó és a magyar ifjúság teljesen elkülönítve él és ezen az elkülönülésen dolgozik nemcsak a cionizmus és a román államhatalom, de a magyar vezetőrétegek egy része is, amelyik a keresztyén ifjúságot a zsidók befolyásától félti. Évek hosszú során át és ma szintén csupán egyetlen szál köti össze szimbolikusan az egy országban élő, de egymással nem érintkező zsidó és magyar ifjúságot: a magyar nyelv. Ha ez az egyre vékonyodó szál is elszakad, akkor a felelősség egyedül azokat terheli, akik nem a megértés, hanem a gyűlölet és a faji elfogultság szellemét terjesztették és egyéni vagy osztályérdekeikre gondolva nem vették észre, hogy ezzel saját fajtájuk és nyelvük életfájára mértek talán végzetes fejsze-csapást.

Az erdélyi magyar ifjak problémái.

És az erdélyi magyar ifjúság? Milyenek a problémái? Hol keresi életszemlélete ma még homályos formáit? Erősödik vagy gyengül-e az őt érő csapások alatt? Az élet nagy halál útjain jár-e?

A fentiekből láttuk, hogy a magyar középiskolai ifjúság Erdélyben milyen nagy veszteséget szenvedett a zsidóság elkülönítése folytán. Az idegen nevéek kizárása viszont a magyar iskolákból különösen azokon a vidékeken gyengítette intézeteinket, ahol sok volt már a beolvadt elem (Arad, Temesvár, stb.) Ez a rendelkezés elsősorban a katolikus egyházat sújtotta, mert legtöbb idegen eredetű, de elmagyarosodott elemmel ennél az egyháznál találkozunk. Nagy és pótolhatatlan veszteségeink jórészt iskoláink leromlott anyagi helyzetéből származnak. A régi alapítványok a pénz elértéktelenedése folytán megszűntek, vagy jelentéktelen összegekre zsugorodtak; a felekezeti iskolák gazdag birtokait pedig

nagyrcsben kisajátította az állam, amely nemcsak elvette *regi* intézeteink vagyonának óriási részét és éltető elemét, de megtagadta azt az államsegélyt is, amivel erkölcsi kötelessége lett volna kárpótolni a magyar oktatásügy számára versenyt amúgyse jelentő intézményeit.

Munkások és parasztok gyermekei.

A felekezeti középiskolák súlyos anyagi helyzete két társadalmi osztály gyermekeinek számát csökkentette a minimumra: *a munkásosztályét és a parasztságét*. A régi polgári iskola a líceumba olvadt s a munkásság csekély számban küldte még középiskolába gyermekeit, mert nemcsak a tandíj jelentett számára nehézséget, de a vidékiek számára az eltartás jelentős összege is elháríthatatlan akadályt okozott. A felekezeti líceumok statisztikai adatai szerint évről évre rohamosan esik a paraszti elemek száma. E kimutatások hanyatló vonalai a lezüllő gazdasági élet valódi hőmérői. Kulturális életünk vezetői, fájdalom, közönnyel siklanak el e szomorú tény felett. Még csak a módjait sem keresték annak, hogy ezen, a magyarságra nézve egyáltalán nem közömbös nehézségen segítsenek. Mert mit jelent a paraszti elem hiánya? Azt, hogy a magyar középiskola hivatását a magyar faluval szemben önhibáján kívül bár, de nem teljesíti és a magyar parasztság kikapcsolódott csaknem teljesen a többi magyar osztályok és elsősorban a középosztály kulturális vérkeringéséből, mert líceumaink ma egy társadalmi rétegnek, a középosztálynak váltak iskoláivá. A bajt fokozza még az a tény is, hogy ott, ahol nincs közelben magyar líceum, de van román (Nagyszalonta, stb.), a módosabb magyar parasztok gyermekeiket oda küldik. A románoknál és szászoknál ezzel szemben azt látjuk, hogy középiskoláik tanulmányaga több mint felerészben falusi származású még most, az új impérium 17-ik évében is, amidőn volna már kellő számú más társadalmi osztályból kikerülő gyerek is. Magyar falvaink és köztük a legnépesebbek is magyar orvos, ügyvéd és tanító nélkül vannak. A Székelyföldön és a belső Erdélyben sokszor 25—30 magyar falura esik egy orvos, legtöbbször zsidó vagy román. A paraszti elem bevonása a középiskolába ezen is segíthetne. Az erdélyi magyar iskolázás szűkre kényszerített keretei között tehát elsőrangú feladatnak kellene lennie a falusi elem tehetséges gyermekanyagának bevonása és hogy ez sikerüljön, arra nemcsak iskoláinknak, de az egész erdélyi magyar társadalomnak gondolnia kell.

A másik nagy társadalmi osztály: *a munkásság*, szintén nem küldi nagy számban fiait középiskoláinkba. Ennek is

több oka van. A munkásság nem látja gyermekei neveltetésének nagy gyakorlati hasznát. Úgy érzi, hogy a szellemi pályákon inkább a középosztály gyermekei érvényesülnek és neki sem osztályhelyzeténél, sem abból folyó ideológiájánál fogva nincs mit keresnie az általa megvetett nevelési rendszerben. De ettől eltekintve, anyagi helyzete is lehetlenné teszi gyermekei hosszas és kilátástalan tanítását annál is inkább, mert 14—16 éves korában már kereshetnek fiai. A munkásság csupán a líceum alsó tagozatába járátja gyermekeit, de oda is kis számban. A régi polgári iskola megszűntével a líceum alsó tagozata veszi fel mindazokat az elemeket, amelyeknek sajátos kiképzését régebben a polgári iskola tartotta hivatásának. A felsőtagozaton azonban annál kevesebb a munkásgyerek, bizonyítékául annak, hogy a mai erdélyi magyar középiskola és a munkásosztály között nincsen semmi kapcsolat.

Az erdélyi líceumok mai tanulósága.

Kik alkotják tehát a mai erdélyi líceumok tanulóságát? Milyen rétegekből tevődik ki a tanulók kicsiny, de még mindig több mint hatezret kitevő tábora, ha sem a parasztság, sem a munkásság, sőt még a hivatalnoki osztály sem küldi oda gyermekeit? E kérdésre ugyancsak statisztikával lehet felelni és e statisztika tükre annak az átcsoportosulásnak, ami 17 év alatt az erdélyi magyar polgárság belsejében végbement. A hivatalnok elem és a birtokosság voltak azok a magyar középrétegek, amiket anyagilag az új impérium leginkább tönkretett. Épen ezért ma a kivándorolt hivatalnokosztály és a leszegényedett középbirtokosság megszűnt iskoláink fenntartásában jelentős szerepet játszani. A megmaradt kevés állami magyar tisztviselő gyermekeit vagy kényszerből, vagy rosszul felfogott lojalitásból és félelemből állami iskolába járátja, ahol nem egy esetben a gyereke el is románosodik. A legutóbbi évek folyamán a román kormány a még megmaradt magyar tisztviselőket nagyrészt az ókirályság teljesen román vidékeire helyezte át és ott természetesen még inkább reméli gyors elrománosodásukat is.

A mai erdélyi magyar középiskolát két középréteg gyermekei látogatják leginkább: a városi kispolgárság és az új erdélyi magyar középosztály gyermekei. Kikből áll ez az új erdélyi magyar középosztály? Régen az állam, a vármegye, ma az egyházak körül jegecesedett ki az új magyar középosztály. 1928—29-ig az elhelyezkedésre is sok alkalmat nyújtott: papi, tanítói, tanári pályán sokan nyertek megélhetést. Nem nagyszámú osztály ez, de távol áll a régi hivatalnok-

osztály bombasztikus hazafiasságától, több tudatosságot és kritikaibb nemzetszeretetet tanúsít. Reális talajon áll: nem a románság gyűlöletét, hanem jogaink becsületes kivívását tartja céljának. Ez a kisszámú réteg irányítja Erdély magyar politikai és szellemi életét. Politikai szempontból (a Magyar Párt útján) főprogramjának az egyházak védelmét és a magyar nyelvet érő támadások kivédését tartja. Hívei az arisztokraták, birtokosok, a középosztály szabad pályán levő tagjai, az egyházak körül csoportosult rétegek.

Kulturális tekintetben a nevelés teljesen e réteg kezében van. S mivel részint a szervezetlenség, részint a román állam politikája miatt erős magyar társadalmi és kulturális szervezetek nem jöhettek létre, az egyházi intézmények jelentősége annál nagyobbra nőtt. Ezzel magyarázható a vallásos szellem részleges elmélyedése is. Irodalom és tudomány ebből a rétegből talált művelőkre és olvasókra egyaránt. Ennek a rétegnek problémái determinálták a középosztály sajátos arcát, ennek termékei a „transzilvánizmus”, a „magunk revíziója” s a modern irodalom szellemének megfelelő „átértékelések”.

A fentvázolt helyzet következménye, hogy középiskoláink ma 70—90%-ban a középosztály soraiból — s elsősorban a papok, tanítók, tanárok gyermekeiből — nyerik tanulóifjúságukat. Ez a tény nem megnyugtató, mert a többi társadalmi osztályoktól való lassú elszakadás és a kaszttá fejlődés már nem az egyetemes erdélyi magyarság életérdeke, mert egy kis réteg megkövesülése a társadalmi fejlődés lüktető folyamatában úgy magára, mint az őt környező társadalmi osztályokra nézve csak káros következményekkel járhat.

A paraszt és munkáselemek kimaradása felekezeti intézeteinkből 1922 után kezdődött el igazában. Megindulásához nemcsak anyagi okok járultak hozzá, de a megváltozott helyzet felismerése is. Később azonban a kimaradás már inkább, sőt újabban csaknem kizárólag a gazdasági viszonyok leromlásának következménye. Így 1912-ben pl. Nagyenyeden több mint másfélszáz parasztyerek volt az akkori 489-es létszámból, tíz év múlva az arány 15%-kal, 20 év elteltével pedig csaknem 70—80%-kal romlott a parasztság kárára. Ugyanebben az időben Kolozsvárt még inkább, Sepsiszentgyörgyön és Marosvásárhelyt azonban kevésbé romlott a helyzet. A hivatalnok-gyerekek száma hasonló arányban esett, de a pap-, tanár-, tanító-gyerekeké erősen emelkedett. Nagyenyeden 1912—13-ban 489 gyerek közül 79-nek volt pap. tanár vagy tanító az apja. 1914—15-ben 466 közül 67, 1915—16-ban 463 közül 76, a következő években pedig 77. 91. majd az

impériumváltás első éveiben ez a szám az összlétszám fokozatos esése ellenére is százon felülre emelkedik.

E kiragadott számok is mutatják, hogy az iskolát támogató társadalmi rétegek más és más erőviszonyeltolódásokat jelentenek az egyes intézeteknél. Az erdélyi kultúrpolitika hivatása volna, hogy a szociológia szigorú módszereivel felkutatassa mindazokat a társadalmi rétegeket, amelyekből az utolsó 25 év alatt intézeteik gyermekanyagukat merítették és felismerve az állandó változások irányát, erejét és nagyságát, középiskoláink sorsát úgy irányítsa, hogy azok a helyi társadalmi viszonyokat az egyetemes erdélyi lehetőségekkel és magyar szükségletekkel kapcsolják össze. A fenti kimutatások csupán az eltolódások irányára akartak rámutatni, de az egyes iskolákon múlik, hogy eddigi passzivitásukat feladva, belekapcsolódjanak a szélesebb magyar rétegek vérkeringésébe és mostani középosztály-iskola jellegüket feladva, az összes erdélyi magyarság érdekeit szolgálják, érte és belőle éljenek és a mindenkori erdélyi magyar társadalmi viszonyok adta lehetőségeken belül induljanak el iskoláik szociális elhivatottságának útján.

Az erdélyi magyar ifjúságnak az a része, amelyik felekezeti iskoláinkban nő fel, lelkivilágában talán meg sem volna kellőképp ismerhető, ha nem látnók és vizsgálók azt fent vázolt szociális beállítottságában. És hogy a középosztály előbb említett uralkodó szerepe középiskoláinkban mennyire kidomborodik, azt talán a fenti statisztika sem mutatja meg annyira, mint az a párhuzam, amit a felső- és alsótagozat között összehasonlítással megvonunk. A román iskoláztatás ugyanis még az impériumváltás utáni években behozta az úgynevezett kisérettségit, amelyik a IV. osztály elvégzése után a felső osztályokba való lépésre képesít. A régi polgárinak a líceum alsó tagozatába olvasztása *tette* elsősorban szükségessé ezt a rendeletet, amelynek célja volt megrostálni a felsőbb tanulmányokra készülő ifjúságot. E vizsga tehát csak a tovább tanulni szándékozók számára szükséges; azok, akik ipari vagy kereskedelmi pályát választanak, amúgyis elhagyják a líceumokat. A negyedik és az ötödik osztályok gyermekanyagát vizsgálva, látjuk igazában azt az eltolódást, amely az egyes iskolafenntartó rétegek között van. itt már kétszeresen dominál a középosztály gyermekeinek száma, a kisiparosság a felére apad, a paraszt- és munkás-gyerekek aránya pedig még az 1 %-ot sem igen közelíti meg. Az érettség is az otthon jobb nevelést kapó középosztálybeli ifjúság érvényesül inkább, olyannyira, hogy a főiskolára feljutó magyar ifjúság csaknem teljes egészében polgári eredetű.

Anyagi helyzetét illetőleg ez a középiskolai ifjúság in-

kább szegénynek, mint jómódúnak mondható. Az igazán gazdag gyerek oly ritkaság ma erdélyi középiskoláinkban, hogy számuk százalékban sem fejezhető ki. És annak ellenére, hogy a lateiner elem minden rétegét 1918 és 1934 között komoly csapások érték, még mindig ez az az osztály, amelyik fiai középiskolai és egyetemi kiképzéséhez leginkább ragaszkodik. Kicsi fizetésű nyugdíjasok, leszegényedett birtokosok, állástalan tisztviselők, máról holnapra élő intellektüelek gyermekeik taníttatásáért minden áldozatra képesek. Valóságos hősköltemény némely szülő önfeláldozása és áldozatkészsége gyermeke jövője érdekében. Baj, hogy az áldozat néha tehetségtelen gyermek érdekében történik, vagy pedig olyan közepes gyermekért, ki nem tud a követelményeknek eleget tenni s előbb-utóbb elvérzik valamelyik vizsgán. Különösen káros a ragaszkodás a tovább neveltetéshez akkor, *midőn egyházi összeköttetésekkel egy-egy közepes tehetségű gyermek a nála jobbak előtt veszi el az alapítványi ösztöndíjakat s a még elérhető néhány állást.* Az erdélyi lateiner-elem még ma is az irrealitások világában él. Az az ügyvéd, pap. stb.. kinek fia elbukik a kisérettségén. inkább próbálkozik évekig a továbbtaníttatással és még meddő próbálkozások után is tragikusnak tekinti, hogy fia iparos vagy kereskedő legyen.

A magyar ifjúság nehéz helyzete.

A középiskolai magyar ifjúság nem sok biztatót lát jövőjében. A gimnázium alsó osztályaiban erejét a sok román óra felemészti, a magyar nyelvtant és helyesírást sem ideje, sem alkalmá nincs alaposan megtanulni és ezért nem ritka dolog, hogy a magyar felekezeti iskolában is a magyar füzetekben a román helyesírás erős befolyásával találkozunk. A sokféle nyelv és tárgy pedig érdeklődését szétaprózza, kedvét szegi és felületességre neveli, mert a túlszűfolt tantervet becsületesen elvégezni tanulónak és tanárnak egyaránt nehéz. A sok nehézség közül talán a túlszigorú érettségi az, ami 17 év óta leginkább foglalkoztatta a pedagógiai kérdések közül az erdélyi magyar közvéleményt. Kétségtelenül szükség volt az egyetemre törekvő elemek helyes kiválasztására s tárgyilagos szelekció az egyetem túlszűfoltóságát megszüntette volna, de az a mód, mellyel ezt gyakorolták, annyira nem volt humánus és a helyes pedagógiai szempontokkal annyira ellenkező volt, hogy még a románokat is elkeserítette a baccalaureatus szigorúsága, ránk nézve viszont valóságos numerus clausust jelentett.

1923—24-ig az egyetemrejutás aránylag könnyű volt, de ekkor fiaink csaknem kivétel nélkül a helytelen divatot és

ostoba kiirányítást követve, a magyarországi egyetemeket özönlötték el; 1923-tól fogva a baccalaureatusok szigorú rostáján alig néhány száz magyar fiú jutott át, iskolánként 50-től 100%-ig terjedt a bukás arányszáma. 1928-tól 1934-ig ismét szélcsend állott be. Egy-két kivételtől eltekintve, az állami bizottságok teljes jóakaratot mutattak a magyar jelöltekkel szemben. Ez alatt a néhány év alatt nő meg a romániai egyetemeken tanuló magyarok száma és éri el a kolozsvári egyetemen ízzet.

Anghelescu visszatérése és a hitlerizmus hatása alatt felújuló román sovínista szellem ismét a magyar nevelésügy elleni heves és igazságtalan támadások korszakát hozta vissza. 1934 érettségi eredményei az erdélyi magyar nevelésügy történetének legsötétebb lapjai. Ezek a számadatok azt a nem alaptalan feltevést látszanak igazolni, hogy az erdélyi érettségi bizottságok bizalmas utasításokat kaptak az átengedhetőség arányát illetőleg. Idén a legenyhébb bizottság is 70%-ot buktatott, a legszigorúbb pedig némely iskola összes növendékeit elbukatta, míg a románoknál az arány összehasonlíthatatlanul kedvezőbb.

A magyar középiskolai ifjúság életkedvét, jövőbe nézését tehát sötét felhők árnyékolják. Csodálkozhatunk-e tehát, ha az erdélyi magyar középiskolai diák elcsügged és az életvállalás helyett a közöny, a nemtörődömség és a nihilizmus híve lesz. Lelke nem tud az új helyzet adta nehézségei megbirkózni, nem bír hinni és nem képes az egyenlőtlen versenyben a még itt-ott reményteljesnek ígérkező küzdelmei is felvenni.

Az erdélyi ifjúság álláspontja az új helyzetben.

Mi az erdélyi ifjúság álláspontja a megváltozott viszonyokkal szemben? A mai erdélyi középiskolai és főiskolai fiatalság már nem emlékszik a magyar uralomra s arról vagy az iskolán át, vagy szülei révén alkot magának fogalmat. A román iskola a magyar műveltség értékeit elhallgatja, vagy elfogultan állítja be s a szülői ház a nemzeti múlttól alkotott helytelen képet nem tudja mindig ellensúlyozni. A szülők, ha képzettségük mértéke szerint meg is ismertetik gyermekeiket a régi magyar világgal s annak történetével, irodalmával, ezek az alkalmoszerű tanítások nem versenyezhetnek az iskola rendszeres munkájával és hatásával. Az ifjú, gyakran szülei ellenére, úgy gondolkozik, ahogy arra tanárai, tankönyvei ránevelték. *Eminescut*, *Cosbucot* fogja nagy költőnek tartani és nem *Petőfit*, *Aranyt*, egyszerűen azért, mert az előbbiekről többet hallott. A felekezeti iskolák-

ban úgy a magyar történelemről és földrajzról (habár ezek nem tantárgyak) tárgyilagosabb képet nyer az ifjú. a magyar nyelv és irodalom tanításában azonban a megváltozott viszonyok között sok a kívánni való. A magyar tanárok, hogy a tanulók nehézségeit ne fokozzák, nem követelik meg elég szigorúan a magyar nyelv és irodalom tudását, mivel az úgyszem érettségi tárgy. S ennek tudható be, hogy nemcsak a tanulók, de néha még a fiatal magyarszakos tanárjelöltek egy része is küzd a magyar helyesírással.

Tanulóink irodalmi műveltsége bizonyos hullámmutat: a háború után túrhető volt ifjúságunk klasszikus irodalomtudása. A tanulóanyag jobb nívója s tanárjaink egy részének lelkes buzgalma nagy átlageredményeket biztosított. De a tanítás módja régies volt (életrajz, tartalom, dátum) s így nem tudta megéreztetni azt, hogy a régi irodalom nem halott betűanyag, amit a vizsgáért és bizonyítványért kell ismerni, hanem élő valóság, sorsokat és lelkeket formáló társadalmi erőfényező. És ha az irodalom életszerűsége és nemzetársadalmi jelentősége nem is volt régi tanárainktól elszakítható, még kevésbé tudta ez a tanárnemzedék a régi magyar irodalom esztétikai szépségeit megéreztetni. Tekintélyekre hivatkozott, irodalmi dogmákat követett, merev és változhatatlan szépségideálban hitt. *Petőfi, Arany, Vörösmarty* hármass csillagzatát oly magasra állította az ifjúság előtt, hogy *annak fénye ragyogott ugyan, de felmelegíteni kevés fiatal szívet tudott*. Még azok is, akik klasszikus íróinkat megszerették, nem az iskola útján férköztek nagyjaink dogmák és tekintélyek páncélfalába zárt szépségeihez, hanem önmaguktól, vagy a modern magyar irodalmon át, amely felfedeztette velük *Balassát, Csokonait* és *Vörösmartyt*. A régiektől való eltávolodáshoz még az a szomorú tény is hozzájárult, hogy magyar tanárjaink legnagyobb része nem ismerve a modern magyar irodalmat, *Adyval, Szabó Dezsővel* és *Móricz Zsigmonddal* állandóan szembeállította *Petőfit, Aranyt, Kemény Zsigmondot*. Az utóbbiak voltak a magyar irodalom „örök ideáljai”, a nemzeti érzés legtokéletesebb kifejezői, akik a szépség soha nem látott csúcsaira emelték nyelvünket és irodalmunkat. Ez a beállítás az ifjúság kedvelt modern íróival szemben épen a tanároktól remélt hatás ellenkezőjét érte el. Az ifjúság amúgyis felszabadulni vágyó, tekintélyeket nem szívesen elismerő hajlamánál fogva a még meglevő rokonszenvét is elvonta régi íróitól és teljes szívvel-lelékkel most már egyoldalúan a modern magyar irodalom és a világirodalom oltárán áldozott. Sem tanári, sem ifjúsági könyvtárainkban modern magyar íróktól könyvet nem lehetett találni: mi sem természetesebb tehát, hogy az ifjú-

ság egymás között titokban terjesztette a kitiltott, vagy lenézett írókat és velük, világ-felfogásukkal, esztétikai szépségükkel és kifejező eszközeikkel összekovácsolódott és azokkal százszázaléki azonosította magát.

A régi tanárnemzedék felelőssége.

Régi tanárnemzedékünk azonban csak részben hibás azért, hogy az igazán nagy íróinkat és a régi magyar irodalom sok-sok felejthetetlen szépségét nem tudta az ifjúság lelkéhez közelebb vinni. Hibái nagyrészt korából fakadó bűnök, egy egész nemzedék és egy előítéleteiben megmerevedett magyar vezetőársadalom haladásellenes és öngyilkos és még ma sem egészen elpusztult életszemléletének végzetes következményei. Az 1867—1918 között élt vezető magyar rétegek akarata szabott törvényt és emelt betonnál is erősebb gátakat az előretörő progresszióval szemben, amiket verdesett ugyan a haladás tomboló árja, de kettészakítani nem tudott. A nemzeti érzés téves értelmezése, a feudális életszemlélet tovább élése modernebb formák mögött, jellemzik a tekintélyekre és dogmákra építő mai erdélyi magyar társadalmát, amely örökéletűnek hitte intézményeit, törvényeit és nem látta a minden oldalról közelgő veszélyt. Sem a szociális problémák, sem a nemzetiségi és a zsidókérdés nem tudták ezt az álliberális és áldemokrata magyar vezetőársadalmat önmaga igazságosságával és nemzetvezetésének módszereivel szemben kételyekre ébreszteni. Ilyen társadalmi ideológiát követve, mi sem természetesebb, hogy az irodalomnak, a művészeteknek és a tudományoknak is hasonló utakon kellett járniuk. A haladó és fejlődni akaró étellel szemben olyan eszmények hirdetésére volt szükség, amelyek e kor szürke álliberalizmusát és nemzetszeretétét kielégítik. Irodalmi szemléletünk dogmatizmusa annak a kornak szülötte, amelyik a pozitívizmus hirdetésével és az idealizmus hangoztatásával mögött önző, elfogult és a valóság meglátása és megláttatása helyett légvárat építő volt. A felelősség tehát nem terheli Teljesen azokat a tanárokat, akik egy kor meglévő adottságaiba nőttek belé, azokat gondolkodás nélkül elfogadták és továbbadták. Úgy közöttük, mint koruk fentvázolt magyar vezetőrétegének soraiban *a jóhiszemű és becsületes emberek óriási számával találkozunk, akik külön-külön felmenthetők, de együttesen nem a történelem ítélete alól.* Bűnük csak az, hogy tekintélyeik és dogmaik páncélja mögé rejtették gyengeségüket és nem mertek gondolkozni és hitet vallani a haladás mellett akkor, amidőn ez a minden felől megtámadott magyar nemzettest életérdeke lett volna. Mentőkörülmény-

ként említhetjük meg, hogy az egyetemen a modern magyar irodalmat nem tanították, hogy anyagi helyzetük miatt új könyveket nem igen vásárolhattak s így nagyon sokan közülük sem általános műveltséggel, sem esztétikai érzékkel nem rendelkeztek ahhoz, hogy az irodalmat igazán megértsék s tanulóikkal megszerettessék. Hiba még — s ezt különösen a kisebb erdélyi iskolavárosokról nem lehet elhallgatni, — hogy az idekerülő tanár túlságosan elmerül a társaséletben: megházasodik, szőlőtermeléssel, gazdálkodással foglalkozik, összejöveteit összejövetelre rendez s lassanként a tanárságot már-már csak mellékfoglalkozásként kezdi üzni.

Tanulóink mentalitása a háború után.

A háború utáni évek felsőosztályú és a modern irodalmat élvezni tudó ifjúsága belső összetételéről, társadalmi vonatkozásairól már beszéltünk. Említettük a zsidó és a városi polgári rétegek ifjainak nagy szerepét a modern magyar irodalom megszerettetése és felfedezése terén.

Utólag nagyon nehéz megállapítani azokat az utakat, amelyeken a modern irodalom Erdély magyar középiskolai ifjúsághoz eljutott, de tény az, hogy minden tiltás, lebeszélés és propaganda ellenére a nyugatosok, élükön Adyval teljesen meghódították az ifjúságot. Tanulóink a „kötelező” régiók helyett inkább az új írókat olvassák. A legtehetségesebb tanulók vitték elsősorban az irodalmi felszabadulás zászlaját előre és nem egyszer a konzervatív tanári karok, szaktanárok és az ifjúság között a modern irodalom értéke körül heves viták törtek ki. Volt olyan református intézet, ahol az *Adyt* gyűlölő Nagy Károly püspök akarata ellenére próbált nagy Ady ünnepségeket rendezni az ifjúság és csupán a leg súlyosabb dorgálások és fenytések tántorították el szándékától. Az Ady-kérdés volt sokáig az a választófal, ami fiatalok és öregek, maradiak és haladók közé kibékíthetetlennek látszó ellentéteket állított. Lassanként azonban Ady és a modern irodalom kérdése Erdélyben épúgy, mint Magyarországon háttérbe kezdett szorulni. Ady értéke 1922—27 nemzedéke előtt nem volt már „problematikus” mintahogy azt a középiskola régi tanárnemzedéke állította, hiszen még a leg-hagyománytisztelőbb irodalmi „nagyságok” és a „hivatalos” fórumok is elismerték azt. *Makkai* Sándor „Magyar fa sorsa” megjelenése óta pedig nem volt többé vitatható az Ady kérdés, mert az erdélyi püspök intuitív könyve a mérleg nyelvét Ady javára billentette. Ady lassanként hivatalossá vált nemcsak Erdélyben, hanem Magyarországon is. Az ifjúság most már szabadon olvashatta, szavalthatta és dicsérhette,

mert nem volt, aki tomboló szeretetének gátat vetett volna. De mintha a minden oldalról jövő lelkesedés az Ady-imádat tüzét lelohasztotta volna 1924 után olvassák ugyan még fiataljaink Adyt, de mert versei, gondolatai annyira általánosokká és elfogadottakká váltak, nem érzik forradalmi ütemét, lázító erejét annak a próféta-költőnek, akinek épen a forradalmisága volt az, ami verseit gyűjtőerejűkké tette és nem a megújított forma, ami a mögötte izzó lényeg nélkül igazában meg sem érhető. Az ifjúság forradalmisága és a költő lázító újat alkotása tették közös úton haladókká a prófétát és híveit. A megváltozott erdélyi viszonyok között és az ifjúság egyre fokozódó nehézségei közepette a magyar irodalom háttérbe szorulásával, sajnos, Ady és a modern magyar írók is sokat veszítettek vonzó hatásukból. Előtérbe tódult az új erdélyi élet és az ifjúság Ady mellett Szabó Dezső, Móricz Zsigmond és az erdélyiek írásait olvassa, vagy pedig és ez a rosszabbik eset, a mindenkori felületes és reklám-irodalmi divatnak hódol és irodalmi tájékozatlansága, rendszeres tudás hiánya miatt néha még Pitigrillit is nagy írónak tartja.

Az irodalmi érdeklődés három fokozata.

Az erdélyi ifjúság magyar irodalmi érdeklődésében három korszakot különböztetünk meg. Az *impériumváltás* után a magyar- és világirodalom minden kérdése iránt részint divatból, részint megismerési vágyból őszintén érdeklődtek. A *repatriálások* lezáródása utáni években, mely körülbelül 1930—ig tart, fiataljaink közönnyel néznek újat és régít egyaránt. Olvasni szívesen olvasnak, de könyveiket nem válogatják jól ki. A harmadik korszak 1930-tól tart és mintha az újjáébredés, az öntudatoság, a magasbaívelés periódusa volna. E korszak erdélyi ifjúsága vállalja az itt élés nehézségeit, magyar és erdélyi írókat egyformán szeretettel olvas, esztétikai és kritikai érzéke elődeinél fejlettebb, tudása, előképzettsége többirányú.

E fenti jellemzés azonban csak nagy, általánosságban tükrözi az ifjúság irodalmi érdeklődésének sokféle irányuló megnyilvánulását. Egészen más a katolikus és más a protestáns iskolák irodalmi nevelése, de ezeken belül város és vidék, mostani és tíz év előtti állapot között szintén nagy különbség észlelhető.

A békeévek irodalomkultúrájának volt egy hatalmas eszköze: az *önképzőkör*. Hosszú idők óta — évszázados felekezeti intézetekben és újabb állami középiskolákban egyaránt — ez volt az egyetlen autonóm ifjúsági szerv, amely teljesen

a fiataloké volt s ahol a tanárok akarata eltörpült az ifjúság zajos, zúgó életet és jövőt keresése mellett. Legnagyobb íróink első próbálkozásai az önképzőkörök idejére esnek (a kolozsvári ref. kollégium önképzőköréből kerültek ki *Szabó Dezső*, *Áprily Lajos*, *Kovács Dezső*, *Reményik Sándor*, *Mákkai Sándor*. *Kós Károly*) s nem csupán az írótermelésben állt az önképző jelentősége, de abban is, hogy — felolvasások, viták, irodalmi harcok útján — a művelt olvasók hatalmas seregével gyarapította kulturális életünket.

A háborút közvetlen követő években az ifjúság tovább ápolta az önképzők hagyományos szellemét, de az ősi kereteket új szellemmel igyekezett megtölteni. Az önképzőkör volt az iskolának az a része, mely szervesen összenőtt az élettel s melyen át az élet és haladás friss áramlatai utat tudtak maguknak törni. A fentemlített első korszak fontos vonása az önállóságra való törekvés. Fiataljaink nem látták biztosan maguk előtt a célt, amiért küzdenek, de harci lobogójukra mégis a múlt tagadását és a modernség sokszor egymásnak ellentmondó jelszavait írták. A sokféle ellentét közül, leginkább a *nemzedéki ellentétet* hangsúlyozták ki és az októberi forradalom sokáig tovarezgő hatása alatt *szociális elgondolásokkal* is foglalkoztak. Természetesen ifjúi éretlenségük a tisztánlátástól nagyon messze állott még és programjaik csaknem kivétel nélkül a polgári radikalizmus jelszavainak voltak erdélyi alkalmazásai. Lelkivilágukba azok a nyomtatott vagy lefotografált lapok világítanak be legjobban, melyeket nagy lelkesedéssel adtak ki és terjesztettek társaik között. (Kivált ezek közt a „Remény” írásainak kiforrottsága révén: írták a kolozsvári ref. kollégium növendékei 1921-ben; az *idősebb nemzedék által kiadott lapokért nem igen lelkesedett az ifjúság*, ilyen volt az „Előre” — Kemény János lapja —, mely inkább nívójánál, mint céljánál fogva volt ifjúsági folyóirat. A „Mi Lapunk”, a „Jóbarát” egyházi jellegű lapok; az „Ifjú Erdély” már tíz éve igyekszik a református ifjúságnak egyházi és irodalmi műveltséget adni, de mivel középiskolai ifjút nem vesz fel munkatársai közé, az öntudatos ifjúság nem tekinti azt a maga orgánumának. Az is sérti az ifjúság önértetét, hogy a középiskolás novellisták és lírikusok verseit vallási és nem irodalmi szempontból bírálja el s a szabadszellemeű írásokat még akkor is visszautasítja, ha azok tehetséget árulnak el.) Az ifjúsági lapok, különösen az „Ifjú Erdély” példája felszínre hozza azt a kérdést: *ki írja az ifjúságnak szánt lapot?* Nehéz kérdés ez, mert mást akarnak a mindenkori felnőttek és mást akar a mindenkori ifjúság. Természetes, hogy egy történelmileg kialakult társadalmi réteg nem azért indít lapot, hogy az ifjúság eltérő fel-

fogás híve legyen, de az élet nem ismer korlátokat, a társadalmi élet folyama áttöri a merev gátak falait és új medret és magának mindaddig, amíg az új meder ismét szűknek nem bizonyul. Az ifjúsági lapok kérdése is itt dől el. Kell-e az ifjúságnak az, amit az előttejárók vele el akarnak fogadtatni, neki durván, vagy sima, diplomata fogásokkal be akarnak adni? Ha igen, úgy magáévá teszi azokat, vagy átalakítja a saját szükséglete szerint, ha nem, úgy szembeszáll vele és újat keres, amivel az ő új szükségleteit kielégíteni véli.

Az önképzőkörök megszűnése után az ifjúsági lapok is elvesztették lábuk alól azt a talajt, amelyből kinőttek. A román minisztérium félve, hogy az önképzőkörök a túlzó magyar szellem fellegvárai lesznek, beszüntette azokat és az „irodalmi konferencia” intézményével helyettesítette. Úgy az önképző körnek, mint az irodalmi konferenciának célja az ifjúság kritikai érzékének és önállóságának fejlesztése, de az önképzőkör nemcsak irodalmi kultúrát akar adni, hanem az ifjú minden irányú érdeklődésének fejlesztésére is törekszik. A szervezet kérdése is elválasztja az önképzőkört az irodalmi konferenciától. Az utóbbiaknak nincsen tisztikaruk, vezetésük nem az ifjúság, de a tanár kezében van, holott a régi önképzőkörökben a tanárnak inkább csak ellenőrző szerep jutott. Vigyázott, hogy a viták el ne mérgesedjenek s véleményét csak akkor hallatta, ha azt valamely felmerült vita szükségessé tette. Tanárok és tanulók egyaránt ellenszenvvel fogadták az irodalmi konferenciák intézményét. A tanárok azért, mert a túlterhelt tanmenet közepette nem láttak lehetőséget az irodalmi kiképzés fokozására, a tanulók viszont ősi jogaik megsértését látták a teljesen tanárok vezetésére bízott új intézményben. 1924—30 között a régi önképzőkörök megszűntek, az irodalmi konferenciák viszont vagy meg sem születtek, vagy ahol létesültek, ott a tanárok irodalmi segédórának tekintették, melyeken katedrái nagyképűséggel bírálták meg azokat az írásokat, melyeket az ifjú költők és novellisták félve és remegve olvastak fel. Ennek az indokolatlan szigorúságnak elriasztó hatása volt s némely intézetben csak a legjobb tanulók „merészkedtek” fellépni ezeken az irodalmi konferenciákon. A hanyatlást elősegítette a 7 osztályos líceum megteremtése is, amely az irodalmi konferenciákat legműveltebb rétegétől fosztotta meg. Különféle kísérletek történtek: az ifjúság kérte a régi önképzőkörök visszaállítását, de kérésére kedvezőtlen válasz érkezett; a tanárok egy része „kötelezővé” akarta tétetni az irodalmi konferenciákat, más részük arra hivatkozott, hogy a vallásos egyesületek kereteiben érdeklődését „kitombolhatja” az ifjúság. A tapaszt-

tálat azonban azt mutatta, hogy a vallásos egyesületek csak kis számú tanulót vonzottak és sikerük csak ott volt biztosítva, ahol ez egyesületek élén fiatal és fanatikus pap, vagy tanár állott. De az irodalmi kultúrát és az ifjúság önálló, felszabadulni akarását, útkeresését ezek az egyesületek sehogysém tudták pótolni.

1930 óta mintha javult volna a helyzet. Régi és új tanáraink s az ifjúság is az idők egyre súlyosodó problémái alatt kezdték felismerni azt a reálpolitikai igazságot, hogy nem a forma, hanem a lényeg, a tartalom a fontos, hogy az ifjúság felszabadítását, új utakra terelését mindkét keret között egyaránt lehetett és lehet végezni. A realitásoknak ez a felismerése kezd újabban ismét életet vinni a meglevő irodalmi konferenciákba és kelt újakat életre. Az eredmény nem is maradt el. Hadd hozzak fel egy példát állításaim igazolására. A vezetésem alatt álló irodalmi konferenciák öt évvel ezelőtt a tengődés és a teljes magárahagyatottság képét mutatták. Nem kötelező voltuk miatt alig lehetett évente 5—6-szor összehozni 6—8 tanulót, akik a vasárnap 9-kor tartott gyűlésekre csak ímmel-ámmal jöttek el. Az érdeklődés fokozására minden felső osztályban külön felhívtam a tanulók figyelmét e konferenciák hasznos voltára, beszéltem külön-külön is az érdeklődőbb természetű fiúkkal, de az eredmény csak lassan kezdett mutatkozni. Legtöbben féltek felolvasni verseiket vagy elbeszéléseiket, a hallgatóság pedig lassan kezdett felmelegedni társaik próbálkozásai iránt. És hogy az érdeklődés minél inkább fokozódjék, az irodalmi konferenciákat baráti összefüvetekké alakítottam át, ahol minden formalitás félretevésénél beszéltük meg fiatal íróink hibáit és erényeit és így próbáltam képességeiket kifejleszteni. Nem az elriasztás módszerével éltem, hanem a lassú megszerettetés, elnéző bírálat és a hibát is barátságos, testvéri szeretettel való megmagyarázás eszközével. Az eredmény nem is maradt el. A közöny munkálkodásom második és harmadik évében engedni kezdett, a gyűléseket most már 15—20-an látogatták és évente 10—12-szer is össze tudunk jönni. Az elbeszélések és novellák mellett most már tanulmányok is szerepeltek a legkülönbözőbb tárgykörből. Voltak, akik a magyar történelemből, mások meg a természettudományokból vették tárgyukat, sőt biztatásomra az értelmesebbek a társadalomtudományokkal is kezdtek foglalkozni és nem egy értékes és önálló előadás hangzott el a szocializmusról is. Igyekeztem azonban arra, hogy az elméleti előadások mindig összefüggésben legyenek erdélyi magyar adottságainkkal és evégett a fiúkat próbáltam ránevelni arra, hogy előadásaik gyakorlati következményeit ők maguk vonják le. A siker

legjobb bizonyítékának láttam azt, hogy a közepes és a gyenge tanulók is kezdenek érdeklődni és így a régi önképzőkörök egyik nagy veszedelme és hibája nyer orvoslást, hogy azt csaknem kizárólag és a szó szoros értelmében a jeles tanulók „uralták”. A gyengébbek bevonása nagyon nehéz volt, mert legtöbbször a „Minderwertigkeitsgefühl” dolgozott és alacsonyabbrendűségük tudatában, amelyet a jeles tanulók ezúttal sem szűntek meg elősegíteni, azt hitték, hogyha ők az iskolai munka elvégzésére is képtelenek, úgy annál inkább azok az önálló szellemi munka művelésére. A fokozódó érdeklődés és a soha meg nem szűnő rábeszélések, könyvkölcsönzések és biztatások oda vezettek, hogy az elmúlt iskolai évben a közbejött tanügyi szigorítások és a gyenge tanulmányanyag ellenére az év folyamán 25 gyűlést tudunk tartani, ahol száznál több számot adott elő harminckét tanuló és az összejöveteleket átlagosan 40—60 növendék látogatta ezúttal is önkéntesen, minden kényszer nélkül. E fenti példát csak azért hoztam fel, hogy rámutassak arra, hogy minden nehézség közepette meg lehet a gyakorlati megoldások útjait találni.

A legutóbbi évek erdélyi ifjúságát nagy többségében a saját és a fajtája iránti közöny jellemzi. Közömbös a saját életsorsa iránt egyszerűen azért, mert a diplomaszerezés és az elhelyezkedés állandóan növekvő nehézségeit látja csupán és közönyös kisebbségi magyar fajtájával szemben, mert sajátos helyzete önzővé, magábanézővé, individualistává tették. És ha a belátás, a mások életébe és megsegítésébe való bekapcsolódás vágya időnként fel is ébred néha lelkében és az erdélyi magyar sors kollektív vállalására ösztönzi őt, az akarat és erő hiányának gondolatai és érzésvilága megvalósításához. Erői kifejlődését az a rosszul értelmezett liberalizmus is gátolja, aminek szelleme ma Erdély legtöbb magyar intézményében megtalálható.

Transilvanizmus.

Az ifjúságnak egy része a transilvanizmusban találta meg életeszményét és egy vallásos, misztikus, határozatlan Erdélyimádatban éli ki magát. Az Erdélyhez való ragaszkodás és az Erdélyért való dolgozás lényege ennek az életszemléletnek, de hogy mit értenek életprogramjuk „transzilván” volta alatt, azt nehéz volna az ifjúság nyilatkozataiból kivenni. Fiataljaink ködös transzilvanizmusán nem lehet csodálkozni, mert még azok az írók is, kik felébresztették ezt az életösztönt, még ma is annál a körülírhatatlan és meghatározhatatlan lelkesedésnél tartanak, amelyből sem a fiatal, sem az idősebb nemzedék nem építhet ki magának egy, az

erdélyi élet mindennapi realitásaira alkalmazkodó korszerű programot. A nagy transzilván írók: Reményik és Áprily népszerűek ugyan fiataljaink sorában, de inkább az idősebb nemzedék az, amelyik költeményeikért lelkesedik.

A nem transilvánista ifjak.

A mai ifjúság másik rétegére jellemző, hogy az erdélyi írók — pusztán „erdélyi” voltuk miatt — nem „divatosak” közöttük és hogy az irodalmi érzeke bizonyos kérdésekben kiélesedett. Már a 15 éves diáknak — néha a tanár és szülők ellenére is — sok komoly kérdés tudomására jut és az iskola komoly átszervezése volna szükséges ahhoz, hogy a mai ifjúság sokirányú érdeklődését és felvilágosultságát helyes merbe lehessen terelni. A 15—17 éves erdélyi diák ma mindent olvas. Ha *Kuncz Aladár* „Fekete kolostoráról” beszélnek, úgy elolvassa azt és lelkesedik írójáért, de téves ismeretei és hiányos tudása miatt épúgy rajong kisebb írókért is. Világirodalmat, magyar irodalmat, erdélyi irodalmat egyaránt olvas és szeret, ha az érzés- és gondolatvilágát ki tudja elégíteni.

Szociális érdeklődés.

Van még egy harmadik csoport is, amelyik szociális ízt, komoly életprogramot vár az irodalomtól és azt vallja, hogy a vers, a regény és az írás neki hús és vér, élet és kenyér. S ha az irodalom nem nyújtja legalább ennek az elérhető életnek illúzióját, úgy az e típust megtestesítő fiatal erdélyi diák elfordul tőle.

Román irodalmi tudás.

Ami a román irodalmat illeti, a középiskola rendszeres és alapos szaktudással ruházza fel diákjainkat. Legtöbb felekezeti iskolánkban a román irodalmat románok tanítják és diákjaink úgy a nyelvet, mint az irodalmat szívesen megtanulják és megismerik, mert tudják, hogy érvényesülésükhöz az állam nyelvének és műveltségének ismerete elengedhetetlenül szükséges. A román irodalom intenzív tanítása után nem lehet csodálkozni azon, hogy fiataljaink magyar érzésük ellenére *Eminescut* *Petőfi* fölé helyezték és *Rebreanut* *Jókaival* hasonlítják össze. De ettől az iskolai irodalomtudástól eltekintve, örömmel állapíthatjuk meg, hogy a modern magyar irodalom vonzó hatása nagyobb és hogy magyar könyvhöz úgy Kolozsvárt, mint a vidéken akár az iskola, akár a kölcsönkönyvtárak révén bármikor hozzáférhetnek és olvasási szomjuk ebben az irányban elégül ki.

örömmel lehet megállapítani, hogy a zsidóság nagy része és az állami iskolákba járó keresztyén fiúk is, otthon csak magyar könyvet, magyar lapot olvasnak és ha kultúrájuk felületes is, mégis a magyar szótól és szellemtől nem szakadtak el teljesen. (S e pontnál megjegyezhetjük, hogy nemzeti szempontból még a Színházi Élet vagy sportújságok sem teljesen haszontalanok, mert olvasóikat a magyar szónál tartják.)

A román diákokkal való kapcsolat.

A román diákokkal való kapcsolat az egyetemi évek előtt jelentéktelen és csak azoknál jön számításba, akik tanulmányaikat állami intézetekben végzik. Itt főként a zsidó diákok tanulnak nagy számban, akiket a román kormány kitiltott a magyar felekezeti intézetekből. Ezzel az intézkedéssel az állam el akarta szakítani a magyarságtól a zsidókat, de másrészt az antiszemitizmust vagy eltúrte, vagy hallgatólagosan támogatta s az elrománosítás már ezért sem következhetett be. A nehéz tanulási és elhelyezkedési viszonyok erősen kifejlesztették bennük a szervezethez és szervezkedés, önvédelmi ösztönét. Két irány uralkodik diákjaik sorában: „a *cionizmus* és a *kommunizmus*. Az első legtöbbször csak átmeneti állomás a másodikhoz. Igaz, ez utóbbi inkább az egyetemet látogató diákok sorai között terjedt el, de az utóbbi években a zsidó középiskolások közt is terjednek a marxista eszmék. De bármi legyen a folyton alakuló és változó nagytömegű középiskolai zsidó ifjúság lelkivilága, egy biztos: egyik áramlat sem vetette el a magyar nyelvet, sőt ahhoz minden román részről jövő támadás ellenére is erősen ragaszkodik.

A magyar kultúra hatása a román ifjúságra.

Érdekes probléma és eddig nem igen szenteltek ennek nagyobb figyelmet: milyen hatással van a magyar kultúra a most felnövő román fiatalságra? A háború utáni *évek* folyamán a román impériummal megindult gyarmatosítási folyamat néhány százezer román lakost telepített azokba az erdélyi magyar városokba, ahol az összlakosság sohasem tudott románul beszélni. Az erdélyi betelepülők még a magyarvilágból ismerték a magyar nyelvet, de az ókirályságból jöttek semmit sem tudtak magyarul. A mindennapi élet azonban a magyarul nem tudó románokat rövidesen arra kényszerítette, hogy legalább nagyjából megtanuljanak magyarul, ami meg is történt. Fiaik azonban már román iskolába jártak és bár szüleik nacionalizmusból nem tanították magyarra őket, de az iskola és játszótársaik révén legtöbbjük

mégis megtanulta a hétköznapi magyar beszédet. A magyar nyelvnek hatását és befolyását közvetítette sokáig a virágzó magyar színpadi kultúra is, míg szigorú rendelkezésekkel tönkre nem tették azt is. A sport, a sajtó, a rádió és a társasélet szintén hozzájárultak még a magyar nyelv és műveltség (erjesztéséhez, de lassanként az egyre gyorsabban fejlődő román intézmények háttérbe szorították az állami támogatást nem élvező magyarokat és pótolták mindazt, amivel a románság addig nem rendelkezett.

A nyelvkérdés tehát nem teoretikus síkon dől el. Egy nyelv sorsát sohasem vagy legalább is nem teljesen a rendeletek és törvények szabják meg, hanem a mindenkori társas együttélés, az élet, amely szabályokon, törvényeken, kereteken és gátakon áttör és megy a maga sokszor kiszámíthatatlan, máskor meg csak tudományos eszközökkel felmérhető és észrevehető útjain.

Az elrománosodás mértéke.

A középiskolai és az elemi iskolai diákságnál az elrománosodás kérdése nemcsak az iskolától függ, hanem a gyermek mindenkori környezetétől is. Ha a gyermek játszótársai magyarok, vagy később hivataltársai szintén azok, akkor az iskola románosító hatása ellensúlyozva van. De ha a környezet, amelyben a gyermeket vagy felnőttét körülményei élni kényszerítik, román, akkor az elrománosítás veszélye is nagyobb. A szülők, a könyvek, a szórakozások, sportok, házasság, társasélet, egyéni jellem és mindenek felett a gazdasági helyzet szintén döntő tényezők. De az ifjúkor első benyomásai és az iskola szerepe szintén nem kicsinyelhetők le. Nem mellékes, hogy a műveltségnek, gondolat- és érzésvilágának alapját szolgáltatató elemeket milyen nyelven kapja.

Egészen más az ókirályságban élő tanulók helyzete. A regáti magyarság három részből áll: a Bukarestben élő körülbelül 100 ezernyi magyarságból, a moldvai csángók 60—70 ezernyi tömegéből és a különböző városokban és ipartelepeken még szétszórtan élő 30—40 ezer magyarból. A bukovinai magyarok száma meghaladja ma már a 13 ezret. Sajnos, az ókirályság több mint kétszáz ezer magyarjának mindössze 4—5 elemi iskolája van, de *nincs egyetlenegy középfokú tanintézete sem*. A református egyház polgári iskoláit a háború folyamán kivétel nélkül lefoglalták és csak egy évtized múlva adták vissza eredeti rendeltetésüknek azzal a feltétellel, hogy az egyház csak elemi iskolát létesíthet azokban. Igaz, hogy a regát magyarságának létérdeke minél több elemi iskola létesítésében áll, de helytálló az a követelmény

is, hogy egyelőre Bukarestben magyar tannyelvű középiskolát kell állítani. Bukarest magyarsága ugyanis a háború utáni években jónéhány ezer magyar-zsidó intellektuelle! gazdagodott, akiknek gyermekei csak állami intézetekbe járhatnak, igaz ugyan, hogy számukra adva van a lehetőség gyerekeiket erdélyi magyar középiskolákba jártni, de a növekvő anyagi nehézségek miatt az ókirályság nagyszámú középiskolásának sorsa nem tekinthető megoldottnak.

Moldvában alig van magyar középiskolai tanuló. A román egyházi közegek inkább tanítóknak és papoknak nevelnek itt csángó fiúkat, hogy a falvakat elrománosítsák. E téren a jászvásári (jasii) katolikus püspökség végzi a legkegyetlenebb munkát, mikor a 40—50 parochiára sem a múltban, sem a jelenben nem küldött magyar papokat, holott a hívek 70—80%-a magyar származású. A jasii katolikus teológiai szeminárium növendékei románok és elrománosodott csángók. Maga a püspök is (Robu, azelőtt Rab) magyar csángó családból származik, de magyarul sem rokonaival, sem híveivel nem hajlandó beszélni.

Bukovinában valamivel jobb a helyzet, itt Robu is tiszteletben tartotta az osztrák világban megadott nemzeti jogokat és meghagyta a magyar papokat, sőt a kihaltak helyébe is magyarokat küldött. De innen — a nép rendkívüli szegénysége miatt — senki sem jár középiskolába.

Bukarestben az értelmiségi vagy iparos osztály gyermekei járnak középiskolába. Számuk 2—300. Az ókirályság többi részében még kevesebb magyar gyermek jár liceumba s ezek annál gyorsabban elrománosodnak, minél inkább előrehaladnak közép- és felsőiskolai pályájukon. 1867 óta sok magyar gazdagította az ókirályság műveltségét. Lépten nyomon találkozunk elrománosodott írókkal, mérnökökkel, intellektuelekkel. Történtek ugyan kísérletek a román fővárosban a szétszórtnan élő magyar diákok megszervezésére és iskolán kívüli oktatására, de a jószándékú törekvések komoly sikert nem igen könyvelhettek el.

Középiskolák belső és külső problémaköre.

Talán nem lesz érdektelen áttekinteni a romániai magyar középiskolai oktatás belső és külső problémáinak egész körét. 1918 és 1934 között a magyar középiskolák ügye több változáson ment keresztül, mint az azelőtti százötven év alatt összesen. Egy anyagilag és lelkileg megrendült és minden oldalról megtámadott magyarság sokféle és egymással nagyon sokszor homlokegyenest ellenkező igényeinek kellett eleget tegyen. Sikerein és balszerencséjén végighúzódik az

új körülményekbe való beilleszkedés összes nehézsége, részben megoldott, nagy részben ma is megoldásra váró problémája. Voit idő, amidőn erőink túlmérése révén valóságos hősi lendülettel önmagunkon túl akartunk termelni. Annyi és oly sokféle új iskolát létesítettünk, hogy azok száma a meggyengült és a kivándorlás állandó folyamata miatt folyton gyengülő magyarság valódi szükségleteit messze felülmutta. 1924—29 között mintha ennek a nagyotakarásnak az ellenkezőjével, a kétségbeeséssel és a kishitűséggel találkoznánk. A fejtévesztett és letört magyarság most már inkább igyekszik a való élet keretei között mozogni és a lehetőségek adta határokat nem igen lépi át, de belső elernyedése ereje széteséséhez, felaprózódásához vezetett és a politikai és gazdasági, viszonyok adta lehetőségeket sem használta ki eléggé. Ebből a kishitűségből következett, hogy egyházaink nem emeltek legalább algimnáziumokat oly helyeken, hol azokra szükség lett volna (Nagyszalonta, Máramarossziget, Dicsőszentmárton, stb.) és megszüntettek középiskolákat, amelyek bezárására nem került volna sor.

Tizenkét év alatt a középiskolák terén mérhetetlen az erők gyöngülése. Másfélszáz középiskolából maradt 18—20; 25—30 ezer tanulóból ötezer, az állami iskolák magyar és zsidó növendékeivel együtt sincs több 8—9 ezer magyar nyelvű tanulónál. Még ezek is csak kis részben jutnak az érettségiig.

De — minden önáltató optimizmustól és a délibábos magyar hazafiság modern kiadású „transzilván” változatától eltekintve — vannak kedvező jelek is. Ha elgondoljuk, hogy a magyarság minden állami támogatás nélkül, sőt állami gátlások ellenére is tudott intézményeket teremteni és fenntartani, akkor meg kell állapítanunk, hogy a kivándorlás, jogfosztottság, gazdasági válság komoly csapásai sem tudták a magyarságot életerejében megtámadni. Nagyszabású elrornánosodásról aiiig lehet szó. A magyar kisebbség arányszámának esését a repatriálásnak, a Braziliába, Kanadába való kivándorlásnak s a románság nagyobb szaporulatának lehet betudni. Ezért nem szabad túlságosan optimistának lenni. A növekvő nacionalista-fasiszta áramlat a magyarság megsemmisítésére tör. Iskolafenntartó rétegeink gazdasági helyzete napról napra gyengül s a Romániában is dúló gazdasági válság folytán a kisebbségi intézmények sorsát még jobban megnehezíti az uralkodó román faj.

keihező jel az ifjúság realitás felé törekvése: a régi magyar középosztály felszínes hazafiságával szemben a kritikai szeretet kezd kialakulni. Ez az új ifjúság nem más faj gyűlö-

letét érti a nacionalizmus alatt, mert tudja, hogy az igazi műveltség mások kultúrájának megbecsüléséből áll.

Ugyancsak jövőt építő elem és a kritikai nemzetszeretnél még értékesebb a szociális beállítottság, amivel fiataljaink egy része Erdély problémáit nézi. Saját sorsukat ezek a fiatalok már a *társadalmi kiegyenlítődés alapján* óhajtják megoldva látni. *Tudják és felismerik a mai termelési rend hibáit és azt a tényt, hogy nemcsak nemzeti, de osztály kizsákmányolás is van. Nemcsak a románok zárják el érvényesülésük elől az utat, hanem saját nemzetük kapitalistái is, akik bizonyos pontokon a román tőkésekkel nagyon jól megértik egymást.*

Nyomorult életük folyamán középiskolás diákjaink hozzászoknak a *nélkülözésekhez*. Igényeik az állandó nélkülözések folytán *minimumra* mérséklődnek. Ilyen életmód mellett az érettségiig felkerülők *megegződnek*, erősekké, *ellenállókká* válnak.

A folyamat tehát, amin az erdélyi magyar ifjúság átment és a jövő, ami felé halad, nem kétségbeejtő. Kiszámú, művelt, tettekész, öntudatosodó és erős szociális érzékkel rendelkező fiatalság van kialakulóban, amelyik talán jobb lesz, mint az őt megelőző nemzedék.

Leánynevelés.

Emlékezzünk meg néhány szóval a leánynevelésről is. Az erdélyi magyar leánynevelés ügye nem régi, mintahogy az egész magyar leányoktatás is csupán a legújabb kor gyermeke. Bár a leányok magasabb kiképzésének már régen voltak előfutárai, így Erdélyben Szenczi Molnár Albert hangoztatja először a nemesek» leányainak kinevelését, de mint anynyi erdélyi és magyar gondolat, ez is „jámbor szándék” maradt csupán.

Kolozsvárt a háborút megelőző időkben két kitűnő leánynevelőintézet volt: a *De Gerando* által alapított *Felső Leányiskola* és a katolikus *Mariánum*. Mindkettő kitűnő tanári-karral, modern felszereléssel és egészséges épületekkel rendelkezett. De a kettő közül lassanként a Mariánum vált ki és vonzotta magához Erdély legjobb és legtehetősebb leány-növendékeit. Tanítványai között egyformán voltak katolikusok, zsidók és protestánsok, sőt a békeévekben románok is. A háború után a Mariánum jelentősége nagyon megnőtt. A Felső Leányiskola államosítása után ez volt az egyetlen jelentős erdélyi leánynevelőintézet. 1920-ban négy-öt szakintézettel bővült és növendékeinek száma meghaladta az 1500-at is. De a zsidó növendékek kitiltásával és a külön-

böző tanügyi szigorításokkal a Máriánum növendékeinek száma is lényeges csökkenést szenvedett. A szigorú konkordátum szintén érezteti hatását és az intézet kénytelen egyre több engedményt tenni az államnak és egyre több román , erőt alkalmazni. Ennek ellenére a Máriánum ma is erős bástyája a magyar oktatásügynek, tanulási eredményei kitűnők, nevelése jó és korszerű.

Abban a versengésben, ami iskolaállítás terén Erdélyben az egyes felekezetek között megnyilvánult, nem maradt el a református egyház sem. A háború után nemsokára megalapította Nagy Károly püspök a kolozsvári református leánygimnáziumot, de az intézet épület hiányában éveken át csak vergődött, míg *Makkai* Sándor püspöksége alatt kitűnő és modern épületben nyert elhelyezést. Tanárikara is lassanként kialakult és megerősödött, növendékeinek száma évről-évre emelkedett, tanulmányi eredménye pedig lassanként a Máriánum nivåjáig emelkedett, sőt volt év, amikor el is hagyta azt. Ma a kolozsvári református leánygimnázium Erdély egyik legerősebb és legbiztosabb jövőjű tanintézete.

ideiglenesen másutt is alakultak még leányközépfiskolák, í de legtöbbjüköt vagy a közöny, vagy Anghelescu rendeletei, vagy az egyházak leromlott anyagi helyzete ölte meg. Ma még áll és működik néhány. Érdemes közülük a sepsiszentgyörgyi és nagyváradi algimnáziumokat megemlítenünk, mini amelyek túlélni látszanak a gazdasági válság viharait.

V. Felső oktatás.

Teológiaiák.

Az erdélyi magyarság 1918 előtt számos gazdasági, kereskedelmi, zene és jogakadémiával (Máramarossziget, Nagyvárad, stb.) és hittudományi főiskolával rendelkezett. Az előbbieket a jogutódlás címén átvette a román állam és részben megtartotta, részben megszüntette. A felekezeti célokot szolgáló hittudományi főiskolák azonban, a temesváritól eltekintve, amelyik németnyelvű lett, megmaradtak addigi rendelkezésüknek. A kolozsvári egyetem átvétele és a magyar diákok magyar egyetemekre özönlése idején ezek a hittudományi főiskolák voltak a magyar főiskolai élet és szervezkedés központjai. Legtöbb itthon maradt főiskolai hallgató ezek egyikébe iratkozott be. (A kolozsvári unitárius teológián 20—40, a kolozsvári református hittudományi főiskolán 120—170, a gyulafehérvári katolikus teológián 100—140 hallgató volt.) 1919 után különösen a református teológia jelentősége nőtt meg. Tanárai az egyetemes reformátusság leg-

jobb szellemi vezérkarából kerültek ki s az intézet rövidesen oly nívóra emelkedett, hogy híre a távoli protestáns országokba is eljutott. E teológia falai közül indult el az a szellemi mozgalom, mely a racionalizmus-liberalizmus jelszavai-ban megcsontosodott protestantizmust a modern kor eszméivel akarta közös nevezőre hozni. Ez a felfrissítési mozgalom szembe találta -magát az idősebb papi nemzedék és a könnyösök nagy táborával, kik a papi pályát nem hivatásból, hanem a könnyű elhelyezkedés kedvéért választották. Ez az ellentét ma is megvan, de a modern teológus tudósok törekvése nem az idősebb nemzedék, hanem az ifjúság megnyerésére irányul. (Vallásos egyesületek, az „Ike” s ifjúsági szerveik városokban s vidéken, stb.)

A református teológia külső befolyásában is megerősödött. Professzorai 7—8 lapot adnak ki s évente 10—15 könyv jelenik meg tudományos munkájuk eredményeként s úgy ezek, mint a főiskola s egyesületek keretében tartott előadások a református életszemlélet széles körben való elterjesztését célozzák. A teológia igyekszik az étellel lépést tartani. Az államhatalom jóakarattal támogatja az összes hittudományi karok munkásságát, mert ettől várja az állami éleli konszolidálását. Tanárait az állam fizeti, illetőleg hathatós segéllyel támogatja.

A református teológia befolyása azáltal is nőtt az impériumváltozás utáni időkben, hogy tanítványai most már nemcsak Erdélyből kerültek ki, hanem a Királyhágón túli egyházkerületből is (ahol új református püspökség alakult Nagyvárad székhellyel), ahonnan a békeidőkben Debrecenbe jártak ifjaink teológiai tanulmányok végzésére. A délvidéki és felvidéki református pápnövendékek s az erdélyi magyar-evangélikus pap jelöltek is a kolozsvári református teológiára járnak.

A kolozsvári unitárius főiskola már sokkal kisebb méretű, hiszen mindössze 70.000 hívó szükségleteire létesült. De a munka intenzitását és az intézmény felszerelését illetőleg teljesen megfelel rendelkezésének. Modern épülete a gimnázium és az egyház központi szerveinek elhelyezésére szolgál s a közös könyvtár a maga 100.000 kötetével. 800 régi magyar könyvével, melyek közt nagyon sok unikum is van, gazdag angol, latin, német, magyar anyagával Erdély egyik legnagyobb szabású kultúrintézményévé teszi.

Úgy az unitáriusok, mint a reformátusok élénk külföldi szellemi kapcsolatokat tartanak fenn. Ez nemcsak a professzorok külföldi utazásaiból áll s a német, angol svéd. amerikai tudósok erdélyi látogatásaiból, hanem papnövendékek külföldre küldéséből is.

A gyulafehérvári katolikus teológia tudományos munkásságánál és társadalmi befolyásánál fogva semmivel sem áll az előbbieket mögött, sőt *Majláth* Károly püspöksége alatt múltjához képest nőtt is jelentősége. Itt van a híres Batthyány-könyvtár is, amelynek nem annyira könyvei mennyisége, hanem európai viszonylatban is ritka értékei adják meg az igazi becsét. Katolikus papképzés történik az elnémtesített temesvári teológián, a románnyelvű bukaresti és a jasi teológián, sőt egyes szerzetesrendek keretében is. (A zsidók és baptisták külföldön képezik ki papjaikat.)

A hittudományi főiskolák életével azért kellett ilyen részletesen foglalkoznunk, mert a háború utáni években nagyon megnőtt az erdélyi magyar egyházak társadalmi befolyása és ereje. Az erdélyi magyarság, de különösen a *parasztság nagy tömegei szempontjából egyáltalán nem közbős kérdés, hogy papja, lelki és gazdasági vezetője, tanácsadójává tud-e válni, vagy pedig a régi szokásokhoz híven csupán eltartatni akarja magát leszegényedett népével. Kivételek régebben is voltak és ma is vannak.* De a háború utáni évek a javulás jeleit mutatják.

Szakfőiskolák.

A szakiskolák terén a Romániához csatolt részeken szintén voltak híres intézetek, amelyeknek igazi kiépülése a XX. század első évtizedére esik. A temesvári műegyetem megnyitása már csak rövid idő kérdése volt, de a háború akadályozta meg a terv megvalósítását. Ma megnyílt a temesvári műegyetem, fakulásai azonban még nincsenek teljesen kiépülve és épületei, felszerelései is kezdetlegesek. Hallgatói sorában kis számmal vannak magyarok, mert Romániából még ma is Budapestre mennek a mérnöki pályát elvégezni óhajtó diákjaink. A magyar zsidók az osztrák, cseh és németországi műegyetemeket keresték fel előszeretettel és visszajövetelük nem okozott különösebb nehézséget, mert a magánvállalatoknak nosztrifikálás nélkül is szabad volt a magyarokat alkalmazni, sőt a nagy mérnökhány miatt, még az államnál is könnyen el lehetett helyezkedni.

Ma a mérnöki pálya terén a helyzet lényegesen megváltozott. A munkanélküliség itt is nagy és elsősorban a kisebbségeket sújtja. Jól elhelyezkedni csak a legkitűnőbb szakmérnökök tudnak, akiknek munkáját ma is jól megfizetik a gyárok. A fiatal mérnök azonban, ha el is helyezkedik, éhbérért dolgozik. Az állam új magyar mérnököket nem vesz fel, románokat is csak kis számban. A legutóbbi évek szomorú tapasztalatai azt mutatják, hogy már a kisebbségi gyáraink is az államtól való félelmükből és önző kapitalista ér-

dekeiket követve, magyarokat csak a legkritkább esetekben alkalmaznak.

Gazdasági oktatás.

A *gazdasági felsőoktatást* a kolozsvári gazdasági akadémia végezte. Ez az intézmény, amely kitűnő laboratóriumi, tanárai, mintagazdasága és felszerelése révén emelkedett a legjobb európai szakintézmények sorába, szintén a román állam birtokába jutott. Egy ideig még párhuzamosan tanították benne a magyar nyelvet is, később teljesen elrománosították. Tanárai nagyrészt Magyarországra költöztek. Növendékei sorában egyre kevesebb a magyar, mert a mai gazdasági viszonyok között alig lehet az akadémia egyébként értékes diplomájának hasznát venni.

A gazdasági akadémia jelentőségét a háború utáni Erdély magyar társadalmának életében lényegesen lecsökkentette a birtokreform magyarellenes végrehajtása. A nagy- és középbirtokok felosztása szükséges és régóta megnyilvánuló szociális szükségletet fejezett ki Erdélyben. De az a mód és az a szellem, amivel azt a Romániához csatolt részekben végrehajtották, minden kétséget kizárólag nem szociális, hanem a román nemzeti törekvések kifejeződése volt. A román parasztság megerősítése és a magyarság gazdasági letörése voltak a reform alap gondolata, A földbirtokfelosztás több millió hektár földtől fosztotta meg az erdélyi magyar birtokos osztályt és juttatta máról-holnapra nyomorult sorsba. Most már megmaradt földjét maga a birtokos kezelte és nem volt szüksége diplomás szakemberekre. így tehát a birtoktalan fiatalok akadémiai kiképzése teljesen megszűnt és az akadémiát ma már csak a birtokosok fiai látogatják.

Kereskedelmi oktatás.

Nagy szerepet játszottak Erdély gazdasági életében a *kereskedelmi akadémiák* is. A kereskedelmi élet terén a zsidó, német és a magyar elem dominált régi idők óta Erdélyben. Ezt a döntő szerepét az új impérium sem változtatta meg. Pedig sok történt e téren is a kisebbségi felfogás letörésére. A kereskedelmi akadémiákat mindenütt államosították, mindössze a középfokú kolozsvári magyar tagozat maradt meg mutatóba. A hallgatók számát tekintve: a románok vezetnek, a zsidók száma is elég nagy. de magyarok alig-alig akadnak kereskedelmi főiskoláinkon.

Zeneoktatás.

Erdély *zeneakadémiáit* szintén átvette a román állam s közöttük elsősorban az európai hírű kolozsvári zeneakadé-

miát. Erdély fővárosának zenei műveltsége a 900-as évektől kezdve fokozatosan emelkedett. A zene iránti érdeklődés középosztályunk, jómódú városi polgárságunk és a zsidóságcikében oly rohamosan nőtt, hogy 1910 és 1920 között a magán és állami zeneiskolák egész nagy serege jött létre, amely a már snobizmussá váló zeneimádatot volt hivatva kielégíteni és szakszerű mederbe terelni.

A zeneakadémia átvétele nagy csapást jelentett az erdélyi magyar zeneügy fejlődésére nézve, de államosítása után azonnal megalakult az összes magyar zenei tényezők bevonásával a „Magyar Zenekonzervatórium”. Ez az iskola szűkebb keretekben és körülhatárolt lehetőségek között végzi ma is hivatását. Nívója, sajnos, sok tekintetben alatta áll az állami románnyelvű zeneakadémiának, amely mindenféle kedvezményben részesül, míg a magyar intézet semmiféle támogatást nem élvez.

Katonaképzés.

Ami a katonai pályát illeti, a tényleges tiszteket kiképző román katonai főiskolák évek óta egyetlen magyar növendéket sem vesznek fel, legfeljebb néhány elrománosodott magyart vagy zsidót. Elhelyezkedés szempontjából tehát a magyar főiskolai hallgatók számára számításba sem jönnek.

Egyetemi képzés.

Most pedig elérkeztünk fejtegetéseink igazi területére, a *tudományegyetem* magyar hallgatóinak problémáihoz, ahol legtöbb tér nyílt és nyílik még érettségizett diákjaink továbbtanulására.

1914 előtt a régi Magyarországon mindössze két tudományegyetem volt: a budapesti és a kolozsvári. Erdély egyetemét a kiegyezés utáni években létesítette a magyar kormány. Új klinikái, egyetemi könyvtára, központi épülete, tantermei, szakszemináriumai a kor legmodernebb igényeit is kielégíthették. Tanáranyaga eleinte közepes volt, mert a legjobb erők Kolozsvárt csak ideiglenes állomásnak tekintették, de e tekintetben is fokozatos javulást lehetett tapasztalni. Hallgatóinak száma állandóan nőtt (bár a háromezret sohasem haladta meg) és közöttük a román elem fokozatos előretörését is láthatjuk.

A magyar állam csupán a háborút közvetlen megelőző években gondolt új egyetemek létesítésére (Debrecen, Pozsony). Nem áll tehát az a tétel, amit *Ghibu* Onisifor egyetemi tanár állít, hogy a magyar állam a felső oktatás és speciálisan az egyetemek terén a nemzetiségek elmagyarosításának ügyét óhajtotta szolgálni, hiszen két egyetemünk már

1900 után kevésnek bizonyult és a felállított új két egyetem csupán a gyorsan növekvő magyar értelmiség reális szellemi szükségleteinek kielégítését szolgálta.

Ami pedig a régi kolozsvári egyetem *Ghibuék* által támadott nívóját illeti, itt is vissza kell utasítani a faji elfogultságtól inspirált érveket, amik az egykori magyar egyetem nimbuszán akarnak csorbát ejteni. A kolozsvári magyar egyetem munkáját nem a ma tudományosságának szemszögéből szabad és kell megítélnünk, hanem annak a kornak látószögéből, amelyiknek hibáit és erényeit magán hordta, de amelyik mögött tudományos nívóban nem maradt el.

Az ifjúság mentalitása 1919-ben.

1919 elején vették át a románok a kolozsvári tudományegyetemet és egy év leforgása alatt minden tanszéket románul töltöttek be. A magyar professzorok és tanársegédek Magyarországra vándoroltak és agitációjuk nyomán létrejött a szegedi tudományegyetem. 1919—24 között az erdélyi magyar középiskolák óriási tömegben eresztették ki falaik közül az érettségizőket, akik mindannyian diplomát szerettek volna szerezni. A harctérről hazajövők is szerették volna félbeszakított tanulmányaikat minél előbb befejezni. Néhány év alatt több ezer erdélyi főiskolás hallgató lett volna, de az 1919—24-es évek mentalitása a román egyetemre való beiratkozást egyenesen szégyennek tartotta. Hogy ez a sajátos lelkiállapot mennyire káros volt és csak a ruagyarságra nézve hátrányos, azt rövidesen maga az erdélyi magyarság is belátta. Rövid néhány év alatt 3—4 ezer erdélyi magyar diák vándorolt ki a magyar egyetemekre. Legtöbbjük megtartotta még az állampolgárságát és remélte, hogy a nosztrifikálás előbb-utóbb lehetővé fog* válni. De a román egyetemek a magyar diplomák elfogadását szigorúan megtiltották és egy állítólagos magyar rendeletre hivatkozva, amelyik nem ismeri el a román diplomákat, ők is a „kölcsonosság” alapjára helyezkedtek és megtagadták a háború utáni magyar diplomák érvényesítését. Azok, akik nagy anyagi megpróbáltatások árán Magyarországon szereztek diplomát, 95 százalékban kint maradtak és az ottani szellemi munkanélküliek nagy táborát növelték, kis részben pedig a gazdasági konjunktúra éveit elhelyezkedtek. Egy kis csapat azonban (hatvanan-hetvenen) minden nehézségekkel dacolva hazajött, újra beiratkozott valamelyik román egyetemre és hosszú évek vergődésén át megszerezte az otthonmaradásra lehetőséget nyújtó román diplomát. Erdély magyar társadalmában pedig azt a hatalmas csapást, amit 3—4 ezer diplomás fia elvesztése

jelentett, még ma sem tudta teljesen kiheverni. A kintmaradtak és kivándorlók helyét, vagy az élelmesebb zsidóság, vagy a gyorsan előretörő románság foglalta el.

Az a passzív ellenállás, amit Erdély vezető politikusai a reális helyzet teljes félreismerésével éveken át folytattak és amibe a nagy magyar tömegeket részben sikerrel behajszolták, kettős káros következménnyel járt: egyrészt a magyarság nagy részét kivándorlásra kényszerítette, másrészt a tanult elemmel csak kis számban rendelkező erdélyi románságot gyors középosztályképzésre készítette. Az erdélyi román középiskolák nagy része ekkor jött létre, mert az esküt nem tett tisztviselők óriási tömegét azonnal kellett románokkal helyettesíteni. Az egyetemek román elemmel való megtöltése szintén erre az időre esik.

De bármilyen gyorsan igyekezett a hivatalok elrománosításái, a román kormány véghez vinni és diplomás rétegeket termelni, célját nem volt könnyű elérni.

A kolozsvári román egyetemnek eleinte kevés hallgatója volt. A kisebbségek közül csak a zsidók és szászok keresték fel egyre nagyobb számmal fakultásait. Keresztény magyar hallgató 1926 előtt még száz sem volt az összes fakultásokon Összevéve. Épen ezért ebben az időben jó szemmel nézték volna a románok, ha a magyarok a magyar egyetemek helyett itthon maradnak. Annak a néhány Kolozsvárt maradt magyar egyetemi hallgatónak, akik a Ferdinánd egyetem fakultásaira iratkoztak, nem volt rossz dolguk. Az egyetem professzorai tekintetbe vették fiataljaink kezdetleges román tudását és csak a szaktárgy alapos ismeretét követelték.

Kisebbségi egyetem terve.

Az erdélyi magyar társadalom nem tudott belenyugodni abba, hogy a közel két milliós magyar kisebbség főiskola nélkül maradjon. Társadalmi akció indult meg egy kisebbségi magyar egyetem létesítése érdekében. A terv nem találkozott a magyarság egyöntetű helyeslésével. Sokan megriadtak a gazdasági nehézségektől. Nagy akadály volt az is, hogy az egyetemi professzorok nagy része kivándorolt és a tanári utánpótlás is elég gyenge lett volna. De nagy többségben voltak az optimisták, akik terveiket hosszú időn át szövögették tovább, sőt egy heves és ma már nevetségesnek tűnő vita indult meg akörül, hogy Marosvásárhely, vagy Kolozsvár legyen-e a magyar egyetemi központ? A csökönyös vitatkozók harcának gordiusi csomóját a román kormány vágta ketté, amely e tervekről értesülve, még a magyar egyetem állításának gondolatát is elutasította. Így tehát nem maradt

más hátra, mint az élet realitását felismerve, alkalmazkodni az új viszonyokhoz.

Új jelszó: „Itt maradni!”

Az a nemzedék, amelyik tömegesen ment át a magyar egyetemre, a román nyelv nem tudásának komoly érvével igazolhatta kivándorlását. A szigorú baccalaureátusok és az eltelt évek az újabb magyar diáksággal megismertették már a román nyelvet és kultúrát is. A nyelvismeret az *Anghelescu* kegyetlen vizsgarostáin átesett magyar ifjúság számára sem volt többé akadály az egyetemre jutásnál. De a magyar vezetőosztályok mentalitása is lényegesen megváltozott. Középosztályunk érezve az anyagi nehézséget és látva, hogy egyre ritkuló sorait nincs ki pótolja, most már igyekezett fiait itt tartani. A „kimenni” helyet rövidesen az „ittmaradni” lett a jelszó. És valóban: egyre többen és többen hallgattak a kiadott új jelszóra. 1926-tól kezdve folyton nő a kolozsvári román egyetem magyar hallgatóinak száma. Az eleinte lassú növekedés 1928-tól ugrásszerűen emelkedik, míg 6 év alatt 80-ról eljut 1000-ig. És ebben a számban nincsenek benne a magyar zsidók, a bukaresti és jasi magyar egyetemi hallgatók száma szintén eléri a 4—500-at.

A kolozsvári egyetem hallgatóinak statisztikája 1918 után a következő vallásfelekezetek szerint:¹⁷⁾

tanévben: r. k. ref. ev. unit. izr. g. kat. g. kel. össz.

	r. k.	ref.	ev.	unit.	izr.	g.	kat.	g.	kel.	össz.	
1918—19	819	691	226	110	394	189	153	2582			magyar impérium
1919—20	83	19	186	3	458	595	838	2182			román impérium
1920—21	adatok hiányzanak										
1921—22	130	52	75	8	555	625	984	2429			
1922—23	205	101	81	25	509	629	1028	2578			
1923—24	162	70	44	11	224	510	946	1967			
1924—25	219	100	71	9	158	527	1091	2175			
1925—26	224	120	87	25	150	690	1001	2297			
1926—27	313	156	103	32	182	710	1050	2546			
1927—28	330	180	109	25	151	819	1108	2722			

A magyarok igazi növekedése 1928-ban indulván meg, ez a tábla még csak a lassú emelkedést árulja el. A vallási adatok közül a görög keleti és katolikus teljesen fedi a romá-

¹⁷⁾ A legelső román egyetemi statisztikában nem készült ki-mutatás a nemzetiségi megoszlásról.

nok számát. A református és unitárius száz százalékgig magyar, a katolikusok számából szintén 60—70 százalék magyar, a többi német (sváb), az evangélikusok számából 90 százalék német, a többi magyar. A zsidók 80—90 százaléka magyar-zsidó, a többi román, német és orosz nyelvű.

A magyar hallgatók számának gyors emelkedése az Anghelescu távozása után beállott „szélcsendnek” is tulajdonítható. A kisebbségi jogok megadásáról ugyan nem volt szó, de a helyzetben itt-ott javulást lehetett észlelni. 1928—1933 között az érettségi bizottságok humánusan kezelik növendékeinket. Egy-két tévedéstől vagy igazságtalanságtól eltekintve, ez alatt az idő alatt minden valamire való képesű magyar diák sikerrel tette le az érettségét

A nagyszerű érettségi eredmények folytán középosztályunk fiai előtt is megnyíltak az egyetemek kapui.

VI. Tanárképzés. Elhelyezkedés.

Az erdélyi magyar főiskolás ifjúság viszonya a zsidó, román és a szász diáksághoz.

Még mielőtt e nagyszámú egyetemi ifjúság külső és belső fejlődését felvázolnánk, röviden rá kell mutatnunk a rövid életű felekezeti tanárképző intézet működésére. Ez az intézmény a bölcsészeti fakultás jellegével bírt és arra volt hivatva alkotói elgondolásában, hogy magvát képezze egy erdélyi magyar egyetemnek. A tanárképző tehát a sokat vitatott egyetem egyetlen valóra vált gondolata volt, de gyors és határozott létrehozását reális szükséglet szülte. Az 1919—22 között felállított nagyszámú magyar középiskolákban nem volt kellő számú tanár s ez annál érezhetőbb volt, mert sok tanár menit át Magyarországra és nem vállalta az itthonmaradás bizonytalan lehetőségeit. A tanárképző főiskola tanárait az itt maradt néhány egyetemi professzor és ambíciózusabb középiskolai tanárok közül felekezeti arány szerint választotta meg és ideiglenesen előadásai nagy részét a kolozsvári református teológia helyiségeiben tartotta.

Már az első félévben csaknem 100 hallgató iratkozott be s ez a szám a következő évben csaknem a kétszeresére emelkedett volna, ha közben az államhatalom — a kolozsvári egyetem közbejárása folytán — meg nem tiltja az előadásokat és le nem foglaltatja az összes iratokat. Ugyanez a sors érte a Maria numban ideiglenesen elhelyezett katolikus polgári iskolai tanárképzőt is.

A megszüntetett főiskolák hallgatói elvesztették lehall-

gatott féléveiket; kis részük, amelyik a román nyelvet bírta, nem csüggedt el és beiratkozott a román egyetem bölcsészeti fakultására.

Legnagyobb probléma egyházaink és ifjúságunk számára ezentúl is a tanárképzés maradt. Bizonyos szakokon (román, francia, történelem) nem lehetett egyáltalán újonnan végzett magyar tanárt kapni és iskoláink az ideiglenesen alkalmazott állami tanároknak állami fizetést voltak kötelesek adni, ami 30—40 százalékkal volt több s így súlyos anyagi megterhelést jelentett.

Mindhárom egyház tanítóképzését ösztöndíjakkal próbálta megoldani. Egész sereg tehetséges fiatal nyert így a kolozsvári egyetemen tanulási lehetőséget és nyert diplomát. A református és katolikus egyház előnyben részesítette azokat a fiatalokat, akik kötelezettséget vállaltak arra, hogy a tanári pálya mellett a papit is elvégzik. A pap-tanárság hagyományának ez az életreébredése nevelési szempontból káros volt, mert a kettős diploma képesít ugyan kétféle életlehetőségre. de mindkét tárgykörből csak a felszínes tudás árán.

Tanárképzésünk, sajnos, egyházaink minden jószándéka ellenére sem volt sem modern, sem korszerű. Hibákat találunk már a kiválasztásnál, illetőleg az ösztöndíjak odaitélésénél. Bár anyagi támogatásban leginkább az érdemes szegény és tehetséges diákok részesültek, mégis sok olyan elem jutott be így is iskoláinkba mint tanár, akik elvégezték ugyan a tanári pályát, de nem váltak be mint tanárok és hibáikat még az sem kárpótolja, hogy tudományos téren esetleg eredményes munkásságot fejtenek ki.

A tanárképzés mellett egyházaink és sajtónk egyöntetű lelkesedéssel karolta fel a többi pályára igyekvő főiskolai ifjúság sorsát is. Legfontosabb probléma volt mindenek előtt a *segélyezés* kérdése. Érettségizett fiatalságunk nagy többsége és különösen a vidékiek, nem rendelkeztek anyagL eszközökkel sem. Szükség volt tehát az egész magyar társadalom áldozatkészségét megmozdítani, hogy legalább a leginségesebbek helyzetén legyen segítve. Az az állandó propaganda, amit sajtónk és társadalmi intézményeink e téren elvégeztek, minden dicsőretet megérdemel. Közel egy millió lej gyűlt be átlag évenként a diákszegélyezés céljaira, de némely esztendőben még ennél is jóval több. A segélyezés szétosztásának munkája már nem ment olyan könnyen és e téren sok volt a panasz. Sok visszaélés is történt. Pénzre nem szoruló gazdagabb diákok gyakran elvették szegényebb társaik elől a tanuláshoz vivő egyetlen lehetőséget, vagy protekcióval kaptak segílyt és nem a tanulmányaikat becsülettel végzők. Mindez nagy visszatetszést keltett az ifjúság széles tömegei-

ben, amely szerette volna a segélyezést saját hatáskörében elvégezni. Később lassan-lassan mindkét fél megtalálta a közeledés lehetőségét és ma már a segélyezések körül szélcsend uralkodik.¹⁸⁾

Orvosnövendékek, joghallgatók elhelyezkedési kérdése.

Rövidesen a tanárjelöltek száma mellett megnőtt az orvosnövendékek és joghallgatók száma is. 1924 és 1933 között azok számára, akik a román nyelvet túrhetően bírták és kellő szorgalommal rendelkeztek, nem volt nehéz a végzés. A társadalmi élet terén mindenütt megnyilvánuló román sovinizmus az egyetemen a magyarsággal szemben eleinte nem mutatkozott. E tekintetben csak a legutóbbi év szomorú statisztikai jelentenek tragikus fordulatot. Bizonyos professzorok felébredt fasiszta-nacionalista érzülete a magyar diákok tömeges elbuktatásához vezetett, holott diákanyagunk inkább javult, mint romlott az utóbbi évek során. Nagy általánosságban egyetemre kerülő magyar fiatalságunk becsületesen megállja helyét és előírt kötelességét pontosan elvégzi. Sem a román tudás, sem a szorgalom hiánya többé nem akadályok előtte és ha anyagi helyzete vagy a segélyezés szintén támogatják a tanulásban, úgy diplomaszerzése a legutóbbi időkig csaknem biztos volt.

A kolozsvári román egyetem nívója fokozatosan emelkedvén, fiatalságunk szakkiképzése nem maradt egyik európai egyetem ifjúságának képzettsége mögött sem.

Ami már most az elhelyezkedési lehetőségeket illeti, e téren a helyzet állandóan romlott. 1928-ig nagyon sok fiatal magyar tanár, orvos, ügyvéd és mérnök nyert elhelyezést és ha számuk 4—5-ször nagyobb lett volna, a gazdasági fellendülés rövid ideig tartó korszakában csaknem mindannyian) jól el tudtak volna helyezkedni és új életüket kellőképpen meg tudták volna alapozni, de mert ifjúságunk javarésze tömegebben csak az 1930—34-es években kezdett végezni, a hirtelen kitörő gazdasági válság korszakában csak kis részben remélhet elhelyezkedést, hiszen ma már a román diplomások tekintélyes része sem tud kellőképp megélhetést biztosítani magának. Egyházaink — különösen a szabad pályákon (orvos, mérnök stb.) levőkkel szemben — nem tudják a kérdést megoldani.

¹⁸⁾ Különben is a leromlott gazdasági viszonyok miatt a 4—5 év előtti adományoknak alig folyik be 20—30 százaléka. Az egyházi segélyek is lényegesen lepadtak. Az egyetemen pedig állami támogatást magyar fiú ma már nem is remélhet.

1924 után egyetemi újaink elhelyezése internátusainkban nagy gondot okozott egvházi vezetőinknek. Néhány év alatt sikerült a katolikusoknak a Báthory-Apor szemináriumokban 120—150, a reformátusoknak kollégiumi internátusokban 80—100 és az unitáriusoknak 20—30 növendéket elhelyezni, de viszont közel 300—400-an az arra rászorulóknak közül ellátatlanok maradtak és sorsuk a legnyomorultabb proletár-élethez hasonlítható. Csoda-e, ha ez az elem. segélyhez jutott társait „kiváltságosoknak” tartja és érvényesülését, jövőjét nem az egyházak és a középosztály irányában keresi?

A zsidó diákok helyzete sok tekintetben jobb. Bár az egyetemen helyzetük lényegesen rosszabb, mint a magyaroké és a ki-kiújuló antiszemita tüntetések miatt állandóan kell szenvedniük, másrészt az erdélyi magyar-zsidó társadalom jól megszervezettsége révén tanuláskoruk nem ütközik sem bel-, sem külföldön komoly nehézségbe s elhelyezkedésiikre van reális lehetőség.^{18*)}

Zsidó és magyar főiskolai diákok közti kapcsolatok.

A zsidó és a magyar főiskolai diákság között jóformán nincsen semmi kapcsolat. Bár az antiszemitizmus és újabban a hitlerizmus bizonyos mértékig erősítették a magyar ifjúság zsidóellenes frontját, nagyjában mégis azt mondhatjuk, hogy az antiszemita mozgalmak fiataljaink lelkét nem tudták megfertőzni. De ha zsidóellenességről nem is beszélhetünk, zsidóbarátságról sem lehet szó. Ifjúságunkat és a zsidó ifjúságot egymástól a legkülönbözőbb erők tartják távol. Zsidó részről az erdélyi cionista vezetők az elkülönülés leglelkesebb hívei, mert a magyar kultúrától való elszakítás által vélik saját ifjúságukat megnyerni. A román zsidóság szintén mindent elkövet, hogy az erdélyi magyar zsidókat elrománosítsa és végül nem utolsó tényező a zsidók alkalmazkodó hajlama, amely sokszor abban nyilvánul meg, hogy a zsidó diákok többségi kollégáik tetszésének megnyeréséért inkább nem érintkeznek a magyarokkal.

Magyar részről szintén meg volt és megvan az elkülönítési szándék. Már maga az a tény, hogy ifjúságunk egész élete az elemi iskolától a diplomaszerezésig egy felekezeti keret között folyik le, hozzájárul a magabazárkózottsághoz,

^{18*)} Hogy a zsidó összetartás milyen eredményeket tudott a haboru utáni években felmutatni, arra nézve elég lesz Kolozsvár példájára hivatkoznom. Erdély fővárosában a békeévekben mindössze 10—12 zsidó orvos volt és 80—90 keresztény. Ma a 160 román orvossal szemben 40—50 keresztény magyar és 120 magyar-zsidó orvos áll.

betokozódás kifejlődéséhez. Az áldatlan felekezeti viszályok és egyházaink versengése ma már odavezettek, hogy a katolikus és protestáns diákságot jóformán semilyen közös magyar ügyben nem lehet összehozni. Annál inkább érthető az a szomorú és ránk nézve hátrányos tény, hogy a zsidó ifjúsággal minden kapcsolatunk megszűnt és ezzel azt az elrománosodás lehetőségeinek hagyjuk kitenni.

Magyar diákok viszonya a román és szász diákokhoz.

Az erdélyi magyar főiskolás ifjúság viszonya a román és szász diáksághoz mindvégig jó volt. Túlságos közeledést egyik részről sem tapasztalhattunk, de ez nem is volt baj, mert fiataljaink magyar alapon való szervezkedését elősegítette. 1919—1927 között még történtek feltűnő elrománosodások részint alkalmazkodásból, részint érdekből. 1928 után már a magyarok tömeges megjelenése a kolozsvári egyetemen minden további elrománosodásnak útját vágta. Elnemzetlenítő célokat különben maguk a professzorok sem tápláltak fiataljainkkal szemben és annak a néhány érvényesülő strébernek esetétől eltekintve, akik nevüket minden kényszer nélkül románul írták és feltűnő módon keresték román kollégáik bizalmát, számbavehető elrománosodásai nem találkoznak.

VII. Az egyetemi ifjúság külső és belső fejlődése, világnézeti harcai.

Milyen volt az 1927—1933 közötti ifjúság képzettsége, irodalmi műveltsége, nyelvi jogaihoz való ragaszkodása? Kérdések, amikre az általánosítás veszedelme nélkül nem igen felelhetünk.

A „magyarnak” maradás tényezői.

A főiskolai magyar ifjúság csaknem fele részben állami középiskolákban tanult és nagyon ki volt téve az elrománosodás veszedelmének. Ennek ellenére nagy részük magyarságában egyetemi évei alatt megerősödött. Az erősödés és megmaradás tényezői a következők voltak: nagy tömegben tanult együtt egynyelvű tanulótársaival, magyar újságokat, könyveket olvasott, magyar színházba járt. ismeretségei révén magyar társaságokba került. Az a tény, hogy a román diplomások egyre növvő száma és a gazdasági válság miatt sem az államnál, sem a megyei és városi intézményeknél reménye sem lehetett az elhelyezkedésre, magyar voltában és öntudata felébredésében csak elősegítette. Az alkalmazkodás, a gerinc-

telenség és az elrománosodás most már nem jár azzal a haszonnal, amivel az impériumváltozás első éveiben és a gazdasági prosperitás rövid korszakában. A román középosztály saját fiait se tudván elhelyezni, szívesen veszi ma is az elrománosodást, de azért ellenértéket az erre kapható strébereknek nem tud már nyújtani.

Így tehát az állami iskolákban végzett ifjúság óriási többségében magyar marad; érzés- és gondolatvilágában egyetemi éveik alatt inkább erősödik, mint gyengül. De nem »zabád azt hinnünk, hogy ez a műveltség mély és kielégítő. Ifjaink szaktanulmányaik miatt a magyar történelmet egyáltalán nem tanulják meg, az irodalomból pedig csak a divattal fognak lépést tartani. Itt felvethetünk még egy kérdést. *Vájjon a történelmi és irodalmi adatok nagy tömegének az ismerete okvetlen hozzájárul-e egy új és szociálisabb, maibb magyar életszemlélet kiépüléséhez?* Az adatok és évszámok óriási tömege és rosszul való betanítása nem fogja-e örökre elvenni felnövő fiataljaink kedvét ettől az iskolás ízü műveltségtől? A gyakorlat azt mutatta, hogy a klasszikus magyar irodalom és a történelem az érettségi után kiesik műveit középosztályunk érdeklődési köréből, mert a betanult műveltség és az egészen más mai élet között nem érez a fiatalok semmi kapcsolatot.

Állami iskolát végzettek irodalmi érdeklődése.

Olvasmányok. Előadások.

Ezzel szemben gyakorlatból tudom, hogy állami iskolát végzett fiataljainkra milyen nagy hatással volt és van a modern magyar irodalom olvasása. A középiskolai agyonhallgatás után ezek a tudni és tanulni vágyó ifjak legtöbbször egyetemi éveik alatt vesznek *Ady*, *Szabó*, vagy *Móricz* kötetet kezükbe és azokat valóságos revelációként olvassák. Vájjon az a nemzeti érzés, amit a más sugárzó új írókon át szívnak magukba, *nem jobb és biztatóbb támasz, öntudatot ébresztőbb erő-e, mint a poros, unalmas, elriasztó iskolás műveltség*, ami csak legritkább esetben tudja a más a tegnappal összekapcsolni?

A felekezeti iskolákban végzettek magyar irodalmi tudása már több és rendszeresebb, mint az előbb említett csoporté. A legegyszerűbb irodalmi és történelmi alapfogalmakkal tisztában vannak és egyetemi éveik alatt olvasmányaikat is jobban ki tudják válogatni. E tekintetben nagy előnyük, hogy a felekezeti internátusokban lakván, ottani könyvtáraink viszonylagosan gazdag anyagához könnyen hozzá tudnak jutni.

A magyar ifjúság irodalmi nevelése érdekében sok oldal-

tói történt komoly kezdeményezés. Fiataljaink rendelkezésére állanak mindenk előtt a kolozsvári egyetem magyar előadásai és gazdag szemináriumi könyvtára. Kristóf György professzor szakszerű előadásain kívül más társadalmi közületek is igyekeztek az irodalmi nevelés ügyét minél szélesebb rétegekre kiterjeszteni, hogy a tanárjelölteken kívül a jogász, orvos, stb. ifjak érdeklődéséi is kielégítsék.

E kis tanulmány keretén belül nehéz volna azokat az irodalmi előadásokat mind felsorolni, amiket részint csak az ifjúságunk, részint más rétegek részére is egyesületeink az elmúlt évek folyamán rendeztek. Mégis néhányat felemlítünk, hogy röviden bár az e téren végzett munkáról is fogalmat alkothassanak a távoli szemlélők. Az Erdélyi Irodalmi Társaság a kolozsvári írók és tanárok bevonásával három éven át nagyszerű és magas színvonalú előadássorozatot rendezeti az ifjúság számára a magyar líra, dráma és regény fejlődéséről. A körülbelül 35—40 előadást közel 150—200 fiatal hallgatta, közép- és felsőiskolások egyaránt. Az előadásokat Tordán megismételték.

Az „*Erdélyi Fiatalok*” szintén rendezett irodalmi előadásokat a modern irodalom köréből, a középiskolai irodalomtanítás ügyében meg ankétet, rendezett és eredményes megbeszéléseket folytatott és e kérdést hasábjain állandóan napirenden tartotta. 1934 őszére pedig 7000 lejes összegű pályadíjat tűzött ki a középiskolát most végzett fiatalok irodalmi tudásának emelésére.

Az „*Erdélyi Fiatalok*” ez utóbbi pályatétele voltaképen az „*Erdély Helikon*” abbamaradt akciójának folytatása. Az „*Erdélyi Helikon*” ugyanis báró Kemény János adományából több esztendőn át minden ősszel irodalmi versenyt rendezett az elsőéves egyetemi hallgatók részére. A nagy összegű pályadíj célja az volt, hogy minél több fiatal szerezzen tárgyi tudást a magyar irodalomból. A pályázatok eredménye közepes volt.

Irodalmi előadásoka í rendeztek még az egyházak, az Erdélyi Múzeum Egyesület. Erdélyi Helikon, a felekezeti diákegyesületek és magánosok szintén tartottak irodalmi előadásokat. A legutóbbi esztendőben az „*Ike*” rendezett sikeres előadássorozatot az erdélyi irodalomról. A nagyszámú előadássorozatok között ez volt az első 17 év után, amelyik kizárólag a háború utáni erdélyi irodalom megismertetését és megszerettetését tűzte ki célul.

Kézíkönyvtárak.

Végül az általános magyar irodalom terjesztésében nagy jelentősége van a katolikus és református liceumok által be-

rendezett két olvasóteremnek és kézikönyvtárnak is, A katolikus szemináriumi könyvtárban több mint száz, a reformátuséban 40—50 ülőhely van. E könyvtárakban az erdélyi és a legújabb magyarországi szépirodalom és tudományos irodalom legfőbb alkotásaihoz, továbbá 25—40 folyóirathoz jut hozzá fiatalságunk. A szépirodalom legkitűnőbb modern alkotásait ifjúságunk valósággal falja. Egy-egy nagy sikert elért magyar könyv 60—80 olvasót is talál egy év alatt. Nagy jelentőséggel bírnak magyar szakkönyveink is, mert fiataljaink az egyetemen mindent románul tanulván, nem ismerik szaktárgyaik magyar kifejezéseit, nyelvét és még kevésbé azokat a jelentős eredményeket, amelyek ma már csaknem minden téren a magyar tudomány elkönnyelhet. E könyvtárak látogatottsága legjobb jele annak, hogy a magyar kultúra iránti érdeklődés felébreszthető még olyan rétegekben is, amelyek látszólag teljesen elközyösödtek azzal szemben. Csak az eszközöket és a módokat kell hozzá megtalálni!

Az irodalmi érdeklődés belső iránya.

Ami az *irodalmi érdeklődés belső irányát* illeti, e téren szintén érdekes jelenségeket észlelhetünk. Magyarországon bizonyára azt hiszik, hogy Erdélyben az erdélyi irodalom leglelkesebb taborát a fiatalság alkotja. Ez olyan tévedés, amit eddig senki sem cáfolt meg, sőt erdélyi részről a dolgokat nem ismerők szívesen terjesztettek. Ezzel szemben a középiskolai és egyetemi ifjúsággal foglalkozók lépten-nyomon tapasztalhatják, hogy az erdélyi ifjúság elsősorban magyarországi könyveket olvas, másodsorban a világirodalom nagyjait tanulmányozza és csak harmadsorban foglalkozik az „erdélyiekkel”. Mi ennek az oka? Miért nem veszi szívesen kezébe „saját” írója művét az erdélyi ifjú? Milyen lelki vagy társadalmi beállítottság folytán utasítja el, vagy teszi kis részben magáévá a lépten-nyomon felkínált transzilván „irodalmat”? A sokféle ok közül hadd legyen szabad néhányat felsorolni. Régi tanáraink nem hívják fel a középiskolában az ifjúság figyelmét az erdélyi írókra, azért, mert azokat nem ismerik, vagy irodalmi dogmatizmusból el sem akarják ismerni. Másrészt hiányzanak iskolai könyvtáraink legnagyobb részéből az erdélyi írók művei. De ettől eltekintve az egyetemi ifjúság a maga nagy egészében távolinak, saját sorsát kevésbé kifejezőnek tartja az erdélyi műveket. Elolvassa ugyan a kiválóbb történeti regényeket, de mert bennük nagyrészt csak szórakoztató olvasmányt talál, „tisza irodalmat”, jövőt építő életprogramjába nem tudja az erdélyiek „szépen” kifejezett, de irreális gondolatait beilleszteni. Pe-

dig, hogy fiataljaink mennyire a saját sorsuk *égető* kérdéseinek megoldását ígérő irodalmi művekre vágnak, azt mutatja annak a néhány jól-rosszul megírt könyvnek a sikere, amelyik sokszor az irodalmi kifejező eszközök háttérbeszóriásával igyekszik rámutatni az erdélyi magyar sors kegyetlen adottságaira. *Szociális szín, jövőbemutató és sorsvállalás* az, amit az erdélyi fiatalok nagy része akar. Ezért van az, hogy a múltba ringató, a bajokat és szenvedéseket szépségfátyolba takaró írók legfeljebb szórakoztatni tudnak, de ifjaink életének eleven valóságává nem lesznek. A fiatalok nagy része különben is a már „hivatalossá” vált erdélyi irodalmat „tekintély” irodalomnak tartja és ezen az alapon se szívesen teszi magáévá.

A. „transzilván irodalom” tehát néma mai erdélyi fiatalok irodalma, hanem azé a nemzedéké, amelyiknek ifjúsága az 1908—1916-os évekre esett és első irodalmi fellépése az 1918 előtti időkre. Ma csaknem kivétel nélkül a nevesebb erdélyi írók 38—40 év körüliek és jórészt a középosztály valamelyik rétegéhez tartoznak. Koruk és származásuk egyformasága szülte azt a nehezen meghatározható érzéskomplexumot, ami a régi világ akarásából, a modern magyar irodalom formai forradalmiságának folytatásából és a megváltozott viszonyokba való beleilleszkedés nehézségeiből tevődik össze. A „transzilvánizmus” ennek a nemzedéknek és osztálynak irodalmi önigazolása a történelem ítélőszéke előtt. A múlthoz viszonyítva nagy értékeket mutathat fel, de csak esztétikai szempontból, a gyorsan haladó idő ma már más megoldást követel és e megoldás a fiatalok jövő útjának fejlődésétől függ.

Irodalmi ízlés.

Milyen a fiatalok irodalmi ízlésének iránya? Vájjon lesz-e, aki életproblémáik fojtó követelését a művészet eszközeivel világgá fogja kiáltani? Vagy a formák bársonyos szemfedőjével takarózik majd be ez az ifjúság is és merészen, *jövőt* tagadón száll szembe az idők sodrával? Kérdések, amikre az eljövendő évek bizonyára feleletei fognak adni, de már ma vannak jelek, amelyek irányokra, törekvésekre mutatnak.

Mindenekelőtt a fiatalok nagy tömegének irodalmi ízlését kell elválasztanunk a fiatalok közül kiemelkedő írók törekvéseitől, amelyek nem mindig jellemzőek a fiatalság irodalmi irányára.

Irodalmi és lelki fejlődés. Az „Erdélyi Fiatalok”.

1928 és 1934 között három élesen elhatárolható irányváltást vehetünk észre a Fiaatalság szellemi mozgalmaiban. Az

első a felekezeti jelleget és az ezzel szemben megnyilvánuló polgári radikális irányzatot tükrözi vissza. A második a világnézeti harcok bélyegét hordja magán. A harmadik, amelyik a más is magába foglalja, mintha visszatérés volna az első periódus főirányaira, de azzal a különbséggel, hogy most már a felekezetek és az ifjúság polgári radikális irányzata közötti ellentét felcserélődött a baloldali ifjúság és az egész polgári társadalom alapján álló fiatalok küzdelmével.

Az 1928 előtti időkben a főiskolai ifjúság sorsával senki sen törődött. Egyetlen lap volt csupán, a „Véndiákok Lapja”, amelyik éveken át próbálkozott felekezetre való tekintet nélkül egyesíteni fiataljainkat. A közöny és az anyagi okok megszüntették a lapot.

1928-tól fogva mindhárom egyház — főleg a Magyar Fart támogatásával — az addig elmulasztott ifjúságszervezést kezébe vette. A reformátusoknál az „Ike” építi ki hatalmas arányokban főiskolás szakosztályát, az unitáriusok a Dávid Ferenc Egyesület ifjúsági szakosztályában tömörültek, a katolikus ifjúsági szervezetekben éveken át az egyháznak ellenmondás nélküli befolyása nyilatkozott meg. Az egyoldalú vallásos program, mely mindhárom egyesületben megnyilvánult, nem tudta az ifjúság széles rétegeit kielégíteni és ki-kitörő villongásokra vezetett. Néhány, Magyarországból jött lelkes fiatal próbálta az ifjúsági élet fenyegetett egységét megmenteni az „Erdélyi Fiatalok” alapításával. A lap munkatársai között az említett ifjúsági egyesületek képviselve voltak (református részről *László Dezső*, *Jancsó Elemér*, katolikus részről *Dsida Jenő*, *Péterfy Jenő*, unitárius részről *Mikó Imre* és *Balázs Ferenc*), egyébként a vallási kérdést kikapcsolták programjukból. Kitűzött célja volt az a! kulásnak: a magyar ifjúság felekezetekre széteső tömegeit egy haladó, újarcú erdélyi magyar világot formáló programban egyesíteni. E programot nagyszerűen látszott elősegíteni a *jancsó* Bélától létrehozott *Székely társasági ifjúsági tagozat*, amelyik felekezeteken felül egyesítette egyetemi fiatalságunkat.¹⁹⁾

Az „Erdélyi Fiatalok*’ első számainak radikális hangja és a Székely Társaság ifjúsági tagozatának növekvő sikerei csakhamar kitermelték az ellenerőket is. Bár az „Erdélyi Fiatalok” sohasem támadta az egyházakat, mégis a felekezeten felüli magyar szervezkedés kihangsúlyozása félelmet keltett mindhárom egyház körében. Megindultak tehát min-

¹⁹⁾ Rövid idő alatt ez a negyedik magyar diákegyesület nőtt legnagyobbra (150—300 tag (ívenként) és vette át az erdélyi magyar ifjúság szellemi irányítását.

den oldalról a támadások az „Erdélyi Fialok” ellen és a támadók táborát még a Magyar Párt is növelte azért, mert a lap erősen hangoztatott politikamentességében saját befolyása és célja letörését látta. A támadások a lapot és a lap körül csoportosult lelkes gárdát legtöbbször nem is nyíltan, hanem orvul, hátulról érték, úgyhogy a védekezés is nehéz volt. A vádak a következők voltak: egyházellenesség, román barátság, kommunizmus, szabadkőműves befolyás, forradalmiság. Mindez természetesen oly zavaros és egymásnak ellentmondó volt, hogy legtöbbször a dolgok nemismeréséből fakadt, vagy személyi sérelmek érzéséből indult ki és vezetett rosszakaratú félremagyarázásokhoz.

E támadásoktól és nehézségektől eltekintve, az „Erdélyi Fialok” sikerrel látszott előretörni céljai megvalósítása felé. A lap körül csoportosul a romániai magyarság valamennyi értékes eleme és az a hatszáz előfizető, aki anyagi támogatásával a lap erejét növelte, szemináriumok létesítését és falu-munkái téve lehetővé, egyszersmind mutatja az elindulás sikerét.

A lap megteremtette az összes romániai magyar főiskolai hallgatók szellemi kapcsolatát, küzdött az igazságos diáksegélyezés megteremtéséért, a fiatal nemzedék elhelyezkedéséért, a felekezetieskedés elkerüléséért és egy „új magyar ideológia” megszületéséért.

Két főprogramja volt az első időkben. A szellemi egység létrehozása az összes magyarországi, felvidéki, délvidéki és erdélyi haladó szellemű magyar ifjúság között. A másik az erdélyi ifjúság és az erdélyi magyar falu egymáshoz közelebb hozása.

Az erdélyi magyar ifjúság ideológiai fejlődése. Szabó Dezső és Ady Endre hatása.

Az erdélyi magyar ifjúság ideológiai fejlődését nem tudjuk megérteni, ha nem vetünk néhány pillantást az időben előbb már létrejött progresszív budapesti és pozsonyi ifjúság törekvéseire. A modern magyar irodalom, amely a még jogaihoz nem jutott radikális városi polgárság és parasztság érzésvilágát segítette elő ideológiailag, szellemében 1919 őszén megtört. Az ellenforradalom felülkerekedése és Ady halála egyelőre megakadályozták annak a szellemi forradalomnak továbbfolytatódását, amelyet a „Nyugat” és a „Huszadik Század” képviseltek. Az első, aki a restaurált régi Magyarország szelleme ellen felveszi a harcot és a polgári radikalizmus zászlaját magasra emeli: Szabó Dezső. Bármilyen legyen ma Szabó Dezső műveiről, egyéniségéről, világ- és életszemléle-

téről a nézetünk, egy bizonyos: *ő nélküle haladó magyar ifjúság Magyarországon s talán a Felvidéken sem jött volna létre.* Az ő fascinálo egyénisége tartotta bilincsekben az ifjúság nagy tömegeit és nevelte abban a szellemben, amelyet *Ady* mutat háborún és forradalmakon át. Szabó Dezsőnek köszönhető, hogy annyi hamis politikai próféta tekintélye szűnt meg az ifjúság előtt és oly sok fiatal magyar indult el a gondolkodás és tennivágyás útjain. Minden komolyabb ifjúsági mozgalom és egyéni munka 1919—1928 között Szabó Dezső szellemének a bélyegét hordta magán. „Új magyar ideológiája” a múltat átalakítani vágyó ifjúságnak valóságos bibliájává lett. Ebből idéztek fiataljaink cikkekben, ezt magyarázták szemináriumokban és ha tovább haladtak egyben s másban, az új magyar ideológia szelleme mindvégig ott kísértett írásaikban.

A dolgok természetes rendjénél fogva először Budapest ifjúsága kezdett szervezkedni és alakította meg a „Bartha Miklós Társaság”-ot. Asztalos Miklós, Fábrián Dániel, József Attila, Buday György és a többé-kevésbé radikális szabó-dezsőista ifjúság képviselte azt a magot, amiből rövid idő alatt a magyar haladás új és hatalmas fája nőtt ki. Évkönyvek és folyóiratuk harciasan támadott mindent, ami régi, követelte a földreformot és a titkos választójogot, az egyházak befolyásának háttérbeszorítását és egy új magyar élet kialakulását.

A „Sarló” ideológiája a Felvidéken — majdnem ugyanaz volt elindulásának első éveiben, mint a Bartha Miklós Társaságé, csak az ottani kisebbségi helyzetre volt alkalmazva. Mindkét egyesület egyik főprogrampontja a magyar paraszt beszerzése volt az „új magyar ideológia” alapján. A felvidékiek regös mozgalma és a Bartha Miklós Társaság falujárásai egészen a szegedi diákok agrársettlemet mozgalmáig két nagy forrásból táplálkozott: az új és magyar Rousseau Szabó Dezső paraszt messzianizmusából.

A budapesti és a felvidéki haladó szellemű ifjúság lelki kapcsolatainak megteremtése után már csak Erdély maradt hátra.

A progresszív magyar ifjúság két erős tábora (Budapest, Pozsony) után létrejött az „Erdélyi Fiatalok” vezetésével az erdélyi radikálisok kicsiny élcsapata is. A „Sarló”, a „Bartha Miklós Társaság” és az „Erdélyi Fiatalok” egy olyan mozgalomnak vetették meg az alapjait, amelyik hivatva lett volna a társadalom szemléletében megkövesedett magyar középosztályt a mai időknek megfelelően átalakítani és azt a magyar parasztság gazdasági és szellemi felemelésének szolgálatába állítani. Mindhárom csoport az utódállamok

haladó szellemű ifjúságaival és a többi kisebbségek fiatal-ságával kereste a megértés lehetőségeit és a kisebbségi probléma megoldását a magyar követelmények érvényesíté-sével a dunai konföderáció gondolatának békés megvalósítá-sától várta. E három csoport könyveiben, lapjaiban és idő-szaki irataiban egymást támogatta és a határok feletti „szel-lemi egység” gondolatát *Ady—Szabó—Móricz ideológiájá-nak jegyében* vélte megteremteni. A progresszív ifjúság bátor sorsvállalása és harci kiállása nagy dolog volt olyan időben, amikor még a „transzilvánizmust” is forradalmisággal vádol-ták és az állásait féltve védő idősebb nemzedék a fiatalok minden megmozdulásakor hatalmas összeomlásáért rettegett.

Szociológiai beállítottság.

Mindhárom mozgalomra jellemző, hogy bár három író gondolatvilágának hatásából indultak el, a magyar „meg-váltást” *nem az irodalomtól*, hanem *a társadalomtudomány-tól* várták és a modern magyar irodalom legnagyobb értéké-nek nem a nyelv megújítását tartották, hanem azt a *világ-nézeti erőt és útmutatást*, amely regényeken és verseken át a magyar társadalom forradalmi megújításának szüksége felé mutatott.

Fiatal ideológusaink csaknem kivétel nélkül elfordultak az irodalomtól és lázas buzgalommal fogtak neki a magyar társadalom tudományos vizsgálatának.

A három hasonló mozgalom legfőbb gondolati közössége nem az egymástól elkölcsönzött szellemi fegyverben, hanem a közös forrás (*Ady, Szabó, Móricz*) ideológiának hatásában állott s így a fentemlített „szellemi egység” csupán szimbo-likus erejű volt és csak addig tartott, ameddig a romantikus célkitűzések világából a fiatalok a realitások sokfelé ágazó világába le nem szálltak. És ez az idő is eljött. Az évekig tartó programadás, egymástdícsérés egy olyan modern, de lényegében üres verbálizmust termelt ki, amin a fiatal moz-galmaknak túl kellett esniök, ha nem akartak egy modern formájú, de tartalmatlan és délibábos nemzetfelfogás zsák-uccájába jutni. Épen ezért megindult a komoly szakszemi-náriumi munka mindenütt és egy-két részletkérdés értékes, modern feldolgozása jelezte azt az utat, amelyre a haladó magyar fiatalság rá akart lépni. A romantika korszaka ezzel véget ért és a fiatal magyar megmozdulások, köztük az „Er-délyi Fiatalok”-é is rálépett a realizmus útjára. De ezt az utat már nem teljesen a fiatalok választották. Fejlődésük, világfelfogásuk kialakulása és eredményei most már nem saját erejüktől, hanem a világhelyzet egyre parancsolóbb

beeszlésétől függtek. És az „idők sodrában” a társadalmi harcok vihara kit erre, kit arra kergetett, de nem mindig abba az irányba, ahová a fiatal lelkesedés tüze egykor irányította őket.

A második korszak az „Erdélyi Fiatalok” belső fejlődésében sokkal termékenyebb volt, mint az első. A romantikus célkitűzések az erdélyi ifjúság nagy tömegeiben felébresztették az öntudatot és egész sereg ifjút a kisebbségi élet komoly problémáinak tanulmányozására serkentettek.

Az „Erdélyi Fiatalok” vezetése alatt álló Székely társadalmi főiskolás csoport évente 50—70 előadást rendezett, ahol a legkülönbözőbb felfogású előadók — 40—180 hallgató előtt — aktuális problémákat fejtegettek s az előadásaikat követő vitákban beszéltek meg az erdélyi fiatalok állásfoglalásának kérdését. Legnépszerűbbek a társadalomtudományi kérdések voltak. Az „Erdélyi Fiatalok” vezetősége ugyanis e lap liberális rétegének kezében lévén, az előadók és előadások megválasztásában a liberalizmus szelleme nyilvánult meg. A lap életének már a második évében a radikális lendület letört és a forradalmi hangokat a reálpolitika kevésbé merész és az adottságokkal inkább kibékülni hajlandó hangjai váltották fel. A diáksegélyezés függetlenségének hangoztatása mellett a lap most még kevésbé foglalt állást az egyházak túlerős befolyása és a Magyar Párt konzervatív politikája ellen. Taktikai okokból lassanként minden olyan kérdést kikapcsolt programjából, ami valamelyik felekezet, vagy más magyar társadalmi közület érdekeit sérthette volna. Ehelyett még nagyobb erővel hangsúlyozta az ifjúsági autonómia és a felekezeten és osztályokon való felülemelkedés és összefogás elvét. Az egyházi ifjúsági egyesületek lassanként belátva azt, hogy az „Erdélyi Fiatalok” nem tör érdekeik ellen, most már a megegyezés útjait keresték a lappal és ezzel a lap erejét látszottak növelni.

Falu-munka.

A szépen meginduló *falumunka* szintén a szebb jövő biztató jele volt. Ifjaink nyaranta egész sereg székely és belső erdélyi falvat látogattak meg, sőt volt közöttük néhány, aki a bukovinai és a moldvai csángókat is felkereste. A falupályázatok szintén egyre sikerültebbek voltak és a megindult falumunka módszereit a többi egyesületek is kezdték átvenni. De egy-két kivételtől eltekintve, az erdélyi falujárók még mindig a tervezgetések és az általánosságok felhőiben jártak. Lelkesedtek és lelkesítettek, de nagyon ritkán jutottak el a tudományos kutatások komoly megkezdéséig.

Nagyon divatos volt még a szövetkezeti mozgalom is. Itjaink a magyar falvak sorsát, leromló életszintjét hatalmas szövetkezetek életrekeltésével próbálták megoldani. Ezen a téren *Balázs* Ferenc fejtett ki különösen élénk tevékenységet azért, hogy szövetkezeteket hozott létre az Aranyosvidéken és a falusi önellátás elvének próbált híveket szerezni.

Nemzedék-ellentét.

Az erdélyi fiatalság egyik forradalmi jelszava a *nemzedék-ellentét* állandó hangoztatása volt. E téren nemcsak a Bartha Miklós Társaság és a „Sarló” kezdeti korszakát követő „Erdélyi Fiatalok” jártak elől, hanem a többi egyesületek ifjai is. Fiatal ideológusaink ugyanis azt tartották, hogy a háborúért, a gazdasági leromlásért, a hamis jelszavakért és az ifjúság jövőtlenségéért egyedül az előttük jártak vonhatók felelősségre. Előadásaikban szinte refrainszerűen ismétlődtek a nemzedékgyűlölet hol palástolt, hol meg egészen nyílt harci jelszavai. Az ifjúság forradalmiságának kitombolása volt ez, ami rövidesen azt eredményezte, hogy a magát „bűnösnek” érző idősebb nemzedék „felekezeti és osztálykülönbség” nélkül visszautasította a fiatalok „meggondolatlan” támadásait, sőt a bizalmát épen ezért még az igazán értékes ifjúsági munkásoktól is megvonta.

Lassanként a szokásos nemzedéki harc is erejét veszítette és az „Erdélyi Fiatalok” mozgalmaiban a liberalizmus látszott úrrá lenni, de a látszategység mögött dolgoztak már az ellenerők és az 1929-ben kitört nagy gazdasági világválság olyan ellentétekről rántotta le a leplet, amelyekről Európában senki sem álmodott, legkevésbé az a liberális polgárság, amelyik a társadalmi ellentétekről még csak tudomást se szeretett venni és azok létezését legtöbbször egyenesen kétségbevonta.

Az „Erdélyi Fiatalok” liberalizmusa mögött is nagy ellentétek húzódtak meg. A pillanatnyi összefogás és az azt követő siker nem elégítették ki a lap főmunkatársainak nagy részét. A katolikusok nem nézték jó szemmel, hogy a lap hangadó¹ elemei protestánsok, a protestánsoknak viszont állandóan engedniük kellett vallásos életszemléletük túlságos hangoztatásából csak azért, hogy a katolikusok ne érezhessék magukat megsértve. Világnézeti téren pedig a lap mérsékeltebb és radikálisabb elemei között a programadás és a cikkek körül állandóak voltak az összecsapások.

Marx, Engels tanulmányozása.

E belső ellentétek idővel új erőre kaptak a világválság következtében. De a válság igazi folyamata akkor indult

meg, amidőn a felvidéki és magyarországi progresszív ifjúság mintájára az „Erdélyi Fiatalok” is a társadalomtudományokkal való élénkebb foglalkozást határozta el. Rövidesen a lap körül 8—10 tagból álló szociológiai szemináriumok alakultak és heti összejöveteleikben sorra vitatták a mai társadalom legégetőbb problémáit és elsősorban a szocializmus kérdését. Fiataljaink lázas buzgalommal kezdték *Marx, Engels* műveit tanulmányozni és igen tekintélyes részük, épen a szellemileg értékesek táborából, csakhamar a marxizmus hívévé szegődött. Valóságos folyamattal állunk e téren szemben úgy Erdélyben, mint Budapesten és a Felvidéken. Azok a fiatalok, akik eleinte csak a polgári radikalizmus jelszavait hangoztatták és a szociológiával való foglalkozásra adták magukat, csaknem kivétel nélkül eljutottak a teoretikus szocializmussal való szimpátiáig, majd a szociáldemokrácián át a marxizmus leninista és stalinista értelmezéséig. 1930—33 között az ifjúság figyelmét már nem az irodalom vagy saját sorsának a figyelése kötötte le, hanem a *világhelyzet* és a társadalmi harcok kimenetelének lázas figyelése. Budapesten a Bartha Miklós Társaság belsejében és a pozsonyi „Sarló”-ban ugyanez a folyamat ment végbe, csakhogy sokkal gyorsabb ütemben. A világnézeti kérdés előtérbe kerülésével fiataljaink mindent világfelfogásuk szemszögéből néztek és az ellentétek most már széteséssel fenyegették a magyar progresszió előretolt bástyáit. Budapesten a Bartha Miklós Társaság rövidesen ketté is szakadt. A kommunista szárny kilépett a társaság tagjainak sorából és a legerősebb ellenzékbe ment át. A bentmaradt polgári és szociáldemokrata frakció szintén nem kerülhette el a további szétesés folyamatát. A szociáldemokraták a társaságot otthagya, beléptek az Országos Szocialista Pártba, a jobboldali elemek pedig szintén kiváltak a társaságból és más, ugyancsak intranszigenz nemzeti radikálistákkal egyesülve, megalakítják a Wesselényi Miklós Társaságot. Ezzel a Bartha Miklós Társaság meg is szűnt.

A felvidéki „Sarló” kebelében az ellentétek még élesebbek voltak. 1932 őszén a hosszas belső harcok után a „Sarló” szintén kettévált, szocialista és polgári radikalista szárnya kilépett táborából, a bent maradt többség pedig ünnepi gyűlésén az Országos Kommunista Párthoz csatlakozott és e csatlakozás emlékére könyvet adott ki.

Egyelőre úgy a budapesti, mint a felvidéki marxista ifjúság élénk agitációba kezd. Valóságos hittérítői lázzal veti rá magát azokra az ifjúsági tömegekre, amelyek világnézetükben még ingadozó álláspontot foglaltak el.

Mi vezette a marxista ifjúságot és harcaiban milyen eszközökkel élt? A marxista fiatalok a szocialista írók, de

főként Marx és Lenin elveit fogadva el azt hirdették, hogy a világtörténelem nem más, mint osztályok harcának történelme, irodalom és kultúra csak felépítmény, ami az uralkodó társadalmi osztályok szolgálatában áll. A gazdasági válság és az azt követő nyomor, továbbá a háborúk és a társadalom minden nyomorúsága a kapitalista termelési módból folyik, amelyik a polgárság uralmán és a munkásság kizsákmányolásán alapszik. Az osztályellentétek és a nemzeti harcok megszüntetése csak úgy lehetséges a marxista ideológia szerint, ha a kizsákmányoló polgársággal szemben megindul a kizsákmányoltak: a munkások szervezkedése. Az osztályharcok végcélja a forradalom és ezáltal a szocialista társadalom megszületése, amely létrehozza majd a szocialista termelési rendet. Ebben az új társadalomban azt az „érték-többletet”, amelyet most a polgárság használ fel egyéni céljaira, az állam veszi át és állítja az osztály nélküli társadalom szolgálatába. A jövő társadalmában minden ellentét meg fog szünni; a nemzetiségi ellentétek is megoldódnak és a kollektív, új élet végeredményben az egyes egyének szabadságát és a mainál nagyobb jólétét fogja biztosítani.

Fiatall marxistáink előtt példaként ott lebegett már egy állam példája, Oroszorszáé, amely 1917 óta próbálja a marxista-leninista elméletet az életbe átültetni.

A fenti elmélethez felvidéki és erdélyi fiataljaink még azt is hozzátették, hogy a kisebbségi elnyomás alól csak a szocialista világforradalom szabadíthatja fel az elnyomott magyarságot.

A marxista magyar ifjúságnak előretörését elősegítette az, hogy a gazdasági válság Európaszerte szörnyű rombolást és fejetlenséget okozott. Mindenütt forradalmak kitérésétől tartottak és különösen Németországban éleződött ki erősen a szembenálló polgárság és munkásság harca. Közben az orosz tervgazdaság sikerei és a kommunista világpropaganda azt a látszatot keltették, mintha a világforradalom órája *ütött* volna és a polgárság órái meg volnának számlálva. 1928-tól 1934-ig a világ gazdasági helyzete tovább romlott ugyan, de lassanként a mindenütt megújuló forradalmi mozgalmakkal szemben a polgárság is szervezkedni kezdett. A fasizmus példáját követő hitlerizmuson kívül majdnem minden országban más és más címen és zászló alatt tömörül a polgárság, hogy régi világát és előjogait megvédje. A világforradalom szintén elmarad, mert a munkásság mozgalmait mindenütt leveri a katonaság és a felfegyverkezett polgárság. 1933 tavaszán pedig Hitler Németországban uralomra jut és ezzel a baloldali diktatúrák és a világforradalom veszélye Európa polgársága felől egyelőre elvonul.

Mi a helyzete ebben a társadalmi harcban az erdélyi fiatalságnak? A világesemények és a társadalomtudományokkal való foglalkozás erősen balra tolják a fiatalokat. Az erdélyi magyar ifjú marxisták ugyanazt vallják, mint a világ bármilyen részén élő „elvtársaik”, csak hogy a marxista módszert az erdélyi viszonyokra próbálják alkalmazni. Mik a céljaik? Megnyerni az erdélyi ifjúság nagy tömegeit a szocialista eszméknek és a munkásság mellé állítva, szembehelyezni az erdélyi magyar polgári társadalom legerősebb oszlopával: a Magyar Párttal és az egyházakkal. Megindítani a harcot minden olyan ideológia ellen, ami szerintük a polgárság szolgálatában áll, tehát az irodalom és a tudomány területére is be kell vinni a marxista kutatás módjait. Az ifjúsági egyesületeket fel kell robbantani, mert azok az egyházak szolgálatában állanak és a legerősebb ifjúsági csoportosulást, az Erdélyi Fiatalokat *válaszút elé* kell állítani: *vagy a régi. vagy az új világ!*

A harc teljes erővel megindult és az új erdélyi marxisták nem is mulasztottak egyetlen fontos alkalmat sem, hogy a „polgári világrendet” minden vonatkozásában ne támadják. Főtámaszuk a szocialistává vált *Korunk* volt, ahová fiataljaink egyre nagyobb számmal kezdtek írni. Az „Erdélyi Fiatalokon” belül és kívül szintén megtörtént a fenti átalakulás. A lap vezetősége azonban változatlanul ragaszkodott liberális tradícióihoz és a jobb és baloldal között nem akart állástfoglalni. Erie fiatal marxistáink kívülről és belülről megindították a lap elleni harcot. Az 1932 őszén tartott ifjúsági konferencia, amelyet az Erdélyi Fiatalok rendeztek, három estén át kirobbantotta az addig lappangó ellentéteket. Mindhárom előadást vita követte és e vitára fiatal marxistáink tudásuk teljes felvérteztségével mentek el és támadták az előadókat, a lapot, a polgári társadalmat a marxizmus szemszögéből. A közel 150—200 főnyi hallgatóság a baloldali felszólalóknak látszott igazat adni és ez a konferencia Erdélyszerte úgy lett elkönyvelve, mint a marxista ifjúság nagy előretörése. Fokozta még a hatást az is, hogy a baloldali fiatalság — élén Demeter Jánossal — lapot indított.

„Falvak Népe”.

A „Falvak Népe” már annak a marxista erdélyi ifjúságnak volt a megnyilatkozása, amelyik a teóriák síkjáról a gyakorlati politika mezejére szállott le, amelyik már nem elégedett meg az elméleti szocializmussal, hanem az aktív síkra szállás erőpróbáit végezte. „A falusi dolgozók” érdekében akart küzdeni és e küzdelem a „falvak szegényeit” maga

mellé próbálván állítani, a legélesebb harcot indította meg az Egyházak és a Magyar Párt ellen.

Íme Szabó Dezső faluprogramja hová jutott alig három év alatt az erdélyi ifjú marxisták „jövőtkeresésében”.

Természetesen a „Falvak Népe” és az azt követő „Néplap” erős támadásban részesültek a Magyar Párt és az Egyházak részéről. Az „ifjúsági munka” ellen a megtámadott magyar társadalmi szervek a hatóságokkal együtt léptek fel közös erővel és próbálták a gyorsan terjedő baloldali mozgalomnak gátat állítani.

1933 telén és tavaszán az erdélyi magyar ifjúsági életet a marxizmus dominálta különböző formáiban. Ifjúsági gyűléseken, vitaestélyeken, előadásokon, megbeszéléseken mindenütt a baloldal szónokai arattak sikereket, az ő érveiket tapsolták meg az ifjúsági tömegek és az általuk lefestett jövő ködképe szuggerálódott a hallgatóság lelkébe. És különös, hogy ezúttal nem a zsidók emelték magasra a társadalmi megváltás vörös zászlóit, hanem a „fajmagyarok” és addig jó „keresztényeknek” hitt ifjak. A magyar ifjúság körében előretörő marxista mozgalom volt a jelképe az „Erdélyi Fialatok” kettészakadása 1933 tavaszán, amidőn dr. Péterfy Jenő és Demeter Jánost kizárták alapító főmunkatársaik sorából. Ettől a pillanattól kezdve az Erdélyi Fialatokból kivált „baloldali szárny” lapjaiban és az ifjúsági élet összes számára még nyitva álló fórumain a leghevesebb ellentámadásba ment át az „Erdélyi Fialatok” liberalizmusa ellen, amely szerinte nem őszinte, mert alapjában véve konzervatív és jobboldali ideológiát takar.

A keresztény diákok soraiban előretörő kommunizmus még inkább megtalálta útját a kolozsvári egyetem zsidó hallgatóihoz, akiket a cionista mozgalom anyagi és erkölcsi támogatásának teljes latbavetésével igyekezett „legfőbb” ellenségétől visszatartani. De 1932 és 1933 folyamán mindez sikertelennek bizonyult, mert a zsidó diákság csaknem kivétel nélkül a kommunizmus karjaiba vetette magát és az új eszmék leglelkesebb propagálója lett.

Hitlerizmus.

1933 tavasza a világhelyzetben jelentős erőeltolódásokat hozott létre. Hitler uralomrajutása Németországban nemcsak a német kommunizmus további terjedését állította meg és mentette meg az európai polgárságot a közeli világorradalom bekövetkezésétől, de egyszersmind Európa összes országaiban a kommunista mozgalmakra mért egyelőre nagy csapást. A forradalmi mozgalmak visszafejlődését nem csupán az állam-

hatalmak fegyveres megerősödése magyarázza, hanem a lélektani átalakulás, ami a munkástömegek és azokkal szimpatizáló polgári forradalmárok táborában a német események hatására bekövetkezett. A marxista propaganda ugyanis mindig a világforradalom közeli bekövetkezésével biztatta a politikai elnyomás és a gazdasági válság alatt nyögő tömegeit. A „jobb idők” közeli eljövételét különösen a német kommunizmus uralomrajutásának reményével tudta a benne bizókkal elhitetni és így nem csoda, ha a divatból, vagy félelemből szimpatizálók és a régi meggyőződéses kommunisták egy igen tekintélyes része is elcsüggedt, a német események hatása alatt.

Ennek a tömeglélektani jelenségnek elkerülhetetlenül meg kellett éreztetnie hatását az erdélyi magyar főiskolai ifjúságra is. 1933 tavaszától napjainkig ifjúságunk élete, szellemi fejlődése új periódusba lépett. Ezt a harmadik korszakot már nem a baloldali eszmék egyoldalú uralma jellemzi, hanem a megerősödött és fasizálódott jobboldal küzdelme a baloldal még mindig erős előcsapataival és a liberális ifjúság utólagos előretörése.

A baloldali ifjúság gyengülésének úgy Erdélyben, mint a Felvidéken és Magyarországon voltak más okai is, amiket a világválságtól függetlenül, már azt megelőzőleg észre lehetett venni. A marxizmus leninista értelmezése ugyanis nem elégszik meg a szocializmus igazságainak: a történeti materializmus, az osztályharc és a szocialista termelési rend eszméinek elfogadásával, hanem elvárja híveitől azt is, hogy eszméi érdekében harcba álljon, küzdjön azok megvalósításáért. Azokban az országokban, ahol a kommunizmus megengedett pártokkal rendelkezik, a propaganda nem jár nagy veszéllyel, de ott, ahol azt szigorú intézkedésekkel, legtöbbször évekig tartó börtönbüntetéssel sújtják, a „szimpatizánsok” nagy része visszariad a „mozgalmi életbe” való bekapcsolódástól.

Különösen nehéz a pusztán csak teoretikusan kommunista intellektuel helyzete, aki pártmunkára képtelen, mert anyagi helyzete, nevelése, félelemérzete megakadályozzák benne. Ugyanígy volt annak a középosztálybeli magyar ifjúságnak is a helyzete, amelyik eljutott a kommunizmus megszeretéséig, de annak érdekében pártmunkára nem volt hajlandó az azzal járó veszélyek miatt. A felvidéki „Sarló” csatlakozása a kommunista párthoz olyan országban történt, ahol az megengedett, törvényes keretek között mozoghatott és mégis itt is a „Sarló” letörésére, átütőerejének megszűnésére és megindított mozgalmának zsákuccába jutásához vezetett. A „Sarló” lecsatlakozása után a kommunisták világtaktikáját

követte, amelyik a helyi viszonyokkal nem mindenütt törődött és fiatal „elvtársaitól” rögtön azt követelte, hogy azok minden összeköttetésüket a polgári egyesületekkel szüntessék meg. ne belülről, hanem kívülről támadják azokat és igyekezzenek megsemmisíteni. E taktikának az lett a következménye, hogy a diákegyesületek, ahol eddig mindig a „Sarló” hangja uralkodott, annak önkéntes kivonulása után teljesen a jobboldali és katolikus elemek vezetése alá kerültek.

A budapesti és erdélyi marxisták sorsa is az elszigetelődés lett. ami talán nem következik be akkor, ha befolyásukat minden egyesületben egyformán megőrzik és növelik. A „Falvak Népe” és a baloldali ifjúság egy részének „aktivizálódása” után gyors ütemben megindult az ellenerők szervezkedése is. A teoretikus marxisták helyzete nagyon meggyengült. Kis számban maradván a diákegyesületekben és az „Erdélyi Fiataloknál” befolyásukat az ifjúság nagy tömegeinek irányítására elvesztették és nagy részük hallgatásra, vagy szocialista irodalmi munkássága kényszerült.

A jobboldali ifjúság.

A világhelyzet hatása alatt szervezkedő *jobboldali erdélyi ifjúság* most már egyszerre *magához tért*. Az internátusbóli könyörtelenül kidobnak mindenkit, aki kommunista eszmék terjesztésével gyanúsítható, a segélyezésből kizárják⁴ az ilyen érzelmű ifjakat és ideológiailag is olyan széles fronton veszik fel a baloldali magyar egyetemi ifjúsággal a harcot, hogy az a siker reményében harcra kiállani ma már nem képes. A marxista propagandát pedig az államhatalom is nagy erővel igyekszik elnyomni és e tekintetben a megtámadott magyar polgárság védelmére siet. Azok a sorozatos elfogások, amelyek folytán másfél év alatt 10—15 „keresztény” magyar ifjú jutott börtönbe, mutatják, hogy a jobboldal mennyire fasizálódott és mennyire eltért liberális alapelveitől, de mutatják a mélyben dolgozó erők munkáját is, amelyet igazában nem ismerünk, csupán fel-felbukkanásából vonhatjuk le azt a következtetést, hogy a baloldali erdélyi ifjúság ma is létezik és harcol még.

A marxista ifjúság ellen felvonuló erők közül legelső az ifjú katolicizmus. Ez az irány az ifjúsági mozgalmakból indult ki és a „quadagesimo anno” társadalmi elveit igyekszik katolikus „vélelmezéletté” kiszélesítve, Erdély ifjúságával; elfogadtatni. Főcélja az ifjúság visszatartása a kommunista propagandától és ezért külsőségekben utánozza azt, hasonló jelszavakkal, módszerrel él, de a tartalom, amit e jelszavak fednek, szemben áll a marxizmus lényegével.

Az erdélyi ifjú-katolikusok időszakai sajtó-megnyilatkozásaikban állandóan a „legradikálisabb” szerepet játszották és a társadalmi *reformok terén mindent ígértek, de a katolicizmuson belül*. Mi sem természetesebb, hogy a harc részük-ről nemcsak a szembenállók ellen, de a közbülállók: az „Erdélyi Fiatalokkal” szemben is megnyilvánult. A liberalizmus erőtlensége mindkét szélsőség erejét növelte, de az ifjú katolikusok ezen kívül a katolicizmus budapesti és internacionális erejére is számítottak.

A szocializmus európai előretörése különösen a középosztály fiainál volt nagyon erős, bár az erős vallásos nevelés reakciója folytán épen a katolikus fiatalság sorai közé jutottak el leghamarább a kommunista eszmék. Mégis az erdélyi katolicizmus nagyon sok fiatalot tudott szerelni világnézetileg, részint *anyagi* támogatással, részint *fenyegetéssel, meggyőzéssel*; nagyrészt azonban egy új és *szociális tartalmú világ célkitűzésével*.

Az IKE és más protestáns egyesületek.

A református IKE szintén megerősödött. Városi és vidéki konferenciáin 100—100 hallgató szokott résztvenni. Szellemi irányát illetőleg két egymástól eltérő törekvést tapasztalhatunk. Az egyik László Dezső és Bíró Sándor vezetésével a fiatalok idősebb részét tömöríti és Szabó Dezső „Új magyar ideológiáját” próbálja a vallásos életszemlélet Makkai Sándortól hirdetett elveivel összekapcsolni. „A magunk revíziója” és a „Magyar fa sorsa” valóságos bibliái ennek az ifjúságnak, amely e művek szellemét követve, szintén revízió alá akarja venni a múltat, de úgy, hogy annak „élő értékeit” bekapcsolja a mai életbe. László Dezső Széchenyi könyve ennek az iránynak első ifjúsági irodalmi megnyilatkozása.

Az unitárius Dávid Ferenc egyesület szintén intenzív munkát fejt ki abban az irányban, hogy a modern polgári gondolatok életbevívésével ifjúságát megvédje a baloldali eszmék előretörésétől. Legfőbb ideológusa e tábornak Balázs Ferenc, aki a szövetkezeti mozgalom és a falusi Önellátás elveit hirdeti. Nagy eredménnyel azonban épen kis száma miatt a Dávid Ferenc egyesület sem dicsekedhetik el, de munkájának hatása az unitárius társadalom szűk keretei között így is érezhető.

Az erdélyi magyar főiskolai ifjúság harmadik korszakában, a ma gyorsan tovatűnő iramában az erőviszonyok váratlanul tolnak el jobbra vagy balra. A Magyar Párt ifjúsági szakosztályai, főként vidéken fejtenek ki erős társadalomszervező munkát.

Az elmúlt évek során még több olyan ifjúsági alakulat jött létre, amelyek a mindenkori világpolitika áramlatait tükrözték vissza. Ilyen volt a „Harmincévesek Egyesülete”, amelyik nemzedéki alapon próbálta az állástalan intellektuel ifjúság szervezését megoldani és ideológiailag a szélső nacionalizmus táborába beszervezni.

A „kék-gombosok”.

A népiesen „kék-gombosoknak” nevezett ifjakat a fasizmus és a hitlerizmus gondolatainak magyar viszonyokra való átültetési vágya jellemezte. Erőviszonyaik virágzásuk idején sem voltak ismertek, mert titokban, sejtrendszerben szervezkedtek. Ma ez az alakulat is megszűntnek tekinthető.

Az elmúlt évek során állandó törekvése volt a kolozsvári egyetemi ifjúságnak egy egyetemi magyar diákegyesület felállítása. Hosszas gyűlések és viták után „Bolyai János Egyesület” néven létrejött az új diáktömörülés, de alapszabályait soha sem hagyták jóvá és így az egyesület egy csomó megbeszélés, nagygyűlés, választmányi gyűlés és hiábavaló kérvényezés után kénytelen volt kialakult szerveit feloszlítani és működését megszüntetni.

1933—34 között újból erősödni látszik az „Erdélyi Fiatalok” is. Kilépett és kizárt főmunkatársai helyébe újak kerülnek, de a lap gazdasági viszonyok miatt évente csak négyszer jelenik meg és a vidéki estélyek is megszűntek. 1934 elején a lap főmunkatársainak értekezlete elhatározta a lap jellegének megváltoztatását. Irányváltásáról egyelőre nincsen szó. Az „Erdélyi Fiatalok” körül csoportosultak többsége ma is a liberalizmus követelését tartja az egyedül célravezető eszköznek és „minden iránynak” helyet akar adni ha sábjain.

A lap külsőleg 1934 elejétől fogva feladta főiskolás *jellegét* és mint az „új” erdélyi fiatal nemzedék orgánuma, óhajtja eddigi feladatait tovább folytatni. Az új átalakítás óta az Erdélyi Fiatalok mellé azok a „kiábrándultak” is csatlakoztak, akiket a többi diákegyesületek „szociális” programja nem elégített ki.

A baloldali diákok továbbra is ellenzékelt alkotnak az összes egyházi diákszervezetekkel szemben. Főcéljuk a magyar falu megnyerése, ugyanaz, amit az Erdélyi Fiatalok és egyházi diákegyesületek is célul tűztek ki, csak hogy mindenik más eszközökkel akarja a magyar parasztságot magamögé állítani és más világnézeti célokat szolgálai.

Élesebb harcok.

1933 ősze óta azok az éles és kíméletlen harcok, amelyek

az erdélyi ifjúság soraiban oly hevesen dúltak, mintha megszűnőben volnának. Az ifjúság jelentékeny részében az a meggyőződés kezd uralkodóvá válni, hogy az erdélyi fiatalság *jövőjét* nem a világnézetek harcainak bizonytalan esélyeire kell felépíteni, hanem a ma realizálható lehetőségeit kell felkutatni. Az ifjúság nagy többsége nem *Yeü* részt sem a jobboldal, sem a baloldal különböző alakulatának sokszor késhegyig menő küzdelmeiben és ma nem azt nézi, hogy holnap mi lesz és hogyan fog nyomorult gazdasági viszonyaiból kiszabadulni? Ez az ifjúság csak a mára vár feleletet. Mit egyek? Hogyan éljek meg? Ezek az ő kérdései és bárhonnan jön rá a felelet, elfogadja a feléje nyújtott életlehetőséget, mert erre materiális helyzete kényszeríti.

Ez a gyakorlati szellem ma már oly erősen terjed, hogy még a határozott világnézeti alapon állók egy része is belátja, hogy nem lehet mindent a „holnapra” építeni és hogy a gyakorlati lehetőségek kihasználása nem jelenti egyúttal a világnézet feladását is. Ez a belátás olyan utat látszik mutatni, amely talán külső sikerekben nem lesz olyan hangos, mint az előző idők életéé, de belső eredményekben annál termékenyebbnek ígérkezik.

1931-től fogva lassanként ébredezni kezd az ifjúság irodalmi és tudományos érdeklődése is és itt-ott már az önálló megnyilatkozás jeleivel találkozhatunk. Az irodalmi konferenciák, az erdélyi irodalom olvasásának terjedő divatja és a fiatalságban lappangó művészi képességek mind hozzájárultak ahhoz, hogy 1931 óta irodalmi lapjaink hasábjain egyre sűrűbben találkozunk fiatal lírikusok, novellisták és kritikusok írásaival. A *Helikon* és a *Pásztortűz* szintén elősegítették a fiatalok érvényesülését, de természetesen azzal a szándékkal, hogy az idősebb írónemzedék utánpótlásáról gondoskodva legyen és hogy ideológiailag a „transzilvánizmus” az ifjúság íróin át tovább éljen és erősödjék. Fiataljaink Erdélyben irodalmi téren rendkívül hamar és könnyen érvényesülhettek. Természetesen úgy az esztétikai, mint a világnézeti irányítás itt azok kezében volt, akik erdélyi irodalmi életünk sorsa felett az „élet és halál” urai voltak. De így is egyik fiatal tehetség a másik után bukkant fel és alig múlt el egy-két év, a fiatalok irodalmi szervezkedése is megindult. Ennek a szervezkedésnek első gyümölcse volt az „Új Arcvonal” című antológia, amelyik 19 fiatal erdélyi lírikus, novellista és kritikus írásait tartalmazta. Az „Új Arcvonal” korántsem volt annyira új, mint azt a címe mutatta, csupán egy ad hoc bemutatkozása egy olyan egymással ellenkező felfogású és képességű írótabornak, amelyiket csak a barátság és személyi ismeretség laza szálai fűztek össze. De már

19 magát büszkén „írónak” valló fiatal között két élesen elhatárolható csoportot vehetünk észre. Az egyik a „transzilvánista szárny” Reményik és Áprily nyomdokain haladt verseiben a formakultuszt, tanulmányaiban az „új erdélyi transzilván ideológia” kiépítését hangoztatta.

A másik és talán kisebb tábor *az irodalom szociális hivatására* mutatott rá és a „traszilvánizmus” ködös eszménye helyett az erdélyi realitások írói hangoztatásának szükségét hirdette. Az időközben kitört Helikon- és Pásztortűz-válság kedvezett a fiatalok előretörésének, akik most már komoly irodalompolitikai tényezőkké emelkedtek. 1933 tavasza óta az „Erdélyi Helikon” hasábjainak csaknem kétharmadát a fiatalok írásai töltik meg és az új Pásztortűz szintén nagy teret enged írásaiknak.

A fiatalok sikeres megszervezésének az anyagi akadályokon kívül komoly világnézeti nehézségei is voltak. Ennek ellenére 1933 nyarán létrejött „az erdélyi fiatal írók Ady Endre társasága”, amelynek célja a fiatal írók, tudósok és irodalombarátok világnézeti állásfoglalásra nem tekintő gazdasági és irodalompolitikai egyesítése volt. A közel ötven fiatal által létrehozott új egyesület megalakítását különbözőképpen nézték az egyes írói körök. Voltak, akik örvendtek neki, mert egy szabadabb és bátrabb szociális felelősségű irodalom megszületését várták. A Helikon azonban az új alakulást nem jó szemmel nézte, mert attól tartott, hogy az a szétszakadó irodalmi „egység-frontját” még jobban darabokra fogja tépni. Mindez azonban nem következett be, mert a fiatalok anyagi helyzete úgy a tervezett folyóirat, mint a könyvkiadóvállalat létrejövését megakadályozta és a közbejött ostromállapot új magyar egyesület engedélyezését illuzóriussá tette.

Ma ismét a fiatalok világnézeti szétválása és irodalompolitikai, csoportosulása fenyeget. Legtöbbször a Helikon körül és attól várják irodalmi érvényesülésük gyorsabb ütemét és ezért új lapra is gondolnak, hogy jelentőségük ezáltal még jobban kihangsúlyozódjék. A másik csoport viszont egyelőre a „Ívorunk” köré csoportosult, ott fejt ki irodalmi és tudományos tevékenységet a lehetőségek határain belül. Más részükhöz meg a Brassói Lapok irodalmi mellékletébe ír és ott próbálja tömöríteni a fiatal progresszív írókat.

Végül a fiatalok tudományos törekvéseiről is meg kell emlékeznünk. Már említettük, hogy az erdélyi ifjúság érdeklődésének iránya a legutóbbi időkig kimondottan társadalomtudományi és nem irodalmi. Sajnos, e nagy érdeklődés nem áll arányban az elért és felmutatható eredménnyel. Mindenesetre e téren is fiataljaink különböző világfelfogásainak

megfelelőleg dolgoztak a már meglevő lapokba: Erdélyi Helikon, Korunk, Erdélyi Múzeum stb. Társadalomtudomány terén Mikó Imre könyvét lehet mint komoly és az erdélyi viszonyokra alkalmazott eredményt felmutatni. Kisebbségnagyobb tanulmányokat kivülről még sokan írtak fiataljaink közül, de ezeket mind felsorolni nehéz volna. A társadalomtudományon kívül az irodalomtörténet, kritika, történelemtudomány, teológia stb. szintén művelőkre találtak. Néhány név a fentiekén kívül itt is megérdemli a felsorolást: Biré Sándor, Balázs Ferenc, Szabó Attila. Debreczeni László, Oberding József, Demeter János, Demeter Béla. Albrecht Dezső, Venczel József, Debreczi László stb.

Az erdélyi magyar főiskolások belső fejlődésének tárgyalását ezzel a névsorral le is zárhatnók, de hadd legyen szabad előbb 1928—1934 mérlegét felállítani. 1928-ban alig volt magyar egyetemi hallgató Erdélyben, aminek következménye a magyar középosztály kipusztulása lehetett volna. Ma, hét év múlva, ezernél több magyar fiú hallgatja a különböző fakultások előadásait és hét év alatt több mint félezren szereztek román egyetemi diplomát. Az utánpótlás tehát biztosítva van. 1927-ben az ifjúság belső fejlődése még gyermekcipőkben járt. Hét év alatt a világ minden izgató problémáival megismerkedett és önmagát nemcsak szakmájában, de a társadalmi életben való tájékozódásban is kiképezve, túl esett *fejlődésével és a világhelyzettel járó legnagyobb válságain* és ennek következtében ma már erejében és kitartásaiban megacélosodott. 1928-ban sem az irodalom, sem a tudományok nem érdekelték. Ma már a válság ellenére komoly *é*rdélyi viszonylatban szép jövőt ígérő írói, tudósai és szakemberei vannak.

A maga egészében tehát a kép optimista. Az erdélyi társadalom intellektuel rétegei hét év alatt biztosították fennmaradásukat, de a jövő kulcsa nagyobb és ma még ismeretlen erők kezében van. A kérdések egész sora megoldatlant! mered elénk és a biztató jelek mellett ott vannak a lehangelők is. Ifjúságunk anyagi helyzete rendkívül rossz, A segélyezés egyre kisebb mértékű lesz és a minimális szükségleteket sem fogja kielégíteni. Ifjúságunk szervezkedése elégtelen, törekvései szétszórtak. Még mindig több a beszéd mindenoldalon, mint a *tett*. Hiányzik a komoly elmélyedés és a rendszeres munka; az elhelyezkedés lehetőségei egyre romlanak: az erdélyi magyar társadalom és az ifjúság közös összefogása még nem igen látható, a politikai viszonyok súlyosodnak. Mindezek olyan tényezők, amikkel számolni kell annak ellenére, hogy legtöbbjük megoldása nem a mi erőnktől, hanem a körülöttünk élő társadalom mai adottságaiból folyik.

VIII. Az iskolán kívüli oktatás problémája.

A művelődés rohamos fejlődésével egyre szélesebb társadalmi rétegek vonódnak be a kultúra vonzási körébe és az érdeklődés iránya így egyre tágabb körű lesz. Ma már az élet sokirányú igényét egyedül az iskola nem tudja kielégíteni, pedig programja amúgyis agyonhalmozott, túlszűfolt.

Az iskolán kívüli nevelés és oktatás gondolatát a XX-ik század tolta előtérbe és ma már majd mindenütt Európában, egész sereg intézmény, egyesület, társaság működik azon, hogy a széles tömegek sokfelé ágazó érdeklődését kihasználva, a kultúra legújabb eredményeit olyan helyekre is eljuttassa, amelyek az iskola oktatási nevelési hatáskörén túl esnek. De ha valahol, úgy itt beszélhetünk legkevésbébbé egyiségről, mert ahányféle társadalmi osztály és azon belül különféle törekvésű kisebb réteg van, annyifélék a kívánalmak és az azt kielégíteni akaró megmozdulások.

Minden oly törekvés, ami az alkalmoszerű előadásokat és megmozdulásokat egységbe akarja fogni, beléjük rendszert óhajt vinni, alapjában véve helyes, mert az egyesített munkától több eredményt remél, de mindaddig megvalósíthatatlan, amíg a társadalmi ellentétek mai kiélezettsége és a működési viszonyok különbözősége meg nem szűnik.

Még talán legnagyobb sikerrel végzik felvilágosító és ismeretterjesztő hivatásukat az úgynevezett *szabadegyetemek*, szabad líceumok. Magyarországon már felkarolták az iskolán kívüli népművelés ügyét. Az évek óta folyó propagandának meg is van már a részleges eredménye, míg nálunk e téren sok kívánni való van hátra. És mégis, ha rendszertelenül bár, de élt és él a műveltségterjesztés vágya minden olyan erdélyi közületben, amelyik céljául tudomány- és irodalomápolást tűzött ki.

Vizsgálódásainkban azt fogjuk nézni, hogy az iskolán kívüli oktatás milyen társadalmi osztályból indul ki és milyen rétegeknek szól?

Erdélyben a politikai és kulturális élet intézményes vezetése a középosztály kezében van. jóformán minden irodalmi és tudományos megmozdulás innen indult ki és ennek a rétegnek művelődési állapotát, ideológiai célkitűzését tükrözi. A középosztály azonban szintén sok és egymással csak legfőbb érdekeiben egyetértő rétegből áll, ezért mindenikük munkásságát külön-külön fogjuk vizsgálni.

Már az egyetemi ifjúság művelődési törekvéseinél láttuk, hogy a parasztság megnyerése, művelődési viszonyainak

emelése volt mindenkor 1919 óta az erdélyi polgárság fő-törekvése

Milyen eszközöket használt fel e célból? Mindenekelőtt az egyházakat és az iskolák tanítóit, akik a nép nemzetpolitikai, gazdasági és művelődési emelésének munkáját többkevesebb sikerrel végezték és végzik ma is. A nép művelése szintén többirányú. A vallásos és kulturális felvilágosítást a papok, a kulturális és gazdaságit a tanítók, a csak gazdaságit a gazdasági egyesületek (Erdélyi Gazdasági Egyesület, Erdélyi Méhész Egyesület stb. stb.) végzik. Sokat tesz az utóbbi téren a Hangya szövetkezet és a többi újonnan alakult szövetkezetek is, amelyek az elméleti felvilágosítást összekötik a parasztság beszerzésével, terményeinek értékesítésével.

Gazdasági felvilágosítás.

Nehéz volna a gazdasági felvilágosítás egész területét áttekintenünk és mindazokra a törekvésekre rámutatnunk, amik e téren 17 év óta történtek, mert e munkában annyi egyesület vett részt, hogy azokat még röviden sincs lehetőségünkben felsorolni. De az egyesületek mellett az egyes lapok és különösen a vidékiek és a népnek szántak végeznek nagyon értékes munkát.

Sajnos, úgy a néplapok, mint a középosztályunk legtöbb falu felé orientálódását politikai és nem gazdasági, vagy társadalomszervező cél irányítja. A több mint 15.000 példányban megjelenő „Magyar Nép” végez gazdasági oktatást is, de hasábjainak nagy részét mégis a napipolitika tölti meg, amellyel pedig nem viszi előbbre magyar népünk kulturális kiművelésének ügyét. Az egyházak és a Magyar Párt célkitűzéseit szolgáló Magyar Nép mellett rövid ideig működtek más néplapok is. Ilyen volt a polgári radikális „Vasárnap”, Benedek Elek és Kós Károly néplapja, a baloldali „Falvak Népe”, a „Néplap” és mások.

Mindent összevéve a parasztság iskolán kívüli oktatómunkája gyermekcipőkben jár még Erdélyben. Mindaz, ami e téren Erdélyben az impériumváltás után történt, vajmi kevés. Az optimisták lehet, hogy eldicsekszenek azzal, hogy a románoknál még kevesebb történt a népművelés társadalmi megszervezése érdekében. Ez lehet, de az bizonyos, hogy a szászok összehasonlíthatatlanul előbbre vannak e téren is nálunk.

Az a néhány kezdeményezés, amit egy-két lelkes ember falujában, vagy a környező falvakban elvégez, csupán arra mutat, hogy mit lehetne tenni egy hatalmas társadalmi meg-

szervezettség esetén minden válság ellenére is és mutatja még az eredmények önmagában is nehezen elérhető lehetőségeit.

A falu irodalmi nevelése.

Irodalom terén szintén történtek lépések a falu lakosságának irodalmi művekkel való ellátására. A régi és új népkönyvtárak anyaga felfrissült, de sajnós, a könyvkiválogatás nem történt mindig helyesen és kevés volt a rendezésre álló és a népnek való igazán jó könyv. A „Magyar Nép” szintén adott ki a falusiak számára Népkönyvtárat, ahol az eddig kiadott negyven kötet nyújt gazdasági, történeti és irodalmi dolgokat egyaránt. Az egyes kötetek sikere vegyes volt, de e téren a Magyar Népet nem követte egyetlen más hosszabb életű kiadói vállalkozás sem.

A könyvtárak és a szórványosan itt-ott a nép számára tartott irodalmi előadások hatással voltak ugyan az irodalom terjesztésének ügyére és a nép esztétikai ízlésének és magyar népi öntudatának kifejlesztésére, de mert rendszertelenek és esetlegesek voltak, egész vidékek estek ki hatásuk alól, ahová az irodalomnak még csak a híre sem jutott el.

Sokkal jelentősebbek voltak azok a nagyszámú falusi s *műkedvelő előadások*, amelyeket 17 év óta előszeretettel tartottak és tartanak majd minden faluban. Évente sok százra és ezerre rúg azoknak a részint falusi, részint kisvárosi műkedvelői előadásoknak a száma, amelyek legtöbbször egész falvak és vidékek érdeklődését képesek megmozdítani. Műsoraikon nagyon sokszor a legrosszabb pesti giccsek szerepelnek, de máskor igazi irodalmi értékek is. Különösen népszerűek a népszínművek, amelyek Erdély falvaiban valóságos reneszánszukat élték. A műkedvelői előadások nemcsak az irodalmi ízlést fejlesztették, de azon át az egyetemes magyar műveltség szeretetét is és alkalmul szolgáltak az előkészítés nagy munkájában az összefogásra és a magyar öntudat erősítésére: Egy-egy jobban sikerült előadást falusi műkedvelőink felvittek Erdély nagy városaiba, sőt Budapestre is. Ilyen volt a kiskapusiak „Falú rossza” és a Nyirő-Haáz rendezésében udvarhelyiektől előadott székely balladamsztérium, a „Julia szép leány” is.

Érdekes jelenség Erdélyben, hogy míg a színházak előadásait is egyre kevesebben látogatták, addig a műkedvelő előadások csaknem mindig a zajos erkölcsi és a kielégítő anyagi sikerek jegyében játszódtak le. A színpad és az élet eltávolodásától úgy látszik a primitív formákra való visszatérés gondolata fog kikerülni, de a jövő fejlődés képe e téren sem áll biztosan előttünk.

Középosztály és munkásság viszonya.

A középosztály és a munkásság viszonyáról kulturális téren keveset írhatunk. Mindazok a kezdeményezések, amelyek e téren a középosztály részéről megindultak előadások, vitaestélyek formájában, a *teljes sikertelenség* jegyét hordják magukon, *mert céljuk nem. annyira az „objektív” ismeretek terjesztése volt, hanem inkább a munkásság marxista ideológiájának letörése és a polgári világszemlélet elfogadtatása.* Ujabban már az ily irányú kísérletezések megszűntek. Csak itt-ott próbál még a katolikus egyház akciót indítani a munkásság „visszatérítésére”.

Dalkultúra.

Ugyancsak az irodalom ügyét szolgálja részben a *dalkultúra* is. Tizenhét év alatt Erdélyben néhány lelkes ember propagandájának hatására egymás után alakultak meg a falusi dalkörök Dalos versenyeik, ünnepélyeik valóságos tömegmegmozdulások. Ma csaknem félezer magyar dalárda van a Romániához csatolt részeken és a benne résztvevők száma meghaladja a tízezret is. A zene és az irodalom eme közös katonái különösen a vegyes területű falvak magyar lakosságának öntudatosítása érdekében végeznek megbecsülhetetlen munkát.

Egyházak kulturális munkája.

A középosztály természetesen a saját nevelése érdekében fejti ki tevékenysége legnagyobb részét. A társadalomszervezés terén itt is a már kész intézményekkel rendelkező egyházak járnak elől.

Legelőször a katolikus egyház építette ki társadalmi szerveit: a népszövetség intézményét, a kongregációkat stb. és ezeknek előadásain és idősziki termékein át próbálja vallási hittételeit és sajátos nemzetszemléletét a falusi és városi katolikus lakossággal elfogadtatni. Hogy milyen erős szervezettel bír a katolicizmus Romániában, azt igazán csak az tudja, aki a katolikus székely falvak bigott életét ismeri. Az egyes vallásos iratok és ugyancsak vallásos szellemű szépirodalmi alkotások 20 és 40 ezer példányban kelnek el és a katolicizmus erősödése ma már a városokban is észlelhető.

A protestánsok egyház társadalmi és világi szervezkedése sokkal később indult meg, mint a katolikusoké. Mindössze öt-hat éve, hogy a nőszövetségek megalakultak és ezt követőleg a férfiszövetségek is. Ma már különféle református organizációknak közel félszázezer tagjuk van, akik falvakon és városokban egyaránt élénk vallási és kulturális munkát fej-

tenek ki. Előadássorozataikban és előadásaikban a valláson kívül az irodalom és az erdélyi magyar társadalom összes életproblémái megvitatásra kerülnek és a vezetőkön át a legkülönbözőbb rétegekhez jutnak el.

Az erdélyi magyar középosztály művelődési érdeklődése sokirányú. Mégis négy főérdeklődési kör az, ami a kulturális helyzetét ismerő előtt könnyen és azonnal felismerhető: a vallásos, az irodalmi, a tudományos és az ifjúsági kérdés.

A vallásos érdeklődés növekedése több tényezőtől magyarázható, 1918 előtt Erdélyben épúgy, mint Magyarországon és Európa legtöbb államában, a liberalizmus uralkodott. A demokrata-liberális közélet olyan gazdasági alapépítménynek volt a tükörképe, amely minden szélsőség kifejlődését a viszonylagosan jó megélhetési lehetőségek miatt lehetetlenné tette. A szellemi életre is ugyanaz a nyugodtság, problémátlanság feküdt rá, ami a gazdasági és politikai életet jellemezte, igaz ugyan, hogy a mélyből végzetes ellentétek robaja hangzott fel és az érdekeiben szembenálló társadalmi osztályok és nemzetek e hosszantartó „békés” állapotot arra használták fel, hogy az egymással való harcra és leszámolásra felkészüljenek. 1867 és 1918 között Európa meggazdagodott polgársága a legkülönbözőbb szellemi irányok (pozitívizmus, materializmus, monizmus stb.) hatása alatt inkább eltávolodott a vallástól, mintsem elmélyült a vallásos szellemben. A pápaság gyengeségét csak a parasztkatolicizmus ereje ellensúlyozta kellőképp és a protestantizmus életerejére is megtörtnek látszott. A háború és a forradalmak mindezen sokat változtattak. Az alapjaiban megtámadott polgárság előtt két út volt: vagy csatlakozni az ellenerők vallásilag részben teljesen közömbös, részben ateista táborához, vagy pedig belsőleg szervezkedve, lelki fegyverekkel is felvértezték magukat a kiváltságaikat elsöpörni készülő ellenségekkel szemben. E harcban a liberalizmus morzsolódott fel és adta át helyét a jobb- és baloldali diktatúráknak. A polgárság hatalmát féltve, természetesen otthagya mindazokat az ideológiákat, amelyek erejét gyengíteni látszottak és egy más társadalmi rend eljövételét készítették elő lelkileg. Mi sem természetesebb, hogy a gazdasági és nemzeti harcok idegeket ölő és értékeket romboló viharában a polgárság lelkében „felébredt” a vallásos érzés és az európai társadalomban még mindig erős katolikus és protestáns törekvések a társadalmi válságból folyó lelki válság következtében hatalmas erővel törtek előre.

Erdélyben a vallásos szellem erősödését még az a tény is előmozdította, hogy az egyházak világerői az impériumváltozás utáni időkben lényegesen megerősödtek, társadalmi befolyásuk máról holnapra megötszöröződött. A magyarság

nagy része államosított intézményei elvesztése után a három egyház védőbástyái körül helyezkedett el, sokan a „felébredt” vallásos meggyőződésük hangját követve, legtöbben azonban magyar voltak miatt.

Az egyházak, látva megnövekedett társadalmi, kulturális és politikai súlyukat, igyekeztek szellemi erejüket is megújítani és az új idők követelményeihez „alkalmazni”. A katolicizmus és a protestantizmus egyformán lelki megújítást hirdetett és tömegeit igyekezett minél erősebb és szigorúbb vallásos kiképzésben részesíteni. Az eszközök, amiket a katolikusok és a protestánsok e cél érdekében felhasználtak, lényegesen eltérnek egymástól még az egyes egyházakon belül is. Ezúttal nem célunk az egyházi „haladó” és a „maradi” irányok részletezése, ehelyett csak az eredményekre mutatunk rá. Az egyházak Erdély falusi társadalmában a legerősebbek, hiszen béke időkben ide hatoltak be legkevésbé az „egyházellenes” irányok.

A városi rétegekből a középosztály egy része volt vallásos, nagy része azonban 1918 előtt vallásilag közömbös álláspontot foglalt el. 1919 után egyházaink vallási propagandája főként ezek felé a rétegek felé irányult, amelyek már az iskolai nevelés hatáskörén túlestek. Több mint 100.000-re tehető azoknak a száma, akik Romániában a három egyház vallásos társadalmi szerveibe be vannak szervezve.

A vallásos érdeklődés 1919 után a béke évekéhez képest kétségtelenül erős növekedést mutathat fel, de tizenhét éven belül hol emelkedő, hol apadó *hullámvonalat* észlelhetünk, *aszerint, hogy a vallásos élet vezetői milyen propagandát fejtettek ki és a tömegek erre a propagandára hogyan reagáltak.*

A román állam az egyházak vallásterjesztő munkáját nemcsak szívesen látta, de erkölcsi és anyagi támogatásban is részesítette. Az egyházak papjai a legutóbbi időkig fizetésük nagy részét az államtól kapták és ez az összeg rendkívül jelentős volt. A gazdasági válság bekövetkezésekor az államsegély lényegesen lezsugorodott és ma már nem nagy összeg.

Középosztály és irodalom.

A középosztály irodalmi nevelése különösen a nagyobb városokban élénk ütemű. E téren is Kolozsvár jár elől, amelyik ugyanúgy a magyar művelődés középpontja lett, mint 1867 után politikai és gazdasági okokból Budapest. Az erdélyi irodalom nagy lendülete, számbeli és minőségi megerősödése végeredményben egy igen kis réteg ízlését és műveltségi igényeit elégítik ki, de ez a 2—3 ezer emberből álló

középosztályréteg ma a magyarság politikai, egyházi és művelődési vezetőosztálya.

Az iskolánkívüli irodalmi oktatás sok irányból és sokféle célból történt. Minden írói csoportosulás, lap, társaság elsősorban a középosztályhoz fordult, amelynek az erkölcsi és anyagi erejére építette számításait és legtöbbször eredményesen.

Az irodalom és a középosztály egymáshoz való közeihozásán fáradozott a Helikon is. Kolozsvári és vidéki estélyei, szemináriumai és előadásai szintén az erdélyi közönség minél szélesebb rétegeinek megnyeréséi és irodalmi ízlésének irányítását szolgálták.

Az Erdélyi. Irodalmi Társaság és a többi kolozsvári és vidéki irodalmi társaságok előadásairól ugyanazt mondhatjuk, mint amit a Helikon munkájáról. Csakhogy az előadások minősége, célja és sikere állandóan változott hely, kor és más körülmények miatt is. Legtöbb előadás a modern irodalom nagyjait, vagy irányait ismertette, de nagyon sok szólt az erdélyiekről és a régi írókról is. 1919 és 1934 között nem volt olyan jelentős irodalmi esemény, amit íróink ne ünnepeltek volna meg. Petőfi, Arany, Körösi, Bolyai, Madách. Ady, Kazinczy évfordulóján lelkes és sikeres ünneplések jelezik a magyar közönség széles rétegeinek még meglévő és növekvő kultúrszomját és írói iránti szeretetét.

De bárminő nagy volt is itt-ott az erőfeszítés közönségünk irodalmi ízlésének, tudásának és olvasásvágyának erősítésére, mindaz, ami e téren történt, a lehetőségekhez képest kevés és nem kielégítő. Az a lelkesedés, amivel íróinkat vagy előadóinkat Kolozsvárt és az egyes vidéki városokban fogadták, arra mutat, hogy e téren sokkal többet lehetett volna még elérni. Vidéki városaink kultúrszomja meglepően nagy. Torda, Dés, Nagyenyed, Udvarhely, nem is beszélve a nagyobbakról, mint Marosvásárhely, Arad. stb. olyan művelt és irodalmilag olvasott magyar rétegekkel rendelkeznek, amelyeknek kellő ügyességgel való kihasználása nemcsak az erdélyi irodalom anyagi és erkölcsi erejének a növekedésével járt volna, de a vidék magárahagyott magyar művelt rétegei irodalmi ízlésének emelését is bizonyára nagyban elő tudta volna segíteni.

Az iskolánkívüli irodalmi nevelés ügye tehát nyílt kérdés Erdélyben. Irodalmi és kulturális életünk vezetőit terheli a felelősség, hogy e téren tizenhét év után is csak a kezdet kezdeinél vagyunk.

A középosztály tudományos érdeklődése sokkal kisebb, mint az irodalmi. E téren csak újabban látunk örvendetes haladást. Az orvostudomány népszerűsítése érdekében eddig

még kevés történt, de évről-évre egyre több és különbözőbb egyesület veszi programjába és részben meg is valósítja az egészségi felvilágosítás nehéz, de égetően szükséges munkáját. Ennek a növekvő népszerűsítő iránynak eredménye a legújabban megindult „Népegészségügyi Szemle” is.

Művelt rétegeink érdeklődése még nagyon erős a történet-, természet- és társadalomtudományok iránt. Ezt az érdeklődést próbálja évente megrendezett népszerű és szakelőadásaival és vándorgyűléseivel kielégíteni az „Erdélyi Múzeum Egyesület”.

Középosztályunk kulturális megmozdulásai sok nehézséggel járnak. Az egyes előadásokat külön-külön kell engedélyeztetni úgy a rendőrségnél, mint a katonaságnál (az ostromállapot miatt) és azokat nagyon sokszor minden indoklás nélkül nem engedélyezik. Pedig e téren mindent Összevéve, komoly és eredményes munkát láthatunk. Kolozsvárt egymagában a különböző egyesületek évente összesen 5—600 előadást is tartanak, ami jórészt felnőtt közönséget és egyetemi ifjúságot vonz magához és csaknem pótolja azt, amit akármelyik nyugateurópai nagy szabadegyetem nyújt.

Az iskolán kívüli nevelés legkevesebbé a határmenti magyar városokban és az ókirályság magyar lakta területein van megszervezve. Az ókirálysági magyarság aléltsága és öntudatlansága olyan akadályok amiket a hatóságok szigorúságánál is nehezebben lehet elhárítani.

A munkásság önművelési törekvései.

Hátra van még a munkásság önművelési törekvéseinek ismertetése. Erdély nagy magyar munkástársadalma viszonylagosan rendkívül magas átlagműveltséggel rendelkezik és ha az államhatalom szigorúsága nem akadályozta volna a kulturális törekvéseiben, úgy ma bizonyára erős intézményekkel rendelkezne önművelődése kielégítésére. De mert a munkásság kultúrvágyai mindig szigorúan politikai törekvései nyomában jártak, azoknak kiépítését sem az erdélyi magyar polgárság, még kevésbé pedig az államhatalom nem szívesen látták.

Az 1919—1924 között Kolozsvárt, Nagyváradon, Aradon, Marosvásárhelyt, Szatmáron, Temesvárt és Brassóban megindították a szabadegyetemek és szemináriumok eleinte szabadon működhettek, de a munkásság kettészakadása e téren katasztrofális hatású volt. A kettészakadás a vele szemben álló polgárság erejét növelte és az államhatalom szigorú beavatkozását vonta maga után.

A politikai nyomás 1926 óta nemhogy enyhült volna, sőt

még jobban erősödött a munkásmozgalommal szemben. Ma már csaknem minden szervezkedés, legyen az politikai, gazdasági vagy kulturális, csaknem teljesen lehetetlenné van íve.

Mégis úgy az államhatalom munkásság iránti viselkedésében, mint a munkásság művelődési törekvéseiben különbséget kell tennünk a szocialista és a kommunista megmozdulások között.

A szociáldemokrácia hol nyíltan, hol meg hallgatólagosan az államhatalom támogatását élvezte, de csak *ott* és addig, amíg a kommunizmus elleni küzdelmében az állam érdekeit szolgálta. Egyesületei, szakszervezetei, ifjúsági és sport tagozatai nagyon sok előadást tartottak az általános műveltség minden köréből. Legnépszerűbbek a kolozsvári Kautsky kör előadásai voltak, amelyek éveken át előadásonként 150—400 hallgatót vonzottak a szocialista nevelés érdekébe.

A „Kautsky kör” és a vidéki városok hasonló szociáldemokrata kultúrszervei aránylag nagy érdeklődést tudtak előadásaik és vitaestélyeik iránt felkelteni. Előadók a legjobb polgári radikális és szociáldemokrata értelmiségből kerültek ki, akik leginkább a divatos társadalmi, tudományos és irodalmi kérdéseket világitották meg szocialista szempontból. A *magzatelhajtás* problémájától a *cionizmuson* és a *transzilvánizmuson* át a *gazdasági válságig* minden érdekes kérdés szőnyegre került itt.

A Kautsky kört és az azzal rokon szociáldemokrata kultúrintézményeket a baloldalt munkásság kezdettől fogva rossz szemmel nézte. A kommunizmus gyors terjedése azután lassanként *véget* vetett a szociáldemokrata kultúralakulatok tevékenységének. A kommunisták eleinte távolmaradásukkal tüntettek, később bojkottálták és zajongással tették lehetetlenné az előadások megtartását. És amilyen mértékben nőtt a kommunista befolyás a romániai magyar munkásság sorai között, olyan mértékben hanyatlott az érdeklődés minden iránt, ami szociáldemokrata.

1933 tavaszán már csak a pártvezetőség és egy maroknyi kis munkássereg maradt hű a 11. Internacionálé programjához, de az egykori virágzó kultúrintézmények részint a válság, részint a kommunizmus terjedése folytán majdnem mind megszűntek és a munkásság nagy része a III. Internacionálé zászlói alá sorakozott.

Az államhatalom sohasem nézte jó szemmel a kommunizmus gyors előretörését és minden eszközt felhasznált annak letörésére. Ameddig a kommunizmus csak a magyar

munkásság és a zsidó intellektuelek között terjedt, addig a román állam nem lépett fel egész erejével a titokban működő propaganda ellen, de 1928-tól fogva a marxista agitáció már a román munkásságot is maga mellé állította és a magyar i és román parasztság és középosztály soraiba is kezdett behatolni. Ekkor az állam érezve a lába alól kicsúszó talajt. drákói szigorúsággal lép fel minden „baloldali” mozgalommal szemben. Sztrájkoló munkásokba lövet, előadásokat szervezkedéseket, bármilyen címen történjenek is azok, betilt és ezrével fogja el a titkos agitátorokat és küldi börtönbe. 1933 nyara óta: a hitlerizmus uralomrajutásának és a szigorú rendtörvények (Marzescu-törvény) következtében Romániában megállott a kommunizmus terjedése.

A kommunisták az általuk bojkottált szociáldemokrata kultúregyesületekkel szemben próbálták újakat állítani, de ezekéi a hatóságok vagy nem engedélyezték, vagy engedélyezésük után csakhamar beszüntették. Ezzel a kommunista propaganda, amelyik az iskolán kívüli nevelés összes lehetőségeit fölhasználta: a föld alá húzódott. Erőviszonyai nem ismeretesek, de nemzetközi propaganda módszereik Erdélyszerte közismertek.

A kommunista nevelés sejtekben, vagy szemináriumokban történt, ahol képzetebb vezetők a kevésbé tanult „jelölteket” kioktatták a marxizmus alapelemeire. Tanításuk tárgya az osztályharcok történetének ismertetéséből, a kapitalista és szocialista gazdálkodás közötti különbség kimutatásából és minden jelenségnek a dialektikus materializmus szemszögéből való vizsgálatából állott.

1928—1935 között Erdély nagy és kisvárosai tele lehetek ilyen szemináriumokkal, legalább is a tömeges lefogások erre mutatnak. Uccákon, kávéházakban és a fiatalok összejövetelein mindenki a világválság kérdéseivel foglalkozott és Trockij, Stalin, Marx, Engels és Lenin neveinek és elméleteinek vitatása volt a leggyakoribb beszédtema.

A kommunista nevelés tehát teljesen iskolánkívül történik és titokban mindazokban az országokban, ahol a III. internacionálé eszméinek hirdetése tiltva van. jelentőségét sem le. sem túlbecsülnünk nem szabad, különösen nem az ifjúságra gyakorolt hatását, amelyik tekintélyes részében rossz gazdasági viszonyai miatt ma is megnyerhető anyagát képezi az agitációnak. *Növekedése vagy visszaesése Erdélyben épügy, mint Magyarországon a világhelyzet alakulásától függ,* de erőtényező így is. mert a szellemi meggyőzés és tudás fegyvereivel harcol céljai érdekében.

IX. A szakoktatás Erdélyben.

A világháborút megelőző időkben egyre nagyobb és nagyobb súlyt helyeztek kulturális életünk vezetői a szakoktatás kérdésére.

1900-tól 1918-ig a Romániához csatolt részekben egész sereg olyan intézmény jött létre, amelyik a nyugati szakoktatás mintájára Erdély e téren megdöbbentően nagy hiányait igyekezett pótolni. A kereskedelmi, gazdasági és ipari oktatás terén nem egy olyan közép- és felsőfokú intézet jött létre, amelyek a szükségleteket ugyan nem elégtették ki, de a múlthoz képest már nagy haladást jelentettek.

Kolozsvár, Nagyvárad, Brassó, Nagyszeben, Marosvásárhely. Arad, Temesvár, Szatmár mind rendelkeztek már mintaszerű szakoktatási intézményekkel és ezek az intézmények mind magyarok voltak. A fejlődés során már lassanként a megyei székhelyek is kaptak szakiskolákat. A városi lakosság magyar volta miatt 80—90%-ban magyarok és zsidók és csak 10—20%--ban németek és románok tanultak a fenti intézetekben. A zsidók leginkább a kereskedelmi iskolákat látogatták, a keresztyének a gazdaságiakat és ipariakat.

A kereskedelmi oktatás nagyon jól bevált és egyre jobban népszerűsödő intézményei mellett aránylag elhanyagolt volí a közép- és alsófokú gazdasági és ipari oktatás. Annak ellenére, hogy a régi Magyarország csaknem 20 millió lakosából több mint 70% őstermelő földműves volt. a magyar 'állam kultúrpolitikája mégsem irányult ennek a rétegnek szakszerű kiképzésére. Kultúrpolitikánk irányvonalában mindvégig a középosztály képzés és utánpótlás elvének hangsúlyozása maradt. Népiskolánk adott ugyan mellékesen gazdasági ismereteket is, de ez korántsem volt az, amit a magyar mezőgazdaság nyugateurópai nívóra való emelése megkívánt volna.

Kimondott gazdasági elemi és középfokú szakiskola mindössze 1—2 volt 1918 előtt, köztük az Emke kitűnő algógyi intézete.

1919 után a román állam átveszi az összes volt magyar állami szakintézeteket és gyors ütemben románosítja azokat. Szakintézményeink egy tekintélyes részéi azonban nem az állam, hanem az egyes városok, kereskedelmi kamarák és ipartestületek tartották fent. Ezek az impériumváltás után I is megmaradtak egy darabig magyarnak, de az erőszakos románosítás csakhamar a városok vezetését teljesen a román elem kezébe juttatta és az ipartestületek és kereskedelmi kamarák vezetését is megszerezte.

Egyelőre a nem állami szakintézmények még vergődtek valahogy és nagyon soknál legalább annyit el lehetett érni, hogy az oktatás kétnyelvűvé váljon.

1925-től fogva a még meglevő magyar tagozatok is megszűnnek, a magyar tanerőket pedig gyors ütemben románokkal cserélik ki.

Különösen erős a románosító irány a tanoncoktatásnál. Ez az intézmény 80—90%-ban magyar és zsidó tanulókkal bír ma is, de ennek ellenére minden tárgyat románul tanítanak benne és a tanoncok elrománosítását sokszor erőszakkal is megkísérlik, bár ez nagy számuk miatt ritkán sikerül.

1918 után a magyar felekezeteknek módjában lett volna szakiskolát állítani. A magyar társadalom egy részében valószínűs jelszóvá vált a gyakorlati életpályákra készülés szükségességének hangoztatása. Ennek ellenére, sajnos, alig történt e téren valami.

1925 után a felekezetek ily irányú szándékát a román állam még kevésbé teljesítette volna, mint az elemi és középoktatást illetőeket, mert a románosítás munkája éppen a kereskedelmi és ipari lakosság körében haladt leglassabban előre és az állam a magyar elem társulásának megerősödésétől félt. A románság ugyanis 1918 után elsősorban az állami pályákat özönlötte el. Erdély, Besszarábia, Bukovina, a Királyhágó vidéke és a Bánság az elhelyezkedni akaró románság előtt valószínűs Eldorádó volt. Mi sem természetesebb, hogy az állami pályáktól visszaszorított magyarság most már teljesen a szabad pályákra kényszerült.

Az a szellemi munkanélküliség, amelyik ma mégis a románság körében is észlelhető, teljesen a román kultúrpolitika következménye. 1919 után ugyanis a mindenkori román kormányok a reális szükségletekkel legtöbbször nem is számolva, minden igyekezetükkel új iskolák létesítésére és minél több román intellektuel kitermelésére törekedtek, hogy ezáltal minél gyorsabban kiszorítsák a kisebbségeket mindenünnen. Ez az állami pályákon 80—90%-ban sikerült is, mert ma már a magyarok közül csak kistisztviselők vannak még az államnál kisszámban alkalmazva és azok száma is az erőszakos nyelvvizsgák és nyugdíjazások következtében állandóan csökken.

A kereskedelmi és gazdasági felekezeti magyar intézményeink száma nagyon kevés. Ehhez még hozzájárul egy-két állami magyar tagozat is (kolozsvári kereskedelmi iskola, stb.), de ezek száma állandóan esik.

Különösen nagy baj a gazdasági szakiskolák hiánya. E téren a minden oldalról megnyilvánuló kívánalmak teljesítésére az unitárius egyház Székelykeresztúron nyitott egy

gazdasági szakiskolát és az új intézmény kitűnően működik. De mindez, sajnos, nagyon kevés ahhoz a szükséglethez képest, amit ki kellene elégíteni.

Az erdélyi magyarság jövő feladata, hogy szervezettségét megnövelve, lehetővé tegye szakiskolák létesítését, meri csak így tudja elősegíteni a városi és falusi magyar társadalom anyanyelven történő szakkiképzését.

X. A pedagógiai irodalom és továbbképzés problémája Erdélyben.

A nevelés eredménye nemcsak a megtanult módszerek sikeres alkalmazásától, a nevelő egyéniségétől és a tanulótól függ, hanem függ a tanerők pedagógiai eljárásainak korszerű voltától is. Az a módszer, amit a mai 50—60 éves tanárok egykor mint „legjobbat” és „legújabbat” elméletben és gyakorlatban magukévá tettek, ma már nagy részben elavult, vagy az új idők követelményeihez idomult. Harminc év alatt nem csupán a modern nyelvek tanítási módja ment át forradalmi átalakuláson, de a történelem, irodalom, számtan és a természettudományok módszere is. Az a tanár, aki kényelemszeretetből vagy a hagyományhoz való ragaszkodásért ma is az egyetemről hozott szerény nevelés tudományi zsákjából táplálkozik, bizony sovány eredményt könyvelhet el.

Régi magyar tanárképzés.

A régi magyar tanárképzés — német mintát követve — túlságosan elméleti volt. Tanárjaink vagy tudósoknak készültek és ebben az esetben nem törődtek a pedagógiával, vagy pedig azt hitték, hogy a nevelői képesség a diplomával együtt magától fog jönni és ahhoz bőven elég elsajátítani azt a néhány kompendiumot, amit a vizsga után úgyis legtöbbjük elfelejtett.

A háború utáni Magyarországon a tanárképzés nagy változáson, ment át, de ez már nem érintette és nem hathatott erdélyi tanárságunkra egyáltalán. Idősebb tanáraink nagy része kitarzott a régi nevelési eljárás mellett, az újak pedig már a kolozsvári román egyetem pedagógiai módszerei szerint tanítottak. Az idős tanár-nemzedék és a tovahaladó élet így elhaladtak egymás mellett és bizony az élet mögött nagyon messze baktat legtöbb békében végzett tanárunk.

Tanárok, tanítók társadalmi szervezkedése.

A tanár- és tanítótársadalom megszervezésére tizenhét év alatt sokirányú kezdeményezés történt. Voltak elgondo-

lások, amik elsősorban a magyar tanítószemélyzet anyagi élekközösségére építették elgondolásaikat, mások a közös szakmai összefogás nevelő erejét hangsúlyozták. Sajnos, egyetlen tömörülési szándékot sem koronázott siker. A tanárok és tanítók megmozdulást szándékait vagy az állam, vagy az egyházi főhatóságok nézték rossz szemmel, attól félve, hogy a szervezkedés talán ellenük fog irányulni, befolyásokat fogja kisebbiteni. 1919 és 1934 között részint a külső nehézségek, de nagyrészt az érdekelt tanárok és tanítók közönyössége miatt semmi szervezkedés nem tudott gyökeretverni és a sok bátor és egészséges kezdeményezés kibontott zászlója nem talált követőkre, továbbvivőkre. Ezért van az, hogy ma közel két évtizedes kisebbségi élet után 3—400 magyar tanár és 2500 magyar tanító semilyen pedagógiai jellegű egyesületben egymással nem találkozik, szakmájában önmagát rendszeresen és tudatosan nem képezi tovább, a neveléstudomány mai eredményeivel, haladásával lépési nem tart.

Pedagógiai szakirodalom.

Az erdélyi magyar pedagógiai szakirodalom se tudott szerveztlenség következtében kifejlődni. Lap és pénz hiányában elmaradottságunk e téren a románokkal szemben egyre szembeszökőbb. A felekezeti ellentétek miatt mindmáig nem lehetett létrehozni egyetlen nevelésügyi folyóiratot sem. Egyedül a katolikusoknak sikerült 1933 őszén egy a pedagógia minden elméleti és gyakorlati kérdésével foglalkozó „katolikus nevelésügyi folyóiratot” létrehozni. A György Lajos és Márton Áron szerkesztésében megjelenő „Erdélyi Iskola” idén már második évfolyamába lépett és jól szerkesztett tanulmányival, gazdag szemlerovatával sikerült máris a „katolikus” tanár- és tanítótársadalom érdeklődését felkeltenie.

Néhány szóval meg kell még emlékeznünk az erdélyi magyar nevelési irodalom néhány lelkes művelőjéről is. A régi nemzedék tagjai sorából két pedagógus szakember emelkedik ki: *Gál Kelemen dr.* és *Imre Lajos dr.* Az első főként erdélyi szakkérdésekkel foglalkozott. Megírta az erdélyi magyar nevelésügy első évtizedének kimerítő és szakszerű ismertetését (Budapesti Szemle). Imre Lajos inkább általános neveléstani kérdésekről írt tanulmányokat és főként a fiatal-ság lelki átalakulását, mai arculatának kifejlődését dolgozta fel.

Tankönyvek.

Végül meg kell a tankönyvekről is emlékeznünk.

A pedagógiai szakirodalom feltűnő gyengeségével szem-

ben a tankönyvek terén rendkívüli fellendülést tapasztalhattunk. 1919 után a román közoktatásügyi miniszter minden Magyarországon kiadott tankönyv használatát szigorúan megtiltotta. E rendeletnek iskoláink siettek is eleget tenni, pedig jóformán semmi sem volt amivel a nagyszámú tankönyveket egyszerre pótolni kellett volna. Különösen nehéz volt a segédkönyvek és térképek kérdése, mert a tanulók sokszor még román térképeket sem tudtak beszerezni azok hiánya miatt. A tanügyi hatóságok ellenőrzése e tekintetben oly szigorú volt, hogy a razzia szerű látogatás alkalmából egy-egy tanulónál kapott magyar kiadású könyv nem egy iskola bezárását és tanár felfüggesztését vonta maga után.

A „Minerva” könyvkiadó megalakulásával, amely főcéljául tankönyvek és irodalmi munkák kiadását tűzte ki, a helyzet lassanként megváltozott. Két év alatt sikerült pótolni a legtöbb kitiltott tankönyvet és minden évben számos új könyv hagyta el a „Minerva” műhelyeit, hogy a sokféle tanügyi igénynek minél gyorsabban eleget lehessen tenni. Természetesen Románia állandóan változó közoktatásügye, az egymást követő kormányok ellentétes intézkedései és a sokirányú pedagógiai kísérletezés lehetetlenné teszik egy egységes és modern magyar tankönyvpolitika kialakulását. Tankönyvirodalmunk nagyarányú fejlődésére nézve érdekesek azok az adatok, amiket György Lajos és Perenczi Miklós doktorok bibliográfiái nyújtanak. Ezek szerint 1919-től 1931-ig évente a következő számú magyarnyelvű tankönyv látott Romániában napvilágot:

1919-ben	11
1920-ban	10
1921-ben	35
1922-ben	62
1923-ban	60
1924-ben	39
1925-ben	28
1926-ban.....	23
1927-ben	32
1928-ban	8
1929-ben	6
1930-ban.....	<u>16</u>
összesen	352

Sajnos, nem ismerjük egyáltalán a tankönyvek példányszámát, mert ez legtöbbször kiadói titok, de van tankönyvünk, amelyik már több mint tíz kiadást ért el. Elemiiskolai tankönyveink átlagos példányszáma kiadásonként 2—6 ezer.

a középiskolaiak 1—3 ezer között mozognak. Nagyon nagy példányszámban jelentek meg a valláskönyvek és a segédkönyvek is. Így a református egyházkerület által kiadott zsoldáros könyveink eladott példányszáma túlhaladja már az ötvenezret is.

Tankönyveink külső fejlődésével együtt, sajnos, nem járt együtt azok belső értékének emelkedése is. Az 1918—1922 közötti időkben tankönyveink silányságát még menteni lehetett azzal, hogy gyorsan kellett megírni és kiadni azokat és hogy hirtelen nem volt mindig kéznél a megfelelő szakkönyvíró.

Ma mindez nem szolgálhat védekezésül. Tizenhét év alatt kitermelődött az az új tanárnemzedék, amelyik képes új és jó tankönyveket írni, ha másképp nem, a meglévő jó külföldi tankönyvek nyomán. Tanulók és tanárok közös érdeke tehát, hogy a rossz könyveket ki kell azonnal cserélni és helyettük olcsó, szép kiállítású és a modern nevelés összes követelményeit kielégítő tankönyveket kell bevezetni. Nagy szükség van jól megírt segédkönyvekre is. Itt elsősorban egy olyan nagy és jól összeválogatott költői és prózai antológiára gondolok, amelyik a régi és új magyar irodalom értékeit tenné hozzáférhetővé iskoláink számára. E gondolat nem új, de erdélyi tervezgetni anyagiak hiányában sohase tudtak megvalósítani.

A magyar nevelésügy nemcsak nevelési kérdés.

A pedagógiai irodalom és a továbbképzés problémáját ezzel nem merítettük ki. A tervek és a bátor kezdeményezések sorsa itt se tőlünk és nevelő nemzedékunktől függ, hanem azoknak a lehetőségeknek állandó változásától, amiket nálunk hatalmasabb társadalmi erők irányítanak ismeretlen és előre nem látható utakon. A magyar nevelésügy sorsa nem nevelési kérdés csupán Erdélyben. Sorsprobléma, mindannyiunk létének és nem létének talán legnagyobb kérdése. Ezzel foglalkozni Erdélyben és minden magyarlakta területen nemcsak kötelesség, de életérdek is, mert a jövő képének kialakításában, ha nem is döntő módon, de érezhetően mi is beleszólhatunk. Az optimizmus és az életvállalás pedig zálog, a jobb és emberibb magyar jövő záloga.

I R O D A L O M .

1. KÖNYVEK ÉS TANULMÁNYOK:

Albrecht Rezső: Az erdélyi magyar ifjúság tíz éve. A magyar kisebbség 1929.

Asztalos Miklós dr.: Az erdélyi állam iskolapolitikája. Lúgos 1929.

Asztalos Miklós: Az erdélyi tudat kialakulása. Magyar kisebbség 1926

Dr. Balázs András: Adatok az erdélyi kisebbségek iskola-védelmi küzdelmeihez 1919—29. Oluj-Kolozsvár 1929.

Barabás Endre: (Kornis Gyula: Az elszakított magyarság közoktatásügye c. könyvben). A romániai állami elemi oktatás, Budapest, 1927.

Costea: O nova generatie unguresca in Ardeal Patria. 1933. II. 18.

Dr. Császár Mihály: Az irodalomtanítás válsága. Erdélyi Fiatalok, 1930.

Dániel Viktor: Iskola és irodalom. Erdélyi Fiatalok 1930.

¹ *Dezséri György*: Az erdélyi magyar középosztály. Korunk 1933. II.

Dr. Gál Kelemen: Erdély magyar közoktatásügye. Budapesti Szemle. 1926.

— Az elemi iskolai rendelet román főpapok és államférfiak megvilágításában, Magyar Kisebbség. 1924.

— Az unitárius egyház, Pásztortűz Almanach. 1925.

Gál Kelemen: Kétnyelvűség a népiskolában, Magyar Kisebbség. 1925.

— A magyar oktatás ügyéhez, Magyar Kisebbség. 1924.

Dr. Görög Ferenc: A szászvárosi Kuun kollégium, Pásztortűz. 1925.

— A szászvárosi ref. kollégium emlékkönyve, Szászváros. 1925.

Dr. Grandpierre Emil: Az erdélyi magyar kisebbségi politika hat éve, Pásztortűz Almanach.

Gyöngyössy István: A mai román társadalom és annak történeti fejlődése. Új Magyar Föld. 1930.

Gyerkes Mihály: A népművelés vezérkönyve, Székelyudvarhely. 1926.

György Lajos: Az erdélyi magyarság szellemi élete. Bp. 1926.

Illés Gyula: Az új magyar felekezeti iskolák. Pásztortűz. 1923.

Imre Lajos dr.: Vezérfonal az ifjúság gondozására. 1920.

— A falu művelődése. Bp. 19³/₄.

Jakabffy Elemér dr.: Erdély statisztikája. Lúgos. 1923.

Jancsó Benedek: A romániai középoktatás (Korniss id. könyvében). Bp. 1927.

Jancsó Elemér dr.: Miért kell ismernünk a magyar irodalmat! Erdélyi Fiatalok. 1930. T.

Kiss Ernő: Az iskola műhelyéből. Pásztortűz. 1922.

Kornis Gyula: Az elszakított magyarság közoktatásügye. Bp. 1927.

- Kristóf György*: Az erdélyi magyar irodalom múltja és jövője. Kolozsvár. 1924.
 — Tndományművelés kollégiumainkban, Kolozsvár. 1931.
 — Irodalomtanításunk, Erdélyi Fiatalok. 1930.
Kós Károly: Erdély. 1931.
Kovács Gábor: A közoktatás csődje, Szatmár. 1922.
Makkal Sándor dr.: Magunk revíziója, Cluj, 1930.
Márton Ernő: A zsidó nemzet Erdélyben. Cluj. 1922.
Mezei Mihály: A magyar népoktatási törvény szelleme, Pásztortűz. 1921.
Mikó Imre dr.: A székely közületi kulturális önkormányzat. Lúgos. 1934.
 — Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés. Az Erdélyi Fiatalok kiadása. Cluj-Kolozsvár. 1932.
Pálos István: A magyar iskolákért. Pásztortűz. 1922.
Papp József: Az egységes középiskola tanterve, Kolozsvár. 1921.
Spectator: Középiskolai körkép, Magyar Kisebbség. 1924.
Szentimrei Jenő: A kisebbségi magyarság elhibázott útja Erdélyben, Uj Magyar Föld. 1930. 3. sz.
 — Iskola, élet, irodalom, Erdélyi Fiatalok. 1930. 71. o.
Tövist Géza: Iskola kongresszus Segesváron, Pásztortűz, 1922.
Varga Béla: Kultúra és nevelés. Pásztortűz. 1923.

2. FOLYÓIRATOK, NAPILAPOK, IFJÚSÁGI LAPOK:

/Erdélyi Helikon. Erdélyi Iskola, Erdélyi Múzeum, Korunk. Magyar Kisebbség, Pásztortűz, Aradi Közlöny, Brassói Lapok, Ellenzék, Erdélyi Lapok, Keleti Újság, Nagyvárad, Temesvári Hírlap, Uj Kelet, Újság, Cimborá, Erdélyi Fiatalok, Ifjú Erdély, Jóbarát, Remény. Véndiákok Lapja.

3. EGYÉB KIADVÁNYOK:

A kolozsvári és vidéki magyar felekezeti és állami középiskolák Értesítői 1914. és 1934 közötti időkből:
 a református egyház püspöki jelentései az 1919—1934. évekből:
Sulyok István dr. és *Fritz László dr.*: Erdélyi Magyar Évkönyv, 1918—19-29. Cluj-Kolozsvár, 1930:
 Erdélyi Fiatalok Falu^könyvei;
 az Erdélyi Múzeum Egyesület vándorgyűléseinek Évkönyvei:
 Annarul Invatamantului secundar és a
 Revista Tnvatamantului kötetei.

Dr. JANCSÓ ELEMÉR MÁS MUNKÁI:

Erdélyi jelleg a magyar irodalomban.

Doktori értekezés. Bpest. 1926 (kéziratban.)

A romanticizmus és az erdélyi lélek.

Páris. 1921. A „Párisi Magyar Akadémia” kiadása.

Kritikai harcok a romanticizmus százéves fordulója körül.

Kolozsvár. 1928. (Különlenyomat az Erdélyi Múzeumból)

Északafrikában. (Útleírás az arabok világából). Kolozsvár. 1931.

Északi rokonainknál. (Útleírás). Nagyvárad. 1932.

Az erdélyi irodalom útjai. (Különlenyomat az „Új Arcvonal” munkából.) Kolozsvár. 1931.

Társadalomtudományi szempontok a magyar irodalomban.

(Különlenyomat az Erdélyi Fiatalokból). Kolozsvár. 1934.

A XVIII-ik századi erdélyi magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődéstörténeti szerepe. Kolozsvár. 1934.

Az irodalomtörténetírás legújabb irányjai.

Erdélyi Tudományos Füzetek. 65-rk szám. Kolozsvár, 1934.

A bukovinai magyarok mai helyzete.

(Különlenyomat a „Magyar Szemléből”). Budapest. 1934.

Az erdélyi líra tizenöt éve. (1918—1934). Az Ady Endre társaság kiadása. Kolozsvár. 1934.

ELŐKÉSZÜLETBEN:

A magyar szabadkőművesség irodalom és művelődéstörténeti szerepe kialakulásától napjainkig. I. kötet. A XVIII-ik század. (Sajtó alatt.) Kolozsvár. 1935.

Aranka György és kora.

Az erdélyi színészet kialakulása.

Szenczi Molnár Albert.

A modern magyar irodalom és a román-magyar kultúrközeledés gondolata.

Az erdélyi irodalom története 1914—1934. Két kötet.

IX. SZAKOKTATÁS ERDÉLYBEN	99
PROBLÉMÁJA ERDÉLYBEN	101
Régi magyar tanárképzés	101
Tanárok, tanítók társadalmi szervezkedése	101
Pedagógiai szakirodalom	102
Tankönyvek.....	102
A magyar nevelésügy nemcsak nevelési kérdés!	104
Irodalom.....	107
Dr. Jancsó Elemér más munkái	109